

A SZENT ISTVÁN TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSAI

Új Folyam. 16. szám

Szerkeszti: STIRLING JÁNOS főtktár

CSORDÁS EÖRS

A VALLÁSKÜLÖNBSÉG AKADÁLYA
A KATOLIKUSOK ÉS MUSZLIMOK KÖZÖTT

Székfoglaló 2007. október 25.

BUDAPEST 2008

*Minden jog fenntartva,
beleértve a bármilyen eljárással való
sokszorosítás jogát is.*

ISBN 978 963 277 034 5

ISSN 1788-0378

© CSORDÁS EÖRS, 2008

KÉSZÜLT A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA RISOGRAPH MŰHELYÉBEN
IGAZGATÓ: FARKAS OLIVÉR OESSH
BUDAPEST V., KOSSUTH LAJOS U. 1.

1. A HÁROM MONOTEISTA VALLÁS

1.1 Az egyistenhit

A három nagy monoteista vallás: a zsidó vallás, a kereszténység és az iszlám bölcsője a Földközi-tenger medencéjében ringott.¹ A zsidó és az iszlám vallással kapcsolatban *a katolikus Egyház semmit sem utasít el abból, ami ezekben a vallásokban igaz és szent. Őszinte tisztelettel szemléli ezeket az élet- és magatartásformákat, tanításokat és erkölcsi parancsolatokat, melyek sokban különböznek attól, amit ő maga hisz és tanít, mégis nemritkán tükrözik annak az Igazságnak sugarát, aki megvilágosít minden embert.*² A keresztény hit és az említett vallások közötti párbeszéd kísérlete megkívánja, hogy legalább fővonalakban rámutassunk arra, melyek azok a kérdések, amelyekben egymással való megértésre számíthatunk, és melyek azok a kérdések, amelyek elválasztanak bennünket egymástól.

A három vallást bizonyos értelemben összeköti az egyistenhit.³ Igaz ugyanis, hogy mindhárom vallás alaptételként hirdeti, hogy csak egy Isten van, és a hangsúly az *egyen* van. Ezt hangoztatja zsidók legfőbb imája, a *Smá Jisraél: Halld, Izrael! Az Úr, a mi Istenünk az egyetlen Úr!* (MTörv 6,4) Nem vita tárgya, hogy a zsidóság az első, tiszta monoteista vallás. – Az iszlám öt oszlopa közül az első, a *saháda*, amely így szól: *Egyedüli Isten Allah és Mohamed az*

¹ A *zsidó* szó a 13. század közepén jelenik meg a magyar nyelvben. Szláv jövevényszó. Valószínűleg az orosz *жид* (zsid), *жидов* (zsidov – többes szám birtokos eset) lehet az átdó forma. Ugyancsak a 13. században jelenik meg a magyar nyelvben a *keresztény* szó. Délszláv eredetű (esetleg a szlovén: kristján? az átdó). A szláv szó a görög *χριστιανος* (khrisztianosz) szóra vezethető vissza. Főnévi származéka a *kereszténység* a 15. században jelenik meg. Az *iszlám* szó oszmán–török jövevényszó a magyar nyelvben. Tulajdonképpen „önátadást, odaadást” jelent (vö. Zaicz: *Etimológiai szótár*, 938, 401, 346).

² NÆ 2.

³ Vö. KHOURY: *Der Koran*, 65; DJ 4.

ő prófétája.⁴ A saháda egyik forrása a híres Trónvers a Korán 2. szúrájából: *Allah – rajta kívül nincs más isten – az élő, a magában létező. Nem vesz erőt rajta a szendergés, sem álom. Övé minden, ami az egekben és a földön van. Vajon [az égi lények között] ki az, aki engedélye nélkül közbejárhatna nála [a Feltámadás Napján]? Tudja azt, ami előtte van, és azt, ami mögötte van. Ők azonban nem fognak föl semmit az ő tudásából, kivéve azt, amit ő akar. Trónusa átöleli az eget és a földet. Megőrzésük nem görnyeszt meg őt. Ő a magasztos és a hatalmas.* (Korán 2:255). – A keresztény Hitvallás ezekkel a szavakkal kezdődik: *Hiszek az egy Istenben, mindenható Atyában...*⁵ A zsidók és a muszlimok számára problémát okoz a „mindenható Atya” értelmezése. A keresztény hit központi magja a szentháromságos egy Isten hite. Szent János apostol egyenesen antikrisztusnak nevezi azt, aki tagadja az Atyát és a Fiút. (vö. 1Jn 2,22b) A zsidóság közvetve utasítja el a Szentháromság tanát, amikor Jézust, mint Izrael ellenségét mutatja be, aki a Gyehennán örökké tartó büntetésben részesül.⁶ A Talmud elég szemléletesen leírja a büntetést: „Mi az ő büntetése? Azt felelte: Forró ondóba fő. [...] Mi az ő büntetése? Azt válaszolta: Lobogó emberi ürülékben fő...”⁷ Az iszlám közvetlenül utasítja vissza a Szentháromság tanát, ámbár világos, hogy félreértés alapján. A Koránban ezt olvassuk: *Ti Írás birtokosai! [...] Higgyetek hát Allahban és az ő küldötteiben és ne mondjátok azt, hogy „Három!” Hagyjátok abba!* (Korán 4:171) Majd máshol: *Hitetlenek azok, akik azt mondják: „Allah a három közül a harmadik.” De nincs más isten, csak egyetlen isten! Ha nem hagyják abba azt, amit mondanak – bizony a hitetleneket közülük fájdalmas büntetés fogja sújtani!* (Korán 5:73) A muszlimok nem tudják az Atya–Fiú relációt másként elgondolni, minthogy Jézus

⁴ SPULER-STEGEMANN: *Die 101 wichtigsten Fragen*, 49.

⁵ Vö. DSH-2400 1–76; KEK 200.

⁶ Vö. ZSENGELLÉR: *Jézus feltámadása...* 255.

⁷ Babylonian Talmud: *Tractate Gittin 56b–57a*. In: SCHÄFER: *Jesus im Talmud*, 171–172.

biológiai úton az Atya házastársától született. [Ő] az eget és a föld teremtője. Hogyan lehetne néki gyermeke, amikor nem volt hitvestársa, és minden dolgot [magától] teremtett. Ő minden dolgok tudója. (Korán 6:101) És [hisszük], hogy ő – magasztaltassék a mi Urunk fensége – nem vett maga mellé sem [házas]társat, sem gyermeket. (Korán 72:3) Persze, nincs az a keresztény, aki ezt hirdette volna, vagy így gondolkodna (ám bár napjainkban a mormonok valami hasonlót hirdetnek).⁸ Az elmondottak alapján nem csoda, hogy a legtöbb muszlim a Szentháromságot úgy képzei el, hogy az Atya, Jézus és Mária a három isteni személy.⁹ A Szentlélekkel kapcsolatban a muszlimok úgy gondolkodnak, hogy az iszlámban Allah nem közvetlenül szól az emberekhez, hanem Gábiel angyal útján és őt tartják a Szentléleknek, ám nem, mint isteni személyt! A Korán így ír erről: Bizony, ezt [a Koránt] a teremtmények Ura küldte le – a hűséges lélek hozta le... (Korán 26:192–193), ti. Gábor angyal.

A hangsúlyozott monoteizmus az, ami sok embert megzavar, és azonossági jelet tesz Jahve, Allah és a keresztények Istene közé. Ám tudomásul kell vennünk, hogy a három monoteista vallás más-más istenképpel rendelkezik.¹⁰ Az izraeliták a természet és a történelem Istenéről beszélnek. Az iszlám is teremtőként emlegeti Allahot, de az emberrel kapcsolatban Allahról úgy tanít, mint akinek minden ember rabszolgaként van alávetve. Maga az *iszlám* szónak a jelentése: [Isten akaratának való] alávetés, vagy [Isten akaratában való] megbékélés.¹¹ A keresztények hitének középpontjában a szerető Isten áll. *Deus caritas est*, Isten szeretet. (1Jn 4,8b)

Az izraeliták istenképét csodálatosan fejezi ki a híres tetragramm. A négy hangzó *JHWH* a történelmi ígéretet megvalósító, irgalmas és

⁸ Vö. CANER: *Das Islam-Handbuch*, 40–41; AAVV: *Harenberg Lexikon der Religionen*. Dortmund: Harenberg Verlag, 2002, 199.

⁹ SHORROHS, Anis: *Islam Revealed*. Nashville: Dr. Adrian Rogers, 1988, 254.

¹⁰ Vö. CANER: *Das Islam-Handbuch*, 25–26.

¹¹ Vö. SPULER-STEGEMANN: *Die 101 wichtigsten Fragen*, 3.

jóságos, az emberi történelmen uralkodó Örökkévaló fogalmát adja vissza.¹² Az muszlimok Allahról beszélnek. *Allah* egykor a kereken 360 puszta szellem egyike volt, akit Mekka lakói Holdistenként tiszteltek. Innen van, hogy a mecseteket ma is a félhold díszíti és sok iszlám állam zászlaján is ott ékeskedik a félhold.¹³ Ezt az Allahot nevezte meg Mohamed az egyetlen istennek.¹⁴ Mohamed Allah szolgája: *Ha kétségben vagytok afelől, amit kinyilatkoztattunk a mi szolgánknak...* (Korán 2:23), és minden igazhívó Allah szolgája (vö. Korán 50:8) és egyúttal Allah küldöttének szolgája, mert *Aki engedelmeskedik a küldöttnek, az Allahnak engedelmeskedik.* (Korán 4:80) A krisztushívők számára Isten a *mi Atyánk*, aki úgy szerette a világot, hogy Fiát adta oda, hogy aki hisz benne, el ne vesszen, hanem örökké éljen. (vö. Jn 3,16) Isten és a krisztushívő kapcsolata az Atya és az istengyermekek szeretetkapcsolata.¹⁵ Összefoglalva így mondhatnám: Isten

- a természet Ura, a történelem Istene,
- a rabszolgák Ura,
- a szeretet Istene.

1.2 A kinyilatkoztatás

Az említett három vallás második közös vonásaként emlegetik, hogy ellentétben a természeti vallásokkal, „a zsidóság, a kereszténység és az iszlám kinyilatkoztatott vallások”.¹⁶ A természeti vallás lényege, hogy az ember keresi Istent, míg a kinyilatkoztatott vallás annyit jelent, hogy Isten lehajol az emberhez, és szavakkal, eseményekkel föltárja magát az emberiség javára.¹⁷

¹² Vö. RAJ: *Bibliaiskola*, 8–9.

¹³ Vannak, akik ezt az állítást vitatják. Vö. CANER: *Das Islam-Handbuch*, 29.

¹⁴ Vö. HAASE: *Haben Moslems und Christen denselben Gott?* Internet.

¹⁵ GABRIEL: *Jesus und Mohammed*, 176.

¹⁶ GNILKA: *Biblia és Korán*, 50.

¹⁷ Vö. KEKK 6.

Az izraeliták mintegy első birtokosai az Isten szavának, a Biblia első részének, amelyet mi keresztények Ószövetségnek nevezünk, mert Isten először Ábrahámval, Izsákkal, Jákobbal és Mózesrel – ill. a választott néppel – kötött szövetséget. A Tanach ezeket a szövetségeket tartalmazza.¹⁸

A kereszténység szerint az említett szövetségekkel nem fejeződött be a kinyilatkoztatás. A Zsidókhöz írt levél szerzője ezt így fogalmazta meg: *Sokszor és sokféle módon szólt Isten hajdan az atyákhoz, ezekben a végső napokban Fiában szólt hozzánk, akit a mindenség örökösévé tett, aki által az időket is teremtette.* (Zsid 1,1–2) Isten Fiában új és örök szövetséget kötött az emberiséggel. A Fiában hozzánk történt lehajlást (*leszállott a mennyből*), melyet ma a teológiában *Jézus-eseménynek* nevezünk, az Újszövetség tartalmazza.

Az iszlám elismeri mind az Ó-, mind az Újszövetséget, mint Allah kinyilatkoztatását és a Bibliát egyszerűen „az Írásnak” nevezi. *Leküldötte reád (ó, próféta) az Írást az Igazsággal ama (kinyilatkoztató-sok) bizonyosságképpen, amik előtte voltak. Leküldötte a Tórárt és az Evangéliumot.* (Korán 3:3) Ez az Írás az iszlám tanítása szerint nem egyenrangú a Koránnal. A Korán Allah előzetesen létező (preexisztens), nem-teremtett szava. A Korán maga *par excellence* maga a kinyilatkoztatás. Ez a könyv öröktől fogva van, és az égben őrzik a preegzisztens példányát, a „Könyv Anyját”.¹⁹ Erről az ősrásról vagy ősnormáról olvashatjuk a Koránban: *A nálunk lévő ősrásban [őrizve], bizony ez [a Korán] magasztos és bölcs, vagy máshol: Allah eltörli, vagy megerősíti azt, amit akar, és nála van az ősrás.* (Korán 13:39) A Korán szavait Gábrriel arkangyal közvetítette a Prófétának, ezzel szemben a Bibliát emberi kéz alkotta, ezért nem is lehet tökéletes és nem adhatja vissza olyanformán Isten szavait és akaratát, mint a

¹⁸ A Tanach (a zsidó „Biblia”) a zsidóság alapja, ötféle szövegből áll: 1. törvényiszövegek (a halachák alapjai); 2. prófétai szövegek; 3. sira, költői szövegek; 4. sapientális szövegek; 5. epikai jellegű szövegek (vö. LAU: *A zsidó élet törvényei*, 6).

¹⁹ Vö. GNILKA: *Biblia és Korán*, 53; GABRIEL: *Jesus und Mohammed*, 265.

Korán.²⁰ Noha a Szentírás is Allah kinyilatkoztatása, de a zsidók és a keresztények meghamisították. A zsidó hamisítókkal kapcsolatban ezt olvassuk: *És mivel megszegették egyezségüket, megátkoztuk őket és megkeményítettük a szívüket. [Az Írás] szavait kiforgatják a helyükről, és elfelejtették egy részét annak, ami intés gyanánt [leküldetett] nékik.* (Korán 5:13) A keresztényekről pedig ezeket olvashatjuk: *És egyezséget kötöttünk azokkal [is], akik azt mondják „Mi keresztények vagyunk.” De ők [is] elfelejtették egy részét annak, ami intés gyanánt [leküldetett] nékik.* (Korán 5:14) Az iszlám teológia szerint ha az Írásokat nem hamisították volna meg, akkor még mindig tartalmaznák a Mohamed eljövételéről szóló jövendöléseket. Ám, hogy mikor történt a hamisítás, hogy hol található egy hamisítatlan Írás, arról nem kapunk tájékoztatást. Modern iszlámkutatók mégis azt állítják, hogy ennek ellenére maradtak a Bibliában utalások az utolsó próféta eljövételére.²¹

1.3 Az ábrahámi eredet

A következő közös pont értelmében mindhárom vallás Ábrahám örökösének tekinti magát. Isten megjelent a pátriárkának és így szólt hozzá: *Szövetséget hozok létre köztem és közted, s megsokasítlak, szerfölött megsokasítlak.* (Ter 17,2) A szövetség keretében Isten a következő nagy ígéretekkel tette: *Te népek sokaságának atyja leszel. Ezért ne hívjanak többé Ábrámnak, hanem Ábrahám legyen a neved, mivel népek sokaságának atyjává teszlek. Szerfölött megsokasítlak, nép-pé teszlek, és királyok származnak tőled. Szövetséget hozok létre köztem és közted, majd utánad utódaid Istene leszek. Neked, és utánad utódaidnak adom a földet, amelyen most mint jövevény tartózkodsz: Kánaán egész földjét örök birtokul, és én Istenük leszek.* (Ter 17,4b–8) En-

²⁰ Vö. ELLUL: *Iszlám és zsidó-kereszténység*, 13.

²¹ Vö. GABRIEL: *Jesus und Mohammed*, 106.

nek a szövetségnek a jele a körülmetélés. A zsidók azt vallják, hogy ők ennek az ígéretnek az örökösei, amennyiben Ábrahám (testi) leszármazottai Sáraítól Izsákon és Jákobon keresztül. Nevük, izraeliták, is Jákobtól ered. Jákob egy mennyei küldöttel történt éjszakai küzdelem után kapta új nevét: *Ezentúl ne Jákobnak hívjanak, hanem Izraelnek,*²² *mivel Istennel szemben erősnek bizonyultál és emberek fölött fogsz győzni.* (Ter 32,29)

Mi keresztények Szent Pál apostollal valljuk, hogy ugyan mi is a pátriárka leszármazottai vagyunk, ám nem testi értelemben, hanem hitének örököseiként. Az Apostol így írt erről a galatáknak: *Ha azonban Krisztuséi vagytok, akkor Ábrahám utódai is.* (Gal 3,29) Már nem egy népről van szó! A Katolikus Egyház Katekizmusa a Rómaiaknak írt levelet idézve *minden hívő atyja* szavakkal illeti Ábrahámot.²³ (Róm 4,11.18) Az új szövetségben a körülmetélést, mint a szövetség jelét, a keresztség váltotta fel. Erről így ír Szent Pál a kolosszeieknek: *Benne [ti. Krisztusban] vagytok körülmetélve, nem kézzel, hanem az érzékies test levetésével, a krisztusi körülmetéléssel. Benne temetkeztetek el a keresztségben, és benne támadtatok fel, annak az Istennek az erejébe vett hit által, aki őt a halálból feltámasztotta. Titeket tehát, akik bűneitek és testi körülmetéletlenségetek következtében halottak voltatok, vele együtt életre keltett. Megbocsátotta minden bűnünket.* (Kol 2,11–13)

Már Mohamed születése előtt egész Arábia egyik legfontosabb szent helye volt az istenek képével teli szentély, a Kába. „Fekete kőnek” is nevezik, mert magában foglal egy kis fekete követ, amely muszlimok szerint a mennyből hullott alá. A Korán a Szent Házat Ábraháménak mondja. *Nyilvánvaló jelek vannak benne: Ábrahám [szent] helye. Aki belép oda, az biztonságban van. Az emberek kötelessége Allah iránt a zarándoklat a Házba – amennyiben ennek szerét tudják ejteni. Aki hitetlen [az maga vallja kárát]. Allah senkire sem szorul rá a teremtményei közül.* (Korán 3:97) Ennek a szentély-

²² Izrael jelentése: Isten harcosa, Isten uralkodjon.

²³ KEK 146.

nek az őre volt Mohamed apai nagyapja.²⁴ A muszlimok átvették a szent helyet, mert Allah kinyilatkoztatta: *És megállapodtunk Ábráhámmal és Izmaellel [mondván]: „Tisztítsátok meg a Házamat azok számára, akik elvégzik a körmenetet, akik vallásos buzgalmukban hosszasan időznek ott, s akik meghajolnak és földre vetik magukat.”* (Korán 2:125) Így a muszlimok Ábrahám követőinek vallják magukat elsősorban abban az értelemben, amint azt a Koránban olvashatjuk: *Mi Ábrahám vallását [követjük], aki hanif volt, és nem tartozott a pogányok közé.* (Korán 2:135; 3:95)²⁵

1.4 Jézus személye

Mindhárom vallás foglalkozik Jézus személyével, ám nagyon eltérők a vélemények. Köztudott, hogy mi keresztények Jézusról azt valljuk, hogy ő a Szentháromságban a második isteni személy, valóságos Isten és valóságos ember.²⁶

A Talmudban a zsidó bölcsek azt mondják, hogy „Jézus (Balaam) anyja egy örömlány volt: ő, aki hercegektől és kormányzóktól származott, ácsok szajhája volt.” Ugyancsak örömét fejezi ki a Talmud, hogy Jézus fiatalon halt meg. „Hallottad, mennyi idős volt Balaam (Jézus)? – azt felelte: Igazából azt nem állapították meg, de mivel az áll a Szentírásban, hogy gonosz és álnok emberek életük felét se éri meg, ebből az következik, hogy 33 vagy 34 éves volt.”²⁷ Mai állapotáról azt olvashatjuk a Talmudban, hogy „Jézus a pokolban van és forró ürülékben főzik”.²⁸

²⁴ Vö. GABRIEL: *Jesus und Mohammed*, 46.

²⁵ A *hanif* jelentése, hogy az igaz valláshoz tartozik, de elhatárolódik a keresztény, a zsidó és a pogány vallásoktól Vö. SPULER-STEGEMANN: *Die 101 wichtigsten Fragen*, 37.

²⁶ Vö. KEKK 87.

²⁷ Szanhedrin 106a & b, p. 725 (Babylonian Talmud: *Tractate Sanhedrin*).

²⁸ Ld. 9. lábjegyzet. Jézust a Talmud többször a Baal, Ben Stada, Ben Pandera néven nevezi (vö. SCHÄFER: *Jesus im Talmud*, 29).

A muszlimok Jézust Isten küldöttének tartják,²⁹ sőt egyenesen Allah szavának, „Logosznak” nevezik,³⁰ de szigorúan elutasítják, sőt káromkodásnak veszik, ha valaki Isten Fiának mondja őt: *Azok, akik hisznek, akik zsidók és a keresztények és a sabeusok – [mind]azok – akik hisznek Allahban, a Végső Napban és helyesen cselekszenek, megvan a fizetségük az Uruknál és [az Utolsó Ítélet alkalmával] nem fognak bánkódni. [Emlékezzetek arra], amikor szövetséget kötöttünk veletek... [mondván]: „Ragaszkodjatok erősen ahhoz, amit [kinyilatkoztatás gyanánt] adtunk nektek, és emlékezzetek arra, amit [az] tartalmaz!” Talán istenfélők lehettek.* (Korán 2:62–63) Habár a Bibliában valóban írva áll: *Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia* (Mt 16,16), ám ez hamisítás. Mondja is a Korán, hogy a keresztények *Az [Írás] szavait kiforgatják a helyükről.* (Korán 5:13) De az iszlám szerint nem csak a keresztények, hanem már a zsidóság is meghamisította az Írásokat, és így romlásba vitték az emberiséget. Ezt olvashatjuk: *Hogyan kívánhatjátok ti [muszlimok], hogy a [zsidók] higgyenek nektek, amikor egy részük hallotta Allah szavát, és miután megértette azt, tudatosan meghamisította?* (Korán 2:75) A hamisítás egyrészt abban áll, hogy eltértek az eredeti egyistenhittől,³¹ másrészt, hogy a Mohamedről szóló jövendölések nagy részét kihagyták az Írásokból. Allah vissza akarta téríteni az emberiséget erről a téves útról. Mohamedet választotta ki az emberiséghez kül-

²⁹ Az iszlám teológia a próféták két fajtáját különbözteti meg. Az első csoport azok a férfiak, akik intelmeket és figyelmeztetéseket adnak. Őket nevezik egyszerűen prófétának (*nabiy*). A másik csoport írásokat is hoz, amelyekben az isteni kinyilatkoztatásokat fektetik le. Őket nevezik küldöttnek (*raszúl*). (Vö. KHOURY: *Der Koran erschlossen und kommentiert*, 118).

³⁰ Jézus nevei a Koránban: *Messias* (Al-Masih) 5,72 – *Mária Fia* (Ibn Maryam) 21,89; 3,47; 5,75 – *Allah küldötte* (Rasul Allah) – 19,30; *Allah Igéje* (Kalimat-hu) – 3,59; *Allahtól küldött szellem* (Ruhun minhu) – 21,91; 2,87; 253; 5,110; *Allah szolgája* (Abd Allah) – *Csak egy olyan ember, mint a többi* (19,93); *További jelzői, nevei Jézusnak: az Igaz* (6,85); *tekintélyes, egy kiemelkedő személy* (3,45); *jel az embereknek* (19,21); *példakép az embereknek* (43,59); *a tanú* (4,159).

³¹ *Tawhid* (az abszolút egység).

dendő követéül; ő a legutolsó próféta, a próféták pecsétje. Mohamed egyetlen férfinak sem apja közületek, hanem Allah küldötte és a próféták pecsétje! (Korán 33:40)

Az iszlám teológia azt tanítja, hogy Mohamed eljövételéről ígérte meg már az Ószövetség, amikor az Úr így szólt Mózeshez: *Prófétát támasztok nektek testvéreik köréből, mint téged, neki adom ajkára szavaimat, s ő mindent tudtukra ad, amit parancsolok neki.* (MTörv 18,18) Ugyancsak őt ígérte meg Jézus, amikor így búcsúzott apostolaitól: *...én meg majd kérem az Atyát, és más vigasztalót ad nektek.* (Jn 14,16) Erre utal a Korán: *És [emlékezz arra], amikor Jézus, Mária fia azt mondta: „Izrael fiai! Allah küldött engem hozzátok, bizonyosságul annak, ami a Tórából előttem volt, és hogy örömhírt hozzak egy küldöttről, aki énutánam jön, s akinek fölöttébb dicsért a neve.”* (Korán 61:6) Vagyis Mohamed a Mózesnek megígért próféta és az apostoloknak megígért Paraklétosz.³² A kereszténység missziós vallás. Jézus parancsa mennybemenetele előtt: *Menjetez tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket! Kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére, és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek.* (Mt 28,19) Ez azonban az iszlám világban nem valósítható meg. A Korán úgy rendelkezik, hogy – utalva a misszióparancsra: *Azt szeretnék, ha hitetlenek lennétek, ahogyan ők [maguk] hitetlenek, hogy olyanok legyetek [mint ők], Ne fogadjatok hát közülük senkit testvérbarátul, amíg Allah útján nem végzik a higrát. Ha hátat fordítanak nektek, akkor ragadjátok meg és öljétek meg őket, ahol csak rájuk akadtok, és ne fogadjatok közülük senkit se testvérbarátnak, sem pedig segítőnek.* (Korán 4:89) Mohamed az iszlám történelemben az *Arafát-hegyi beszéd* néven közismertté vált búcsúbeszédében ezt mondja: „Mától fogva nincs két vallás

³² A küldött = AHMAD, amelynek szótöve HMD ugyanaz, mint a Mohamed névnek. Ebből arra következtetnek, hogy Jézus János evangéliumában Mohamedről beszél, amikor ezeket mondja: *Én meg majd kérem az Atyát, és más vigasztalót KÜLD nektek: az Igazság Lelkét, aki örökké veletek marad.* (Jn 14,16) Vö. FARAHIAN: *Breve introduzione all' Islam*, 109.

Arábiában. Engem Allah küldött fegyverrel a kezemben és gazdagságom a fegyverem árnyékában nő naggyá. És aki nekem ellentmond, azt megalázzák, és üldözni fogják.”³³ Valóban a keresztények ma is állandó életveszélyben élnek a muszlim többségű országokban.³⁴ A muszlim gyerekeket már az iskolában kereszténygyűlöletre tanítják.³⁵

1.5 A megígért Messiás

A zsidó vallás és néphit egyik fontos kulcsszava a bibliai *masiah*, vagyis messiás. Raj Tamás így fogalmazta meg: „A messiás Izrael jogos (törvényesen felkent) királya, aki Dávid házából (Jisáj törzsekéből) származik.” A főrabbi véleménye szerint azonban „a zsidóság számára elsősorban a messiási kor és nem a Messiás személye iránti vágy a döntő jelentőségű.”³⁶

Mi keresztények és a messiási zsidók azt valljuk, hogy ez a zsidó népnek adott isteni ígéret, a Názáreti Jézus személyében teljessé vált be.³⁷ Keresztelő János tanítványokat küldött Jézushoz ezzel a kérdéssel: *Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várjunk?* (Lk 7,19b) Jézus, aki éppen különböző bajokban szenvedő embereket gyógyított meg, így válaszolt: *Menjetek és jelentsétek Jánosnak, amiket láttatok és hallottatok: vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek meg-*

³³ Idézi: GABRIEL: *Jesus und Mohammed*, 89.

³⁴ Vö. DE ROSA, Giuseppe: *Christen im Islam*. In: *La Civiltà Cattolica*, 18. October 2003, 12.

³⁵ Vö. GABRIEL: *Motive islamischer Terroristen*, 24–31.

³⁶ RAJ: *Bibliaiskola*, 72; vö. RÓZSA: *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, 41–49.

³⁷ A messiási zsidók így nyilatkoznak önmagukról: Mi, a Jews for Jesus (Zsidók Jézusért) azért vagyunk, hogy Y'shua (Jézus) messiási mivolta megkerülhetetlen témává váljon a világ zsidósága számára. Vö. STERN: *Kommentar zum Jüdischen Neuen Testament*. 1. Bd., 29–31.; LADOCSE, Gáspár: *Jézus, a Messiás, aki testben feltámadott*. In: *Vigilia*, 2002. április.

hirdetik az evangéliumot. (Lk 7,22) Jézus „Jahve szolgájának” formájában jött el, és válaszában a messiási kor leírását adta.³⁸

Az iszlám azt tanítja, hogy Jézus Messiás ugyan, de csak egy a próféták közül. Ezt olvashatjuk a Koránban: *Ti Írás birtokosai! Ne lépjétek túl a határt a ti vallásotokban, és ne mondjatok Allahról mást, csak az igazságot! Jézus, a Messiás, Mária fia, [csupán] küldötte Allahnak, és az ő szava, amit sugalmazott Máriának, és belőle [kiáradó] szellem.* (Korán 4:171) Jézus csak mintegy előfutára volt Mohamednek, aki tulajdonképpen a Jézus által megígért vigasztaló, az Újszövetség Paraklétsza.

2. AZ EMBERI KAPCSOLATOK

Arisztotelész szerint az ember ζῶον πολιτικόν, közösségi életre hívott lény.³⁹ Az ember természeténél fogva hajlamos a társulásra, közösségben éli meg kulturális önazonosságát. Az emberi közösségek tagjait a közös értékek, a közös hitvallás, a közös származás, a közös nyelv, a hasonló szükségletek és ezeknek az együttes kielégítése köti össze. Természetes tehát, hogy a három nagy monoteista vallás is egy-egy közösséget hozott létre.

2.1 A vallási közösségek

2.1.1 Jahve népe

Történelmi sorrendben először a zsidók közösségével kell foglalkoznunk. Jákob leszármazottai az egyiptomi rabságból történt kiszabadulásuk után a Sinai hegy lábainál lettek Jahve választott népe. A

³⁸ Vö. Iz 26,19; 29,18; 35,5; 61,1.

³⁹ ARISZTOTELÉSZ: *Politika*, III,6.

zsidóság közössége úgy vallja, hogy ők nem Isten kiválasztott népe, hanem Isten választott népe.⁴⁰ A szövetségkötéskor az Úr Mózes útján üzenté meg nekik: *Ha tehát hallgattok szavamra és megtartjátok szövetségemet, akkor az összes népek között különleges tulajdonommá teszlek benneteket, hiszen az egész föld az enyém. Papi királyságom és szent népem lesztok.* (Kiv 19,5–6.) Ehhez a választott néphez tartoztak Jákob tizenkét fiának leszármazottai. Amikor negyvenévi vándorlás után Mózes szolgájának, Józsuének vezetése alatt a nép megérkezett az Ígéret földjére,⁴¹ megtörtént a föld felosztása a törzsek között.⁴² A három nagy uralkodó, Saul (Kr. e. 1050–1010), Dávid (Kr. e. 1090–970) és Salamon (Kr. e. 1000 k.–928 k.) komoly birodalmat alakítottak ki, ám hamarosan a birodalom északi része, Jeroboám (Kr. e. 922–901) uralkodása alatt, elszakadt a Júda törzséből származó Dávid házáétól. Az elszakadt rész Izrael néven, tíz törzset foglalt magába. Ez az északi állam 250 évig állt fenn, majd az asszír számkivetéssel ezek a törzsek gyakorlatilag megszűntek létezni. A megmaradt két törzset, Júda és Benjamin leszármazottait, Júda háza néven emlegetik a próféták. Ezek a júdaiak a zsidók, az ő leszármazottaiknak történelme nyúlik bele a jelenkorba.⁴³ Rabbi Hanassi a Kr. u. 4. században vezette be a zsidó időszámítást. Kiindulópontként a teremtés évét Kr. e. 3761-re tette. Eszerint Saul 2711-ben kezdett el uralkodni, Dávid 2751-ben vette át a hatalmat, majd ap-

⁴⁰ A zsidóság nem tartja magát kiválasztott, hanem csak választott népnek. Ezt olvashatjuk RAJ Tamás A rabbi válaszol c. blogján: „Nem kiválasztott, hanem választott nép vagyunk. A különbség onnan adódik, hogy hitünk szerint Isten feladatra választott minket. Előjogaink nincsenek, hanem több feladatunk van, hiszen a szövetség a Szináj hegyénél a Tízparancsolat átvételénél köttetett meg.” (RAJ: *A rabbi válaszol.*) Internet.

⁴¹ Vö. Józs 1,1–5.

⁴² Vö. Józs 13–21.

⁴³ Vö. DE VRIES: *A zsidó rítusok és jelképek*, 39–40.

ja halála előtt rövidesen – 2791-ben – megkoronázták Salamont. Kr. u. 2008-ban a zsidó kalendárium szerint 5769-et írunk.⁴⁴

2.1.2 Az Egyház

A kereszténység pünkösdtől, a Szentlélek eljövételének napját tartja a keresztény közösség, az Egyház születésnapjának.⁴⁵ A kereszténység missziós vallás. Küldetése az egész világra szól. Feltámadása után Jézus ezekkel a szavakkal küldi apostolait: *Menjeteek tehát, tegyéteek tanítványommá mind a népeket! Kereszteljéteek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére, és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek. S én veletek vagyok mindennap, a világ végéig.* (Mt 28,19–20) Egyedül Krisztus a közvetítő és az üdvösség útja – tanítja a II. Vatikáni Zsinat. Krisztus az ő testében, az Egyházban jelenik meg számunkra. Az Egyházba a keresztségen, mint ajtón át lépnek be az emberek.⁴⁶ A zsidóság közössége az Isten választott népe, ahová testi leszármazás útján tartoznak az emberek. A keresztények közössége Isten új választott népe, az Egyház, Krisztus titokzatos teste, ahová az újjászületés szentségével juthat el az ember.⁴⁷ A keresztény éra időszámításának kezdőpontja Krisztus születésével kezdődik, és a kezdő évet ennek megfelelően latinul így mondjuk: *anno Domini*. Az évszámításnak ezt a rendszerét AD-vel jelezzük. Ezt az évszámítást Dionysius Exiguus apát (AD *470 k.–†540 k.) dolgozta

⁴⁴ A muszlim időszámítás szerint Kr. u. 2008-ban AH 1408-at írunk. Valójában ezért értelmetlen dolog, amikor ideológiai megfontolásból egyesek így datálnak: i. e. (időszámításunk előtt) vagy i. u. (időszámításunk után). Kinek az időszámítása szerint? Avagy honnan kell tudnunk, hogy milyen vallású a szerző?

⁴⁵ GÁL: *Dogmatika* II, 66. old.

⁴⁶ Vö. LG 14,5; CIC 96. kán.

⁴⁷ Vö. XII. Piusz, *Mystici Corporis* kezdetű enciklikája, (DSH-2400 3813); CIC 96. kán.

ki, úgy számolva, hogy az Úr születésének évét Róma alapításának 754. évére tette.⁴⁸

2.1.3 Az *umma*

Az iszlám közösség (*umma*) létrejötte Mohamed meghívásával kezdődik.⁴⁹ A mekkai származású Mohamed (a kutatók eltérő adatai szerint *569/72–†632/10 AD/AH) negyvenéves volt, amikor visszavonult a Mekkától északra fekvő Hira-hegy egyik barlangjába elmélkedni. Itt AD 610 körül, látomásban megjelent neki Gábor angyal, aki Allah nevében azzal bírta meg,⁵⁰ hogy népének prófétája legyen.⁵¹ A hagyomány szerint ekkor kapta meg a Korán első darabját, amely így szól:

*Hirdess Urad nevében, aki teremtett,
vérrögéből teremtette az embert.
Hirdess! A te Urad a legnagyobb,
aki író tollal tanított,
megtanította az embert arra, amit nem tudott.*⁵²

⁴⁸ SZENTPÉTERY: *A kronológia*, 32.

⁴⁹ Vö. CHORHERR: *Mohammed*, 15–95; Jansen: *Mohammed*, 75–78.

⁵⁰ *Allah* arab kifejezés Isten megnevezésére. Az Allah kifejezést elsősorban az iszlám használja, de az arab anyanyelvű keresztények és zsidók ezt a szót használják a bibliai Isten megjelölésére is.

⁵¹ A keletkezéstörténetet SIMON Róbert leírja *A Korán világa* c. könyvében, ami valójában szúra magyarázatokat tartalmaz. A szerző egyúttal megadja a hadít hagyományláncát is (Budapest, 3. kiad., 1997, 401).

⁵² *Korán* 96. szúra. A muszlim hagyomány ezt, a 96. szúrárt, pontosabban az első öt versét tekinti a legrégebb kinyilatkoztatásnak (vö. SIMON, *A Korán világa*, uo.).

Egy *Ahmad*tól⁵³ származó *hadit*⁵⁴ elmondja, hogy a felszólítástól megzavarodott Mohamed a hegyről Mekkába visszatérve felesége *Khadídzsa* segítségét kérte. Mekka lakói kezdetben megmosolyogták és kigúnyolták a prófétát. Később Mohamed helyzetét még jobban megnehezítette az a tény, hogy AD 619-ben a felesége és a nagybátyja, *Abú Tálíb* is –, akik legfőbb támaszai voltak a hit terjesztésében – meghaltak.⁵⁵ A nehézségeket fokozta, hogy abban a társadalmi közegben, ahol összekötő kapocsnak a vérségi kötelék számított, a mekkaiak, akik tanítását elutasították, nemcsak vele, de egész nemzetségével megszakították a kapcsolatot.⁵⁶ Mohamed belátta, hogy ez így nem megy tovább, és ezért ezt a környezetet, Mekkát, el kell hagynia. Új követők után kellett néznie. AD 622-ben Mohamed híveivel együtt átköltözött Medinába, ahol az egymással viszálykodó medinaiaknak éppen egy kívülálló béke-

⁵³ *Bagdad AH 164/AD 780–†AH 241/AD 855; Imam Ahmad ibn Muhammad ibn Hambal az ún. hambalita (gyakrabban: hanbalita) iskola alapítója. Az iszlám négy ortodox jogi iskolája alapítója nevét viseli. Ezek az iskolák a hanafita, a málikita, a sáffita és a hanbalita iskola. A hanafita a legliberálisabb iskola. A málikita rigorózus és konzervatív irányzatot követ. A sáffita a két előző irányzat között foglal helyet. A hanbalita iskolát az iszlám írott forrásaihoz való teljes hűség és az erkölcsiségben merev szigorúság jellemzi (vö. KHWAJA: *Hundred Great Muslims*, 28).

⁵⁴ A *hadit* hierarchiája hasonlít a Katolikus Egyház hitjelzéseihez. Ez utóbbiak: hittétel, majd nem hittétel, katolikus hitigazság, biztos vélemény, általános nézet, többségi vélemény, valószínű vélemény, jámbor vélemény stb. (vö. CSORDÁS: *Bevezetés a Krisztus misztériumba*, 68). A *hadit* tanbeli hagyomány. A *haditok* hierarchiája: autentikusak (*sahih*), szépek (*hasan*) és gyengécskék (*da'if*). Ahhoz, hogy a *hadit* autentikus legyen, ki kell mutatni a folyamatos hagyományláncot (KHOURY/HAGEMANN/HEINE: *Islam-Lexikon*. 256–257). – A *hadit* két részre osztható. Az egyik a *hadit* tartalma (arabul: *matn*), a másik a hagyománylánc, a *hadit* közlők lánc (arabul: *isnad*). A hagyománylánc időrendben a prófétáig megy vissza. Az utolsó tagja ennek a láncolatnak mindig Mohamed egy kortársa, aki először idézi a prófétát.

⁵⁵ *Abú Tálíb* (AD *550–†619) Abdullah ibn Abd al-Muttalib-nek, Mohamed apjának volt az öccse. Vitatott kérdés, hogy muszlim lett-e? A szunna úgy tartja, hogy nem, ám Mohamed közbenjárására a hitetlenek számára készült pokolban könnyítéseket kap.

⁵⁶ Vö. JANSEN: *Mohammed*, 114.

bíróra volt szükségük, és ezért szívesen vették jövetelét. Ezt a mindenképpen kényszerű átvonulást, melyet „Mohamed futásaként” is emlegetnek, *hidzsrának* (hijra) nevezzük. Ez az esemény egyúttal a muszlim időszámítás kezdete is (AD 622. július 16. AH 1).⁵⁷

Mohamed a mekkai menekültekből (*muhádzsirun*), és a Medinában hozzá csatlakozó segítőkéből (*anszár*), valamint szerződések útján hozzá csatlakozó néhány külső arab törzsből egy új közösséget hívott létre, melynek összetartó ereje már nem a vérségi kapcsolat, hanem az Allahnak való alávetettségre épülő vallás, az iszlám volt. Az új közösséget létrehozó szerződés a *medinai alkotmány*.⁵⁸ Attól kezdve, hogy ez az új közösség, az *umma* létrejött, a vallási és a világi hatalom az iszlámban szorosan összefonódik.⁵⁹ Ezért mondják mind a mai napig, hogy az iszlám „vallás és állam” (*al-iszlám dín wa daula*).⁶⁰ Egyszerűen a hatalom, a politika és a vallás szétválaszthatatlan.⁶¹ Az egyén és az állam egyaránt szolgálni köteles a muszlim közösséget, az ummát, mert az a legjobb közösség, amint a Korán is kinyilatkoztatja: *Ti vagytok a legjobb közösség, amely létrejött az embereknek.* (Korán 3:110) Két értelemben a legjobb közösség: egyrészt, mert egyedül ők hisznek az igaz Istenben, másrészt ennek a közösségnek a kötelessége, hogy megparancsolja azt, ami he-

⁵⁷ A próféta Medinába távozása (*hidzsrá*) az iszlám időszámítás kezdőéve (AD [Anno Domini] 2007 = AH [Anno Hegirae] 1385). A Gergely-féle naptár (C) és az iszlám holdév (H) átszámításának a képlete: $C = H(32:33)+622$; $H = (33:32) (C-622)$. Az iszlám holdévben számol, amely 354 nap.

⁵⁸ Vö. MARÓTH: *Az iszlám*, 134; Khoury: *Der Koran erschlossen und kommentiert*, 43; *Die Gemeindeordnung von Medina*. In: LOHLKER: *Islam*, 44. A medinai chartának 47. cikkülete van (egyések szerint 52).

⁵⁹ Arabul: al-Umma al-islamiya.

⁶⁰ A hidzsra azért jelentősebb időpont, mint az első kijelentés időpontja, mert Medinában teljesedik be az, amit az iszlám tulajdonképpen akar: a teokratikus iszlám államforma. Ahhoz, hogy valaki jó muszlimként éljen, be kell tartani az iszlám parancsait. Ehhez olyan államra van szükség, amely maga is tiszteletben tartja és gyakorolja az iszlám jogot. Medinában teljesült először ez a feltétel (vö. AL-SAIN Johanna: *Allahért harcoltam*, 117).

⁶¹ GABRIEL: *Motive islamischer Terroristen*, 135–140.

lyénvaló, és megtiltsa azt, ami elvetendő.⁶² Ez utóbbit, a tiltást, az ún. *hisba* útján gyakorolják.⁶³ Talán harmadikként hozzátehetnénk, hogy az iszlám meg van róla győződve, hogy újabb világváltság már nem keletkezhet. Bennük beteljesedett Allah nagy terve.⁶⁴

2.2 A házasság

2.2.1 Mi a házasság?

Bár beszélnek róla, de valójában nincs zsidó, katolikus vagy iszlám házasság. Csak egy házasság van. A házasság egy természetjogi intézmény, melyet lehet így vagy úgy megkötni. Definíciót, vagyis meghatározást adni a házasságról, abban a klasszikus értelemben, hogy megadjuk a *genust* és a *speciest*, nem nagyon lehet. Sokan megkísérelték már, hogy ha definíciót nem is, de legalább egy megközelítőleg pontos *descripciót*, azaz leírást adjanak a házasságról. Közismertek Ulpianus és Modestinus kísérletei.⁶⁵ Ulpianus a házasság létrejöttének oldaláról közelítette meg a kérdést (*matrimonium in fieri*): „A házasságot [...] nem az elhálás, hanem a beleegyezés hozza létre.”⁶⁶ Ezzel szemben Modestinus a házasság fennállásának

⁶² Vö. FARAHIAN: *Breve introduzione all' Islam*, 88.

⁶³ *Hisba* annyit jelent, hogy ha valaki úgy véli, hogy embertársa vétkezett, akkor köteles őt följelenteni. Korunkban a leghírhedtebb ilyen magánembertől kezdeményezett *hisba* Prof. Nasr Hamid Abu Zaid esete volt, aki a Kairói Azhar Egyetemen az arab irodalom fakultásán a „Korán tudományok” tanszékének volt a professzora. A professzor megpróbálta a Koránt tudományosan értelmezni. Valaki bevádolta, hogy *kafer*, azaz hitehagyott. Ennek következménye az lett, hogy elveszítette „iszlám állampolgárságát” és hivatalból megszűntnek nyilvánították a házasságát, miután a felesége muszlim nő volt, aki nem élhet együtt egy aposztatával. A professzor ma feleségével Hollandiában él (vö. FARAHIAN: *Il caso del Prof. Nasr Abu Zeid in Egitto*, 346).

⁶⁴ SPULER-STEGEMANN: *Die 101 wichtigsten Fragen, Islam*. 13–14.

⁶⁵ Vö. FÖLDI–HAMZA: *A római jog története és intézményei*, 840.

⁶⁶ D. 35, 1, 15.

szemszögéből fogalmazott (*matrimonium in esse*): „A házasság a férfi és nő kapcsolata, egész életre szóló sorsközösség, isteni és emberi jog szerinti közösség.”⁶⁷ A II. Vatikáni Zsinat kísérletet tett a házasság létrejöttének és fennállásának két szempontját összekapcsolni: „A házastársi szeretet és élet bensőséges közössége, melyet a Teremtő alapított és törvényeivel körülvelt, a házassági szövetség, azaz a visszavonhatatlan személyes beleegyezés által jön létre.”⁶⁸ A hatályos Egyházi Törvénykönyv pedig így fogalmaz: *A házasság szövetség, amelyben a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul.* (CIC 1055. kán. 1. §)

Mivel a család a zsidóknak, mint Isten népének, valamint az Egyháznak, és az ummának is alapja, és a családot a házasság hozza létre, érthető a rabbinikus irodalom következtetése: „Akinek nincs felesége, nem tekinthető egész embernek.”⁶⁹ A Katolikus Egyház is azt tanítja, hogy az emberi személy mindenek fölött álló, egyetemes és elidegeníthetetlen joga, hogy családot alapítson,⁷⁰ ám a szüzességet is mindig szent életállapotnak tartotta.⁷¹ A Koránban pedig ezt olvashatjuk: *És házasodjatok azokkal, akik magányosak köztetek.* (Korán 24:32) A 24. szúrának erről a verséről Al-Ghazali⁷² a házasságról írt híres könyvében azt írta: „Ez a mondat parancs.”⁷³ A kereszténység és bizonyos értelemben a zsidóság, valamint az iszlám tanítását foglalja törvénybe az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, amikor kimondja: „Mind a férfinak, mind a nőnek, a házasságra érett kor elérésétől kezdve joga

⁶⁷ D. 23, 2, 1.

⁶⁸ GS, 48.

⁶⁹ Genesis Raba 8:9.

⁷⁰ GS, 26.

⁷¹ Vö. MUNIER, Charles, *Matrimonio e vergenità nella chiesa antica*. Torino: Società Editrice Internazionale. 1990. In: *Traditio christiana*, IV.

⁷² Kiemelkedő muszlim teológus, jogász és bölcsele. (*450/1058 AH/AD–†505/1111 AH/AD).

⁷³ AL-GHAZALI: *Das Buch der Ehe*, 24.

van fajon, nemzetiségen vagy valláson alapuló korlátozás nélkül házasságot kötni és családot alapítani.”⁷⁴

Amint látjuk, mindig egy heteroszexuális kapcsolatról van szó. A heteroszexuális házasság az ellenkező nemű személyek között (azaz a férfi és a nő) létrejött házasság. Ez mindmáig érthető és világos volt mindenki számára. Egy fél évszázaddal ezelőtt az Európai Emberi Jogi Egyezmény 12. cikkében a házasságot még egy nő és egy férfi szövetségeként fogalmazta meg.⁷⁵ Ezzel szemben az Európai Unió Alapjogi Chartája 9. cikkében már nem állapítja meg a nemek közötti különbséget: „A házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot az azok gyakorlását szabályozó nemzeti jogszabályok garantálják.”⁷⁶ Ilyen körülmények között a homoszexuális párok státusza gyorsan megváltozott Európában. Az EU-tagállamok közül jelenleg már három tagállam teszi lehetővé a homoszexuális házasságot (Hollandia, Belgium és Spanyolország). Kilenc tagállam rendelkezik a regisztrált élettársi kapcsolatról homoszexuális párok részére (Finnország, Svédország, Dánia, Németország, Egyesült Királyság, Hollandia, Belgium, Luxemburg és Franciaország).

A három ábrahámi vallás továbbra is ragaszkodik a házasság természetes intézményéhez. Különböző leírásaikban a házassági szövetség alkotóelemeként jelenik meg a két szerződő fél neme, vagyis, hogy az egyik férfi, a másik nő.⁷⁷ A nemi komplementaritást a házasságban a három nagy ábrahámi világvallás a teremtés rendjére vezeti vissza. Az Örökkévaló megteremtette a férfit és az aszsonyt.⁷⁸ Feladatukul szabta, hogy legyenek termékenyek, szaporod-

⁷⁴ *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* 16. cikk. 1. bek.; In: *Az emberi jogok dokumentumokban* (KOVÁCS István és SZABÓ Imre). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976, 375.

⁷⁵ Róma, 1950. november 4.

⁷⁶ Európai Parlament 2007. november 29.

⁷⁷ Alkotóelem (*elementum constitutivum*) az, amely nélkül egy dolog nem létezhet.

⁷⁸ Férfinak és nőnek teremtette őket. Ter 1,27. Vö. Korán 49:13.

janak, töltsék be a földet és vonják azt uralmuk alá.⁷⁹ Isten a szaporodás módját is meghatározta: *Ezért a férfi elhagyja apját és anyját és feleségéhez ragaszkodik, s a kettő egy test lesz.* (Ter 2,23–24)⁸⁰ Erre épül az a tény, hogy három ábrahámi világvallás elutasítja az egyneműek házasságát. Természetesen érdekes lenne azt is megvizsgálni, miként vélekednek a konfucianizmus, a taoizmus, buddhizmus és a különböző természetvallások erről a kérdésről, de ez meghaladná a témánk kereteit.⁸¹

⁷⁹ Vö. Ter 1,28.

⁸⁰ Vö. *Der Babilonische Talmud*, Kiddushin, Köln: Komet Verlag, é. n., 341–368.

⁸¹ Teljesen téves nézet, ha valaki a homoszexualitás védelmében kijelenti, hogy annak elutasítása a zsidó–keresztény kultúrkör téves eszméire vezethető vissza. – A konfucianizmus is elítéli a nemek szerepének fölcserélését, elsődlegesen a férfi részéről, de ugyanúgy a lesbikus szerelmet is. – Közismert a taoizmus tanítása a yin és yang egyensúlyról. A férfi–férfi kapcsolatot yang-yang kapcsolatnak nevezi, és mint ilyet, az egyensúlyt felborító, lét-ellenes, destruktív kapcsolatnak tekinti (VIVIEN, W. *Homosexuality and the state in late Imperial China*, 76–89; LI: *Ich war Maos Leibarzt*, 106). – Nem csak a vallás, de Kínában a civil társadalom is, noha tolerálta, mégis megvetette a homoszexualitást. A 20. században fordult a kocka. A Kínai Népköztársaság megalakulásakor a kommunista mozgalom puritanizmusa elítélte az egyneműek kapcsolatát. Különösen a kultúrfordalom idején keményen üldözték a melegeket. Megalázták, sok évre börtönbe zárták, sőt nem egyszer halálra ítélték őket. Ha nem lenne olyan tragikus, akár viccesnek is nevezhetnénk, amit Dr. Li Zhisui, Mao Ce Tung (1893–1976) személyi orvosa, a kultúrfordalom szülőatyjáról ír. „Maonak számtalan szeretője volt, de szexuális érdeklődése nem korlátozódott a nőkre. Fiatal szolgálói mind erős, jóképű legények voltak. Egyik feladatuk volt, hogy megmasszírozzák, mielőtt ágyba ment. A nemi szerveit is.” (LI: *Ich war Maos Leibarzt*, 388). – Japánban senki nem foglalkozott és foglalkozik a másik szexuális életével. Nem kérdezik, hogy homoszexuális vagy heteroszexuális-e. Ám nem azért, mintha elfogadnák a homoszexualitást, hanem egyszerűen közömbösségből. Ha azonban valakiről kitudódik, hogy homoszexuális, azt bár nem tartják bűnnek, de a munkahelyen is felmondanak neki, nem kaphat lakást, nem hívják meg sehova, egyszóval a társadalom kivetí magából (vö. MCLELLAND, *Male Homosexuality in Modern Japan*, 127). – Ezzel szemben Magyarországon a Miniszterelnöki Hivatal államtitkára büszkén vallja magát homoszexuálisnak: „Szetey Gábor vagyok. Hívő (?), magyar, európai. Állampolgár, közhivatalnok, kormánytag. És meleg. Együtt élek valakivel, akit szeretek, és aki ma is itt van velem, és aki nélkül most nem lehetnék itt. Mint

2.2.2 Házasságkötés a zsidóknál

Amikor a zsidóság egyértelműen elutasítja a homoszexuális kapcsolatot, a Tórára utal, ahol azt olvashatjuk: *Ne hálj férfival, úgy, ahogy asszonnyal szokás hálni, ez gyalázatos dolog.* (Lev 18,22)⁸²

A Tóra a szankciót is kimondja: *Ha valaki férfival hál együtt, úgy, ahogy asszonnyal szoktak együtt hálni, ez utálatosság, amelyben mindketten részesek, ezért meg kell halniuk, vériük visszahull rájuk.* (Lev 20,13) A Misna megerősíti a Biblia ítéletét,⁸³ sőt, a Talmud *Kiddusin* traktatusában egyenesen az áll, hogy *egy zsidó nem gyanúsítható homoszexualitással, mert ha valaki meleg, akkor az nem zsidó.*⁸⁴

A Talmud értelmezése szerint a férfi a nőt három módon teheti feleségévé. A férfi a nőt – írja a Talmud – feleségévé teheti pénzzel,⁸⁵ házasságlevéllel⁸⁶ vagy tényleges együttéléssel.⁸⁷ A zsidó jogrend a házasságkötésnek ma is három jogi eszközt tartja számon. Ezek: egy bizonyos értékkel bíró tárgy (*keszef*), az okirat (*s's-*

legtöbbünkkel itt és máshol, ha valami fontos dolog történik” – folytatódott a beszéd. „Hiszek abban, hogy el kell kezdeni. Ki kell mondani – nekem, nektek, mindannyiunknak. Büszkén, erővel, hittel, meggyőződéssel. Vagy halkán, mint az élet egy tényét, örömmel, békésen. Nekem erről szól a meleg büszkeség napja. És az év 365 napja, minden év minden napja, mostantól.” (Vö. *A melegfesztivál nyitóünnepségén* 2007. 07. 05-én elhangzott beszéd.)

⁸² Ma már a rabbik között is vita tárgya, vajon megengedhető-e egynemű pároknak a chupa alatt áldásban részesülni vagy sem. Egyesek véleménye szerint igen, hiszen az ígéret arról szól, hogy „társamnak veszek oldalamba” (Rab. David Lazar), mások szerint nem, hiszen az áldás éppen az első micváról szól „Szaporodjatok és sokasodjatok”, márpedig ennek megtartása kizárt dolog az egyneműek esetében (Rab. Baruch Rabinowitz). Vö. *Jüdische Allgemeine*, 2004. februári számában: *Soll es für homosexuelle Paare einen Segen unter der Chuppa geben?*

⁸³ Babylonian Talmud: *Tractate Sanhedrin*, Internet.

⁸⁴ Kiddusin 82a.

⁸⁵ Egy pénzdarabot ad át a nőnek s azt mondja: *Te nekem jegyesem vagy!*

⁸⁶ A házasságlevél szövege ugyanaz, mint amit a pénzdarab átadásánál élőszóval mond.

⁸⁷ Pontosabban együttválással. Itt a formula: *Légy nekem jegyesemmé e házasság által.*

tar) és együttélés (biá). Amint láttuk, ez eredetileg vagylagos volt, ma a háromnak együtt kell lennie. Meir Lau szerint azonban mára csak a pénzzel való asszonyszerzés maradt meg.⁸⁸ A házasságkötéshez továbbá elengedhetetlenül szükséges a két kóser tanú, akik nem lehetnek a felek rokonai, valamint zsidó vallásukat gyakorló férfiaknak kell lenniük.⁸⁹ A házasságkötés a baldachin (huppa vagy chupa, esetleg kupa) alatt történik. A chupa a Sinai hegyre emlékeztet. Ide sorakoztak fel a zsidók, a hegy alá.⁹⁰ Ide tehát csak zsidó állhat. Itt történik a gyűrűadás. A gyűrű átadása nem „szimbolizálja” a házasságot: a gyűrű átadása maga a házasságkötés. A vőlegénynek pedig ezt kell mondania: „Íme, nekem vagy szentelve e gyűrűvel Mózes és Izrael vallása szerint.”⁹¹ A chupa alatti szertartás után a fiatalok bemennek egy külön helyiségbe, ahol először lehetnek kettesben. Jelképről van szó, ugyanis a zsidó házasság csak akkor jön létre, amikor a házasságot a felek elhálták.⁹²

2.2.3 Házasságkötés a katolikusoknál

A Katolikus Egyház is elutasítja, hogy a homoszexuálisok bármiféle érzelmi, gazdasági kapcsolatát házasságnak nevezze valaki. A Hittani Kongregáció 2003. június 3-án kiadott nyilatkozatában egyrészt megismétli a homoszexualitásról a Biblia alapján vallott – a bűnt és a gyakorlatot elítélő, de az abban részes személyt együttérzéssel kezelő – tanítását. Másrészt pedig biológiai, társadalmi és jogi érvekkel bizonyítja, hogy ezek az együttélések nem bírnak egyetlen olyan elemmel sem, mely a család lényegéhez tartozik. Éppen ezért a leghatározottabban emeli fel a szavát az ellen, hogy

⁸⁸ Ma tilos az együttthálás útján asszonyt szerezni (vö. MÉIR LAU: *A zsidó élet törvényei*, 438).

⁸⁹ Vö. DE VRIES: *A zsidó rítusok és jelképek*, 246.

⁹⁰ Vö. Kiv 19,17.

⁹¹ MÉIR, Lau: *A zsidó élet törvényei*, 440–441.

⁹² Vö. DE VRIES: *A zsidó rítusok és jelképek*, 254.

a homoszexuálisok élettársi kapcsolataira akár a házasság, akár a család fogalmát alkalmazzák.⁹³ XVI. Benedek pápa 2008. május 10-én a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia ad limina látogatásakor kijelentette: „Jogos volt kritikátok a homoszexuálisok együttélésének polgárjogi elismerésével kapcsolatosan, mert az nemcsak az Egyház tanításával ellentétes, hanem a magyar Alkotmánnyal is.”

Már a korai skolasztikus kor teológusai és jogtudósai választ kerestek a kérdésre, hogy mikor jön létre egy férfi és egy nő között a házasság. A korábbi korok töredékesen ránk maradt eszméi két irányzatban kristályosodtak ki. Az egyik a római jogra építve (*consensus facit nuptias*) azt vallotta, hogy a beleegyezés az egyedüli és kizárólagos létrehozója a házasságnak (*theoria consensualistica*). A másik a germán jog alapján azt vallotta, hogy a beleegyezésen túl szükség van a belső kapcsolatra, az egyesülésre (*copula carnalis*), mert csak a reális önátadással (*theoria realistica*) lesz teljessé a beleegyezés (*consensus traditione mulieris firmatus facit nuptias*). A két teóriát két iskola képviselte, a Petrus Lombardus által vezetett párizsi iskola, és a Gratianus által vezetett bolognai iskola. A 12. század végére a két irányzat szintézisre jutott. A szintézis egy lényeges pontja, hogy a beleegyezésnek szerződés jellege van, amely szerződés jogilag megfogalmazható jogokat és kötelezéseket hárít a férfira és a nőre (*consensus contractualis*).⁹⁴ A házassági szerződés témájában az Egyház ugyanazokat az eszközöket alkalmazza, mint általában a világi hatalom jogrendje.⁹⁵ Ennek egyszerű oka az, hogy Krisztus Urunk ugyan szentségi rangra emelte a házasságot, ám anélkül, hogy annak természetes mivoltán változtatott volna.⁹⁶

Amennyiben a házasság szerződéses beleegyezés, amely jogokkal és köteleésekkel jár, annyiban a házasság egy jogcselekmény.

⁹³ *Diverse questioni*. In: EV 22/371–387.

⁹⁴ Vö. NAVARRETE: *Matrimonio cristiano e sacramento*, 87–89.

⁹⁵ Pontosabban a legtöbb kultúrállam átvette az ún. Tridenti formát.

⁹⁶ Vö. NAVARRETE: *Matrimonio cristiano e sacramento*, 33–37.

Márpedig a jogcselekményről tudjuk, hogy érvényességéhez szükséges, hogy arra jogilag képes személy hajtsa végre, és hogy meglegyen benne mindaz, ami az illető cselekmény lényegéhez tartozik. Szükséges az is, hogy megtartsák azokat a formaságokat és követelményeket, melyeket a jog a cselekmény érvényességéhez előír (vö. CIC 124. kán. 1. §). Mivel pedig a házasság olyan szerződés, amelyből nem csak testi, hanem lelki és természetfölötti kötelezettségek is fakadnak, logikus, hogy az Egyháznak jogában áll – a lelkek üdvössége érdekében – a házasságkötés érvényes megkötéséhez formaságokat és követelményeket előírni.

Az Egyház már a kezdetekkor megkívánta, hogy a megkeresztelt püspök jóváhagyásával kössenek házasságot. Antióchiai Szent Ignác írja Szent Polükarposzhoz: „Úgy illik, hogy a vőlegények és a menyasszonyok a püspök helybenhagyásával keljenek egybe...”⁹⁷ Hogy pontosan mit kell ezen érteni, azt nem tudjuk. A későbbiekben az Egyház bizonyos formaságokat követelt meg a házasságkötéshez, ám azok megtartása csak a megengedettséget érintette (*forma accidentalis*). A IV. Lateráni Zsinat már 1215-ben kimondta: „Ragaszkodva elődeink nyomdokaihoz, teljességgel meg akarjuk akadályozni a titkos házasságot...”⁹⁸ A tilalmak és követelmények nem sok eredménnyel jártak. Erre utal a Tridenti Zsinat *Tamesti* kezdetű rendelete, amelyben az atyák megállapították: „a szent Zsinat figyelembe veszi, hogy a régi tilalmak az emberek engedetlensége miatt már nem használnak...”⁹⁹ A hatályos jog szerint, ha legalább az egyik fél a katolikus egyház tagja, akkor érvényes a törvény: *Csak azok a házasságok érvényesek, amelyeket a helyi ordinárius vagy a plébános vagy a kettő közül valamelyik által megbízott pap vagy diakónus közreműködésével és két tanú előtt kötöttek [...] kivéve azokat az eseteket, amelyekről a 144. kán., az 1112. kán.*

⁹⁷ ANTIÓCHIAI SZENT IGNÁC: A Szent Polükarposzhoz írt levél. V,2.

⁹⁸ DSH 817.

⁹⁹ DSH 1814.

1. §-a, az 1116. kán. és az 1127. kán. 1–2. §-a szól (vö. CIC 1108. kán. 1. §).¹⁰⁰

2.2.4 Házasságkötés az iszlámban

A homoszexuális kapcsolat veszélye az iszlámban sem fenyeget senkit. Ugyanis az iszlám keményen fellép a melegek házasságával szemben. A Korán szintén Lót történetére utal, amikor a homoszexualitást utálatos dolognak mondja.¹⁰¹ Az iszlámban, az egyes országoktól és azok bírósági gyakorlatától függően ma is a megostorozástól a halálbüntetésig és a megkövezés különböző formáig terjedhet a homoszexuálisok és leszbikusok büntetése. Az *Al-Fatiha* (az első szúráról elnevezett szervezet) számításai szerint az 1979. évi forradalom óta négyezer meleget végeztek ki Iránban. A *talibánok* (a leg-harciasabb és legszigorúbb iszlám fundamentalista irányzat) Afganisztánban 10 nyilvános kivégzést hajtottak végre. Az *Amnesty International* legújabb felmérése szerint 57 ország van, ahol a homoszexualitást kifejezetten tiltják. Ezek közé tartozik 22 iszlám állam, mint pl. a muszlimok szerint liberálisnak mondott Tunézia, vagy a diktatórikus rendszerű Szudán. Halálbüntetéssel kell számolniuk a melegeknek és leszbikusoknak Afganisztánban, Szaúd-Arábiában, Iránban, Mauritániában, Szudánban, Csecsenföldön, és Jemenben.¹⁰² A legtöbb országban a *saría* úgy tekinti a homoszexualitást, mint Allah akarata ellen elkövetett *huddud* bűncselekményt, amit szélsőséges esetben halállal büntetnek.¹⁰³

¹⁰⁰ Kivéve azokat az eseteket, amelyekről a 144. kán., az 1112. kán. 1. §-a, az 1116. kán. és az 1127. kán. 1–2. §-a szól.

¹⁰¹ Korán 7:81–83; 11:77–83.

¹⁰² GUNDERMANN, *Das Schweigen brechen*.

¹⁰³ A *saría* arab szó és eredetileg annyit jelent, hogy „út a vízforráshoz”. Ezt az utat Allah írta elő az embereknek, és az ember köteles ezt az utat követni. A klasszikus iszlám büntetőjog a büntetéseket három kategóriába sorolja. 1. A *qiyas* bűncselekmények (életellenes bűncselekmények, amelyeket az ősi „sze-

Az iszlámban a sária aprólékos előírásokat tartalmaz, nem ugyan a házasságkötés formájáról, hanem a házasságról magáról. A szunna így rendelkezik: „Az Áldott azt mondta: »A házasság a hagyományomhoz tartozik, aki a hagyományom ellen van, az ellenem van.« Továbbá: »Szaporodjatok és sokasodjatok, mert az utolsó napon a többi népek előtt egy országot akarok veletek, a koraszülöttekkel együtt.«¹⁰⁴ Az iszlám alapállásként elveti a szerzetesi életet és a cölibátust. A férfi és a nő szexuális kapcsolatát, az arra rendelt módon és helyen természetesnek veszi. Ezt azonban kizárólag csak a házasságban ismeri el. Egy hadit így fogalmaz: „Egy férfi soha nem lehet kettesben egy nővel anélkül, hogy az ördög harmadikként középük ne állna.” Az elgondolás az, hogy egykettőre szexuális kapcsolat keletkezik közöttük, ahol a muszlim teológusok értelmezése szerint a kezdeményező, a kísértő mindig a nő. Ennek megfelelően a szexualitástól felajzott nőt a családnak és a társadalomnak kontrollálni

met szemért, fogat fogért” elv alapján büntetnek). „És ne oltsatok ki jogtalanul emberéletet, ezt Allah tilalmasnak nyilvánította. Ha valakit szándékosan és jogtalanul ölnek meg, akkor a legközelebbi rokonának (jogai védelmezője gyanánt) hatalmat adunk a megtorlásra vagy kártérítés követelésére, de megbocsátást is gyakorolhat. Ám az elégtétel során tartson mértéket! A jog e rendelkezéseivel már elég segítséget kapott.” (Korán 17:33) 2. A huddud (többes szám: hodud), amelyekhez a Korán meghatározott büntetéseket rendel. Ezek:

- házasságon kívüli nemi kapcsolat ill. házasságtörés (házasember esetén megkövezés, nem házasság esetén 100 korbács (vö. Korán 24:1–5);
- valakit megrágalmazni házasságtöréssel vagy paráznasággal – 80 korbácsütés (vö. Korán 24:4);
- bor vagy más alkoholos ital élvezete 40-től 80 ostorcsapásig (vö. Korán 5. szúra);
- lopás: első esetben a jobb, második esetben a bal lábat kell levágni (vö. Korán 5:38–39);
- útonállás (szabadságvesztéstől a keresztre feszítésig (vö. Korán 5:33–34);
- a hitehagyás és lázítás esetében a büntetés nem kétséges.

3) A *tazír* bűncselekmények, amelyek minden más büntetett magukba foglalnak (pl. csalás, sikkasztás stb.). A büntetés mértéke a bírakra van hagyva a tett súlyát, körülményeit illetően. A huddud és kijász törvényeket 1991-ben, a ta'zir törvényeket 1996-ban szabályozták átfogóan „Az iszlám büntetőtörvények” című jogszabálygyűjteményben.

¹⁰⁴ AL-GHAZALI: *Das Buch der Ehe*, 26.

kell és semmiféle kapcsolatot nem szabad neki megengedni a családon kívül.¹⁰⁵ Ezért is fontos a házasság, különösen a nőnek. Hogy mennyire fontos az iszlámban a házasság, azt szépen illusztrálja Abdallah ibn Maszud¹⁰⁶ egyik mondása: „Még ha csak tíz napom lenne hátra az életből, akkor is megházasodnék, nehogy nőtlennül kelljen Isten előtt megjelennem.”¹⁰⁷ Az iszlám házasságban a nőnek szexuális kötelezettségei vannak. Egy gyakran idézett hadít így mondja: „Ha a férfi az asszonyát az ágyába hívja, ő azonban nem megy, s ezért a férfi az egész éjszakát nyugtalanul tölti el, akkor az angyalok mindaddig átkozni fogják az asszonyt, míg reggel nem lesz.”¹⁰⁸ Ezzel szemben a Biblia a férfi és a nő egyenlő (noha nem azonos!) jogairól tesz említést. Kapcsolatuk a szeretetre épül, amelynek egyik megnyilvánulási formája a szexuális vonzalmuk.¹⁰⁹

Az iszlám jogban a házasságkötés kellékei nagyon egyszerűek. A „saríja” tanítása szerint a házasságkötés egy magánszerződés. Ám maga Allah nyilatkoztatta ki, hogy a házasság a szerződések közt az egyik legfontosabb szövetség. Három szövetség van. Az első az Allah és a zsidók közötti szövetség: *Emlékezzetek arra, amikor szövetséget kötöttünk veletek és felemeltük fölétek a hegyet...* (Korán 2:93) A második Allah és a próféták közötti szövetség: *Emlékezzetek arra, amikor Allah szövetséget kötött a prófétákkal...* (Korán 3:81) Végül a harmadik szövetség a házasság. Allah mondja, nem engedi meg, hogy váláskor a jegyajándékot visszavegyék, ugyanis *Hogyan vehetnétek vissza azt, amikor egymással háltatok és erős szövetséget vettek tőletek?* (Korán 4:21) Mindenesetre itt elsősorban muszlim férfi és muszlim nő házasságáról van szó.

¹⁰⁵ Idézi: SCHIRMACHER: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*, 144.

¹⁰⁶ Abdallah ibn Mas'ud Mohamed egyik kortársa és az iszlám hagyomány szerint a hatodik muszlim. Fontos szerepet tölt be a hadítok áthagyományozásában.

¹⁰⁷ AL-GHAZALI: *Das Buch der Ehe*, 29.

¹⁰⁸ SCHIRMACHER, i. h.

¹⁰⁹ Vö. 1Kor 7,3–5; 1Pt 3,7.

A szövetségkötés kellékei:

- a képviselő (*váli*)
- a két házassági tanú
- maga a szerződés (*mahr*)
- a kádi
- a vőlegény és a menyasszony

A *váli* jelenléte hadit, vagyis nem történhet meg a házasság egy képviselő, az ún. *váli* nélkül. A hagyományközlő Aisha, Mohamed egyik kedvenc felesége.¹¹⁰ „A Próféta mondja: Az asszony képviselője útján házasodik. Az asszony, aki képviselő nélkül házasodik, annak a házassága *batil*, annak a házassága *batil*, a házassága *batil* (= érvénytelen).” – Bár a sííták szerint nem, de valójában minden esetben szükség van két tanúra. Ugyanis hadit, hogy a házasságnál két tanúnak jelen kell lenni. Ez a hadit is Aishától származik. „A Próféta mondta, hogy nincs nikah (házasságkötés) két igaz tanú nélkül.” A tanúnak két felnőtt férfinak kell lenni, vagy egy férfi és két nő.¹¹¹ Az „igaz” jelző pedig arra utal, hogy muszlimról van szó.¹¹² – A házassá-

¹¹⁰ Aisha bint Abi Bakr (*?; †678/57 AD/AH Medina) Mohamed 9. felesége. Aisha 6 éves volt, amikor feleségül ment a prófétához és 9, amikor elhálták a házasságot. Ezután még 9 évet élt Mohameddel, annak haláláig. Aishát az egyik legjobb hagyományközlőként tisztelik. – Mohamed feleségei: 1) *Khadidscha* (*Kr. u. 555 k. †Kr. u. 619), 2) *Sauda Bint Zamà* (*Kr. u. 590 k.), 3) *Aisha* (*Kr. u. 614/615 k. †Kr. u. 678), 4) *Hafsa bint Umar* (*Kr. u. 607 k.) 5), *Zainab bint Gahs* (*Kr. u. 589), 6) *Umm Salama bint Abi Umayya* (*Kr. u. 597 k.) 7), *Umm Habiba bint Abi Sufyan* (*Kr. u. 593 k.) 8), *Safiya Bint Huyayy ibn Ahtab* (zsidó nő, *Kr. u. 611) 9), *Maymuna bint al-Harith* (*Kr. u. 602 k.), 10) *Mariya* (kopt asszony, mellékeleség maradt), 11) *Zainab bint Huzayma al-Hilaliyya* (*Kr. u. 596 k.), 12) *Djuwayria bint al-Harith* (*Kr. u. 607 k.), 14) *Zainab bint Djash* (*Kr. u. 589 k.), 15) *Rayhana bint Zayd*, egy zsidó asszony, aki mindvégig mellékeleség maradt (vö. SCHIRMACHER: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*, 137–138). Mohamed engedélyt kapott, és csak ő, hogy minden hívő asszony felesége lehet, ha odaajándékozta magát a prófétának és ő feleségül akarja venni (vö. Korán 33:50).

¹¹¹ Vö. Korán 2:282.

¹¹² Vö. a zsidó házassági tanúk tulajdonságát. Ott a követelmény, hogy a tanú „kóser” legyen.

gi kellékek egy fontos része a szerződés. A szerződés rendelkezik a jegyajándékról (*mahr*).¹¹³ Az európai országokban már nincs olyan nagy jelentősége, hiszen a szociális háló már biztonságot nyújt az elhagyott asszonynak.¹¹⁴ Mégis, az ilyen országokban is, asszony megtagadhatja a házastársi együttlétet mindaddig, amíg kézhez nem kapja a megállapított összeget.¹¹⁵ Ám valójában Mohamed korában sem vették olyan szigorúan a jegyajándékot.¹¹⁶ Egyéb feltételeket is meg lehet fogalmazni a szerződésben, mindaddig, amíg azok az iszlám tanításával összhangban vannak. Bár szokatlan, de némely országban az asszony is kiköthet néhány feltételt a szerződésben, pl. a monogámiát.¹¹⁷ A szerződés megkötésénél is közreműködik a *váli*.¹¹⁸ – A kádi vagy ahogy a törökök mondják: a „kazi”. Egyes iszlám népeknél a saría szerint ítélő bíró. A legtöbb országban előírás egy kádi, vagy egy jegyző, esetleg valamilyen állami hivatalnok jelenléte. – Továbbá a házasságkötéshez szükséges egy vőlegény és menyasszony, vagyis egy férfi és a nő,¹¹⁹ ugyanis az iszlám nem ismeri el az egyneműek házasságát, másrészt a Korán, utalva Lót történetére, a homoszexualitást utálatos dolognak mondja.¹²⁰

¹¹³ A *mahr* biztosításának módja országonként változó. Van ahol írásba kell rögzíteni. A *mahr* nagyjából megfelel a zsidó „mohar”-nak.

¹¹⁴ A *mahr* jelentősége az volt, hogy válás esetén az asszonynak legalább három hónapig megélhetést biztosítson. A válás után három hónapig kell gondoskodni a férfinak a nőről, ez az *idda* (vö. Ahmad Rassou, *Die Scheidung nach islamischen Recht*, 59).

¹¹⁵ PRADER: *Il matrimonio nel mondo*, 22.

¹¹⁶ Szahl ibn Szaid elmondja, hogy valaki asszonyt kért Mohamedtől. A Próféta rákérdezett, mit tud jegyajándékként adni. Miután az embernek nem volt semmije, Mohamed azt mondta neki hozzon egy vasból való gyűrűt. Azt sem tudott szerezni. Akkor rákérdezett a Próféta, hogy mi az, amit már a Koránból kívülről megtanult? Az ember azt válaszolta, hogy ezt és ezt a szúrát. Mire a Küldött így felelt: „Neked adjuk őt (feleségül) azért, amit a Koránból megjegyeztél” (az 5126. hadit).

¹¹⁷ PRADER: *Il matrimonio nel mondo*, 19–20.

¹¹⁸ A malikita, hanbalita és a sciafiita iskolák szerint.

¹¹⁹ A poligámia miatt tudatosan nem „egy férfi és egy nőt” említünk.

¹²⁰ Vö. Korán 7:81–83; 11:77–83.

Az iszlám házasságban a nő részéről megkülönböztetjük a boldog házasság és az érvényes házasság feltételeit. A menyasszony, azaz a nő részéről elsődleges követelmény, hogy ment legyen bizonyos akadályoktól. Másodsor bizonyos pozitív tulajdonságokat is elvárnak a menyasszonytól. Az akadályok az *érvényes házasság* megkötését gátolják meg, míg a pozitív tulajdonságok a *boldog házasság* feltételei.

A) Házassági akadályok a nő részéről. A saría 19 akadályt említ a menyasszony részéről:

1. Ha férjnél van, vagyis a kötelék akadályá.¹²¹
2. A várakozási idő (*idda*).¹²²
3. Ha elszakadt az iszlámtól és olyan kijelentést tett, amely elárulja hitetlenségét.¹²³
4. Ha valamilyen mágikus valláshoz tartozik.¹²⁴
5. Ha bálványimádó vagy szabadelvű, vagyis valamely nem kinyilatkoztatott vallás követője.¹²⁵
6. Ha ugyan kinyilatkoztatott valláshoz tartozik, ám csak miután a Könyveket meghamisították, vagy Mohamed fellépése

¹²¹ Az iszlámban tilos a poliandria (többférjűség), nem azonban a poligámia (többneűség). A Korán előírása szerint akár négy felesége is lehet egy muszlimnak (Korán 4:3). A Próféta azonban kinyilatkoztatást kapott, hogy ez alól a törvény alól ő kivétel (vö. Korán 33:50). Aki ezt csak a szexualitás szemével nézi, az téves úton van, ugyanis szigorú előírása, hogy az asszonyokat egyenlőképpen kell kezelni (vö. AL-GHAZALI: *Das Buch der Ehe*, 126–127).

¹²² A várakozási idő jelentősége, hogy az elvált asszonynál nyilvánvalóvá legyen, hogy nem terhes. A várakozási idő alatt a volt férj köteles gondoskodni az asszonyról (vö. AL-GHAZALI: *Das Buch der Ehe*, 157).

¹²³ Vö. SOOKHDEO: *Warum Frauen zum Islam übertreten?* 89–90.

¹²⁴ A szektákra kell gondolnunk, ugyanis ezeknél nem biztos, hogy valamelyik kinyilatkoztatott valláshoz tartoznak. Mágia (a görög *μαγει* azaz varázslás, illetve az óperzsa mágus azaz pap szóból ered) kísérlet arra, hogy eseményeket, embereket, dolgokat természetfeletti erővel befolyásoljon. A mágus ezt természetfeletti erővel, szellemekkel vagy démonok segítségével, különböző szertartásokkal, esküformulákkal igyekszik elérni.

¹²⁵ Ide tartoznak a különböző iszlám szekták is, amelyek bizonyos tiltott dolgokat megengednek.

után lépett közénk, és nem tartozik a zsidó törzsek egyikéhez sem.¹²⁶

7. Ha az asszony rabszolga és a férfi szabad, aki képes lenne egy szabad asszonyt hazavinni, hacsak nem félő, hogy erkölcsstenkedésre adja a fejét.¹²⁷

8. Ha az asszony részben vagy egészen a férfi tulajdonában van.¹²⁸

9. Ha az asszony egyenes ági rokonságban van a férfival, vagy az egyenes ági rokonok első leszármazottaival.¹²⁹

10. A tejtestvérrel ill. a szoptatóval.¹³⁰

11. A sógorság bizonyos eseteiben.¹³¹

12. Ha a férfinak már van négy felesége, és a jelölt az ötödik lenne. Ide számít az is, aki a várakozási időt tölti (*iddat*), hacsak nem visszavonhatatlan volt a válás (*iddat bainúna*).¹³²

¹²⁶ Murtada al-Zabidi (1732–1790/1145–1205 AD/AH) szerint Jákob nem minden leszármazottja „lépett be” Mózes vallásába, hanem egyesek pogányok maradtak, vagy prozelita, azaz nem Jákob leszármazottai közül tért be a zsidó vallásba. A házasság akkor tilos, ha mindkét tulajdonság hiányzik, tehát nem Jákob leszármazottja, és nem tért be.

¹²⁷ Szabad asszonyt vihet haza, ha van 10 dirhemje. Vannak, akik 3 sőt 2 dirhemről beszélnek. A dirhem régi arab pénzrendszer ezüst pénzegysége, súlya 2,79 g.

¹²⁸ Ebben az esetben csak ágyas lehet, de a született gyermekek szabadok. A rabszolgaság ma is él. 2006-ban a *Terre des hommes* (egy svájci újságíró, Edmond Kaiser által 1960-ban alapított gyermekeket segélyező mű) arról szól, hogy több, mint 12 millió ember él a világban, mint rabszolga. Ezt a számot megerősítette az ENSZ. Főleg Indiában, Bangladesben és Pakisztánban (vö. Vatikáni Rádió 2007. március 26-i adás). Ma a legolcsóbb a rabszolga: mindössze 90 USD.

¹²⁹ Vö. Korán 4:23 – Tehát nem veheti feleségül az anyját, nagyanyját, lányát, unokáját, továbbá ezeknek gyermekeit. De már nem számítanak ide az unokatestvérek.

¹³⁰ A tejtestvérség ugyanúgy számít, mint a vérrokonság, de csak akkor áll fenn, ha legalább ötször szoptatták a gyermeket.

¹³¹ Ha pl. korábban az asszony anyjával vagy lányával házasságban élt. Akkor is fennáll a sógorság, ha szerződés vagy öröklés útján megszerezte az anyját. A lány csak akkor tilos ilyen esetben, ha együtt is laktak.

¹³² A férfi kijelenti: olyan vagy számomra, mint az anyám.

13. Ha a férfi ép házasságban él az asszony testvérével, apai vagy anyai nagynénjével.

14. Ha a férfi már háromszor elküldte az asszonyt. Ebben az esetben csak akkor térhet vissza, ha közben volt egy másik férfival törvényes és elhált házassága.¹³³

15. Ha a férfi az „átok” formulával küldte el egyszer az asszonyt, akkor soha többé nem lehet a felesége.¹³⁴

16. Ha a férfi vagy a nő *ihram* állapotában van. Ez az állapot annyit jelent, hogy felöltötte a zarándokruhát és ez az állapot addig tart, amíg azt le nem vetette.¹³⁵

17. Ha a kiskorú leányt defloráltak, csak a nagykorúság elérésével köthet házasságot.

18. Hasonlóképpen egy árva kislány is csak nagykorúként mehet férjhez.

19. Ha az asszony felesége volt a Próféának, vagy együtt hált vele, ugyanis ezek a személyek a hívők ősanyjának számítanak. Nyilvánvaló, hogy ez az akadály ma már nem áll fenn.

B) A boldog házasság hét feltétele:

1. a nő legyen vallásos
2. jó karaktere legyen
3. a szépség
4. megfelelő hozománnyal rendelkezék
5. szűzen menjen a házasságba
6. megfelelő származása legyen
7. ne legyen a férfinak közeli rokona

¹³³ Vö. Korán 2:230.

¹³⁴ Vö. Korán 24:6–9. „Átok alatt” azaz a férfi négyszer ünnepélyesen megesküdött, hogy az asszony hűtlen lett hozzá és ötödször Allah átkát hívta le magára, ha hazudott volna.

¹³⁵ A nagy zarándoklat a *hadzs* – akik ezt teljesítették, megkapják a *hadzsi* (férfiak) illetve a *hadzsah* (nők) nevet. A házassági akadály a kis zarándoklat, az *umra* esetében is érvényes.

Noha a férfi részéről is fennállnak bizonyos követelmények, ám ezek nem érintik a házasság érvényét. Kivéve, ha már van négy felesége, és ötödikkel szeretne házasságot kötni. Mindenesetre, aki a nő részéről eljár, a vádi, annak ügyelnie kell arra, hogy

1. a férfi ne legyen alacsonyabb rangú,
2. megfelelő jövedelme legyen,
3. egyéniségét tekintve is elfogadható legyen, hiszen – mondja a Próféta: – „A házasság szolgasors, ezért ügyeljen jól mindenki, hová adja a lányát.” Ezt a szolgasorsot az asszony el nem hagyhatja, miközben a férfi bármikor elbocsáthatja a nőt.¹³⁶ Az elbocsátásnak három fokozata van. A férfi előbb intse az asszonyt, másodszer, ha nem engedelmeskedik, akkor ne éljen vele házáséletet, a harmadik fokozat, hogy verje meg.¹³⁷ Persze végső soron az asszony is kérheti a válást, ám az ő kérésének hármass fokozata így néz ki: türelemmel intse a férjét a súlyos következményekre, amelyek a családot érhetik. Ha ez nem használ, akkor intse, emlékeztesse az isteni büntetésre. Ha ez sem segít, akkor meg kell hívnia a férj családtagjait. Ha azok intésére sem hallgat a férj, akkor jogosult a bíróhoz fordulni.¹³⁸

Aki figyelmesen átnézi a nők részéről fennálló 19 akadályt, annak rögtön feltűnik, hogy ezek közül négy esetben (3–6) valójában a valláskülönbség akadályáról van szó.¹³⁹ Ezek: 1) hitelhagyás, 2) mágikus vallás követője, 3) nem kinyilatkoztatott vallás követője vagy szabadelvű, 4) későn más kinyilatkoztatott vallásba betérő.

¹³⁶ Vö. AL-GHAZALI, Abu Hamid: *Das Buch der Ehe*. Hildesheim: *Salim Spöhr*, 2005, 104. (Vö. *Korán*, 4:34.)

¹³⁷ Vö. IBN AHMAD IBN RASSOUL: *Die Scheidung nach islamischem Recht*, 41–51.

¹³⁸ A bíró elrendelheti a férj testi fenyegetését.

¹³⁹ Vö. SCHIRRMACHER/SPULER-STEGEMANN: *Frauen und die Scharia*, 109–111.

3. A VEGYES HÁZASSÁG

Ha a házasságot kötő férfi és nő más és más nemzetiségű, különböző társadalmi osztály tagja, esetleg különböző vallást követnek, akkor *vegyes házasságról* beszélünk.¹⁴⁰

3.1 A vallástól független vegyes házasságok

Közismert a hírhedt ária törvény, amely megtiltotta a fajilag vegyes házasságot. „Tilos a házasságkötés zsidók és német, vagy fajrokonvére állampolgárok között. Az ennek ellenére megkötött házasságok semmiesek akkor is, ha azok a jelen törvény megkerülése céljából külföldön kötötték meg.”¹⁴¹ A német vér és német becsület védelméről szóló törvény végrehajtásához szóló Első Rendelet azt is kimondja, hogy „Ez a rendelkezés egyéb vegyes házasságokra is vonatkozik, mint például négerekkel és cigányokkal kötendő házasságokra.”¹⁴² A birodalmi és porosz belügyminiszter hamarosan újabb rendeletet adott ki *A fajilag vegyes házasságok tilalma* címen.¹⁴³ A rendelet értelmében „Német-zsidó fajilag vegyes házasságoktól eltekintve, tilosak a német és fajrokonvére állampolgárok (s ugyanúgy a csak egy zsidó nagyszülőtől származó kevert-fajúak) és más idegen fajokhoz tartozók közötti vegyes házasságok,

¹⁴⁰ A vegyes házasság kifejezés a régi Kódexhez viszonyítva elég tág értelmet kapott (DE PAOLIS, Velasio: *Matrimonio misto*, 668–673; DE PAOLIS, Velasio: *I matrimonii misti*, 141–168). Ennek okát Erdő Péter bíboros a *Matrimonia mixta* kezdetű motu proprio szóhasználatában látja (ERDŐ, Péter: *Egyházjog*, 577). Az említett apostoli levél ugyanis ezekkel a szavakkal kezdődik „A vegyes házasságokra –, vagyis azok a házasságok, amelyeket katolikus kötött akár megkeresztelt, akár megkeresztetlen nem-katolikussal – küldetésének megfelelően az Egyház mindig különös gondot fordított” (EV 3/2415).

¹⁴¹ 1935. szeptember 15-én: A német vér és német becsület védelméről szóló törvény. 1. § (1).

¹⁴² Uo. 6. §.

¹⁴³ 1935. november 26-i körrendelet.

ha ezekből olyan utódokra lehet számítani, akik a német vér tisztaságának fenntartását veszélyeztetik.”¹⁴⁴

A különböző társadalmi osztályok kapcsolatáról szólva közismert Róma történelméből, hogy rómaiaknál sokáig csak egyenrangúak köthettek házasságot, vagyis a patríciusok is és a plebejusok is csak maguk között.¹⁴⁵ Ez Kr. e. 445-ben változott meg, amikor a *lex Canuleja de connubio patrum et plebis* folytán a patríciusok és plebejusok közti házasság is *justum matrimonium* lett.¹⁴⁶ Ezzel a kérdéssel a zsidó jogrendben is találkozunk. Hillel, aki Kr. e. 30 és Kr. u. 10 között állt a Szanhedrin élén, azt tanította, hogy Bábelből a zsidó családok 10 különböző osztálya tért haza. Ezek: 1) papok, 2) leviták, 3) tősgyökeres zsidók (egyszerűen „az izraeliták”), 4) profánok, vagy más néven chalalim¹⁴⁷, 5) prozeliták¹⁴⁸, 6) felszabadultak, 7) fattyúk, 8) nethin (nátin)¹⁴⁹, 9) setukim¹⁵⁰, 10) lelencek¹⁵¹. – Törvényes volt az első három osztály közötti házasság, továbbá a leviták és az izraeliták a 4–6. osztály tagjaival kötött házassága, végül az 5–10. osztály tagjai egy-

¹⁴⁴ Uo. (3) B.

¹⁴⁵ Vö. FÖLDI–HAMZA: *A római jog története és intézményei*, nm. 848. Különböző szociális helyzetűek között nem létezett a házasságra való jogképesség (*connubium*).

¹⁴⁶ Vö. VÉCSEY: *A római jog intézményei*, 438.

¹⁴⁷ Pap gyermeke a törvényben tiltott asszonytól (vö. *Gittin* 1, 43,39). Egy rabbi találkozik Akkóban egy fiatalemberrel. Rákérdez: nem ennek és ennek a papnak a fia vagy? Hogyan tartózkodhatsz hát egy pogány, azaz tisztátalan területen? A fiatalember megmagyarázta, hogy apja a nősüléskor nem tartotta be a rávonatközö előírásokat, és így egy megszenteltlenített (profán) családot hozott létre.

¹⁴⁸ Az Ószövetségben a „jövevény” értették rajta (vö. *Kiv* 23,12). A későbbiekben a rabbinikus nyelvben azok a jövevények, akik betértek (Vö. STRACK–BILLERBECK: *Kommentar zum Neuen Testamen aus Talmud und Midrasch*, II. Band, 715).

¹⁴⁹ A gibeoniták leszármazottja. „Nethinim” a neve azoknak a segédmunkásoknak, akiket Józsué a templomba (azaz a Szent Sátorba) vízhozásra és favágásra rendelt (vö. *Józs* 9,3köv.).

¹⁵⁰ „Setukim” a neve azoknak, akik ismerik az anyjukat, de az apjuk ismeretlen.

¹⁵¹ Talált gyermekek, akiknek sem az anyjuk, sem az apjuk nem ismert.

más között kötött házassága. – Törvénytelen házasságnak tekintették azt a házasságot, melyet egy pap a 4–10. osztály tagjával kötött, és levítáknak meg a zsidóknak a 7–10. osztálybelivel megkísérelt házasságát. – Érvénytelen volt a főpap házassága egy özvegygel vagy elvált asszonnyal. Pap általában nem házasodhatott elvált asszonnyal. Bizonyos rokonok között is tiltva volt a házasság.¹⁵² Tilos volt a házasság a herétekkel.¹⁵³

3.2 A valláskülönbség

Hogy tiszta legyen a kép, szögezzük le, mit értünk valláskülönbségen. Az izraelitáknál azt az esetet, ha az egyik fél zsidó, a másik nem-zsidó. A katolikusoknál valláskülönbségről akkor beszélünk, ha az egyik fél megkeresztelt katolikus, a másik meg nem keresztelt akatolikus.¹⁵⁴ Az iszlámban akkor van szó valláskülönbségről, ha az egyik fél igazhitű (muszlim vagy muszlíma), a másik pogány (se nem igazhitű, de nem is tagja az Írások népének).

Úgy tűnik, mindhárom említett vallás gátolja, hogy az emberek szabadon éljenek az Emberi Jogok Nyilatkozatából idézett alapvető jogukkal, ti., hogy valláson alapuló korlátozás nélkül kössenek házasságot. Ezt látszik megfogalmazni a katolikus egyház hatályos Törvénykönyve, amikor kimondja: „*Mindenki köthet házasságot, akit et-*

¹⁵² A Leviták könyve felsorolja ezeket: apa, anya, mostoha, a féltestvér, unoka, nagynéni, nagybácsi. A felsorolt személyekkel való közösülést vérfertőzésnek nevezi (vö. Lev 18,6–18).

¹⁵³ Vö. MTörv 23,2. A herétek házasságot egy prozelitával vagy egy felszabadítottal köthettek, azok ugyanis nem tartoztak a zsidó néphez.

¹⁵⁴ Vallási szempontból tekintve a vegyes házasságoknak két fajtáját különbözteti meg a katolikus egyház. Egyrészt a „vegyes vallás” (mixta religio), vagyis ha egy katolikus köt házasságot egy megkeresztelt akatolikkal, másrészt a „valláskülönbség” (disparitas cultus), vagyis olyan kötelék, amikor egy katolikus házasságot köt megkeresztetlen akatolikkal (vö. ERDŐ: *Legislazione nel diritto canonico*, 377–400).

től a jog el nem tilt.” (CIC 1058. kán.)¹⁵⁵ Vannak esetek, amikor a jog tilalmakat állít fel, de legalábbis feltételeket szab. Ilyen tilalmak a házassági akadályok, amelyek közé tartozik a *valláskülönbség* akadály. Ez az akadály a zsidóknál és az iszlámban egyaránt ismert.¹⁵⁶ Nálunk, katolikusoknál a valláskülönbség akadály a megkereszteletlenekkel kötendő házasságra vonatkozik, s így – bár monoteisták, de – a keresztség hiánya miatt a zsidóval vagy muszlimmal kötendő házasságra is.

3.2.1 Valláskülönbség a zsidó házasságban

A zsidóságot a világvallások között emlegetjük, még akkor is, ha létszámukat tekintve mindössze 13,5 millió embert sorolhatunk közéjük (összehasonlítva: a kereszténység 2,1 milliárd, az iszlám 1,3 milliárd).¹⁵⁷ Két értelemben is világvallás. Egyrészt mi keresz-

¹⁵⁵ Vö. CIC-1917 1035. kán.; CCEO 778. kán.; CA 25. kán.

¹⁵⁶ A vegyes házasság kifejezés először az 1917-es Kódexben jelenik meg, ám ott is csak egyszer szerepel abban az összefüggésben, hogy „Katolikusok, akik bár érvényes vegyes házasságot merészelték kötni, az Egyház felmentése nélkül, azon nyomban ki vannak zárva az egyházi jogi cselekményekből, amíg az ordinárius fel nem menti őket” (CIC-1917 2375. kán.). Ebben az összefüggésben a vegyes házasságon a vegyes vallás tiltó akadályát kell érteni, amelyről az említett Kódex így rendelkezik: „Az Egyház mindenütt a legszigorúbban tiltja, hogy két megkeresztelt személy házasságot kössön, akik közül az egyik katolikus, a másik pedig eretnek, vagy szakadár felekezetnek a tagja” (CIC-1917 1060. kán.). A rákövetkező kánon pedig megnevezi ezt a tiltó akadályt: „Az Egyház a vegyes vallás akadályát alól nem ment fel, csak akkor ha...” és itt felsorolja a felmentés feltételeit. A hatályos Kódexben a vegyes házasság kifejezés hét alkalommal fordul elő (CIC-1983 112.1,3; tac. 1124; 1127.1; 1128; 1147; 1148.2; 1165.2 kán., vö. OCHOA: *Index verborum ad CIC.* 252).

¹⁵⁷ Zsidóságon a zsidó nép történelemének, kultúrájának, vallásának és hagyományának összességét kell érteni. De ez a kifejezés sajátosan a zsidó vallást is jelenti, mégpedig két értelemben. Egyrészt minden zsidót, akik együtt egy népet alkotnak, másrészt az embereknek egy szűkebb csoportját, akik vallási közösséget alkotnak. Ha megfigyeljük, az Újszövetségben *zsidókról* általában a gojok beszélnek, maguk a zsidók *izraelitáknak* nevezik magukat.

tények, de az iszlám is (bizonyos értelemben!) a zsidóságra hivatkozik, mint eredetére. Az ENSZ 2002. évi statisztikája szerint a világ lakossága 6,4 milliárd. Vagyis az emberiség fele vallásának gyökereit ehhez a kis néphez vezeti vissza. Másrészt a zsidóság világvallás elterjedését tekintve is, mégpedig az első világvallás, hiszen az antik világ végén a római és görög világon túlmenően már Kínában, Indiában és Afrikában is találkozunk zsidó közösségekkel. Fontos volt ezt a pár közismert tény elmondani, ugyanis a valláskülönbőség akadálya is a zsidóság történelmében találja meg a gyökereit.

Már az Írott Tóra említést tesz a vegyes házasság tilalmáról.¹⁵⁸ Ábrahám megeskette legidősebb szolgáját, hogy nem vesz feleséget fia, Izsák számára a kánaániták lányai közül.¹⁵⁹ Izsák is megáldja Jákobot és ezt az utasítást adja neki: *Ne végy magadnak feleséget Kánaán leányai közül.* (Ter 28,1) Első hallásra ennek semmi köze a valláskülönbőség akadályához, és inkább hasonlít a vegyes házasságnak ahhoz a fajtájához, amikor a férfi és a nő más-más nép gyermeke. Ám tovább lapozva az Írásokban, felfigyelhetünk az Úr ígéreteré. Isten a maga részéről kijelenti Mózesnek: *elűzőm előled az amoritákat, a kánaániakat, a hettitákat, a perizitákat, a hivvitákat és a jebuzitákat.* Cserébe a választott nép fiainak ígéretet kellett tenni, hogy óvakodni fognak attól, hogy szövetséget kössenek ennek a földnek lakóival, nehogy véletlenül lányaik közül vegyenek feleséget fiaik számára, mert – szól az indokolás – *ha ezek isteneik előtt hódolnak, elcsábíthatják fiaitokat, hogy isteneiket imádják.* (Kiv 34,11–16) Tehát elsődlegesen nem etnikai problémáról volt szó, hanem a vallás tisztaságának megőrzéséről.

Ez a tilalom akkor még nem érintette a házasság érvényességét, hiszen – visszatérve Ábrahám és szolgája közötti párbeszédhez –, a szolga rákérdezett urára, mi legyen, ha a lány nem akar vele jönni

¹⁵⁸ Írott Tórán értjük az Ószövetség első öt könyvét, vagyis Mózes öt könyvét.

¹⁵⁹ Vö. Ter 24,3.

az Ígéret földjére? Ábrahám válasza ez volt: *Ha pedig a lány nem akar követni, akkor fel vagy mentve ez alól az eskü alól. De a fiamat nem szabad oda visszavinned.* (Ter 24,8) Így érthető, hogy a korai időszakban még az ígéret előtt, avagy éppenséggel minden ígéret ellenére, előfordultak olyan vegyes házasságok, melyeket mégsem néztek ferde szemmel. Gondoljunk az egyiptomi József történetére. *A fáraó a Cofnát-Paneach nevet adta Józsefnek és feleségül adta neki Asznátot, Poti-Ferásznak, az oni papnak a lányát.* (Ter 41,45) De magának Mózesnek a példáját is említhetjük. Amikor Egyiptomból Midián földjére menekült, megismerkedett egy midianita pappal, aki feleségül adta hozzá a leányát, Cipporát.¹⁶⁰ Ezzel szemben a pusztai vándorlás idején a Számok Könyve már azért dicsőíti Pinchász papot, Áron unokáját, mert megölt egy izraelita férfit és egy midianita nőt, ugyanis a férfi a nép szeme láttára rokonaihoz vezette a midianita nőt, azaz házasságot kötött vele. A dicsőítés okaként azt említi a szent szerző, hogy a midianita nők veszélyes fajták, mert Baal szolgálatára csábítják az izraelita férfiakat.¹⁶¹

A pusztai vándorlás végén, a negyvenedik évben, Mózes az Úrra hivatkozva megerősíti az ősatyák tilalmát.¹⁶² *Ha az Úr, a te Istened elvezérel arra a földre, ahova most bevonulsz, hogy birtokodba vedd, s ha kiűzi előled mind a népeket, a hetitákat, a gírgasitákat, az amoritákat, a kánaániakat, a perizitákat, a hivvitákat és a jebuzitákat – hét nálad népesebb és nagyobb népet –, ha az Úr, a te Istened majd kiszolgáltatja neked, s te legyőződ őket, akkor töltsd be rajtuk az átkot, ne köss veliük szövetséget és ne könyörülj meg rajtuk. Ne köss veliük házasságot, lányodat ne add egyhez sem feleségül közülük, és egyikiük lányát se vedd fiadnak feleségül. Mert fiad elidegenedik tőlem, s más isteneket fog imádni.* (MTörv 7,3köv.)

Eljött az idő, hogy a választott nép Józsué vezetésével elfoglalja az Ígéret földjét. Az ott lakó népekről így rendelkezett az Úr: *ve-*

¹⁶⁰ Vö. Kiv 2,21.

¹⁶¹ Vö. Szám 7,6–9.

¹⁶² Vö. MTörv 1,1–5.

szítsd el őket mind egy szálig. (MTörv 7,2) Majd megismétli a már korábban elhangzott parancsot: *Ne lépj velük házasságra: lányodat ne add oda fiának, és az ő lányát el ne vedd fiadnak, mert eltéríti fiadat, hogy ne engem kövessen, hanem inkább más isteneknek szolgáljon...* (MTörv 7,4)

Minden tilalom ellenére a Bírák könyve felpanaszolja, hogy Izrael fiai, bár Isten elvezette őket az Ígéret Földjére, mégis azt tették, ami gonosznak számít az Úr szemében. Izrael fiai a kánaániak, hetiták, amoriták, periziták, hivviták és jebuziták között laktak, feleségül vették lányaikat, fiaikhoz hozzáadták lányaikat és szolgáltak az isteneiknek.¹⁶³

Nem változott a helyzet a királyok korában sem. Sőt, maga Salamon király (Kr. e. 965–926) számtalan idegenből való asszonyt szeretett, mégpedig a fáraó lányán kívül moábita, ammonita, edomita, szidoni és hetita asszonyokat, tehát pogány népből valókat is, akikről az Úr azt mondta Izrael fiainak: „Ne adjátok össze velük magatokat, s ők se házasodjanak össze veletek, mert elcsábítják szíveteiket, s isteneikhez pártoltok.” Ám Salamon csüggett rajtuk. Hétszáz fejedelmi asszonya volt és háromszáz ágyasa. Történt, hogy amikor Salamon megöregedett, szívét asszonyai más istenekhez fordították, szíve nem volt többé mindenestül az Úré, az ő Istenéé, mint atyjának, Dávidnak a szíve. Így Salamon a szidoniak istennőjéhez, Astartéhez szegődött,¹⁶⁴ majd Milkomhoz, az ammoniták szörnyéhez.¹⁶⁵ Salamon tehát olyat tett, ami gonosznak számít az Úr szemében, és nem követte hűségesen az Urat, mint atyja, Dávid. Akkoriban épített Salamon Kamosnak,¹⁶⁶ a moábiták istenének egy szentélyt arra a hegyre, amely Je-

¹⁶³ Vö. Bír 3,6.

¹⁶⁴ 1Kir 11,5. Astarté (görögül Αστάρτη) a sémi népeknél a termékenység istennője. Hasonló szerepet töltöttek be Isis az egyiptomiaknál, Istar a babilóniaiaknál és Demeter a görögöknél.

¹⁶⁵ 1Kir 11,3–8. Milkom (királyotok) a héber „melech” azaz „király” szóból származik (vö. Aa.Vv.: *Bibliai nevek és fogalmak*, 170).

¹⁶⁶ A mágia és a boszorkányság istene. Jadis és Werges fia. Többnyire gertyával vagy lámpással a kezében ábrázolják.

ruzsálemmel szemközt emelkedik, aztán ugyanígy Milkomnak is, az ammoniták istenének. S ezt minden idegenből való asszonyának megtette, aki tőmjént és véres áldozatot mutatott be isteneinek. (1Kir 11,1–8).

Artaxerxész király (Kr. e. 465–424) uralkodása idején, visszatérve a babiloni fogságból, (Kr. e. 457?) a főemberek Ezdrás elé járultak és így panaszkodtak: *Izrael népe, a papok és a leviták nem különültek el a földnek undokságaiba süllyedt népeitől, a kánaániaktól, hetitáktól, perizitáktól, jebuzitáktól, ammonitáktól, moabitáktól, egyiptomiaktól és amoritáktól. Ehelyett lányaik közül vettek maguknak és fiainak feleséget, s így a szent faj összekeveredett a pogány népekkel. S ebben a törvényszegésben a vezetők és előjárók voltak az elsők.* Ezekre a szavakra Ezdrás így reagált: *Amikor ezt megtudtam, megszággattam ruhámat és köntösömet, téptem fejemen a haját meg a szakállamat, és csak ültem magamba roskadva.* (Ezd 9,1–4)

A Szóbeli Tóra, a Talmud Kr. u. a 2–6. század között keletkezett, ószövetségi magyarázatokat és a zsidó vallási törvényeket tartalmazó mű. A Talmud 6 rendjének 63 traktátusa van. Az első rend egyik traktátusa a *Kiddusin*, amelyben az eljegyzésről, a házasságról és többek között a vegyes házasság tilalmáról van szó. Vegyes házasság itt annyit jelent, hogy egy zsidó és egy goj között tilos a házasság, ugyanis minden törvényes zsidó házasságnak előfeltétele, hogy mindkét fél Izrael közösségéhez tartozzon.¹⁶⁷

¹⁶⁷ A goj – nem zsidó értelmű – jiddis (voltaképpen héber) szó, melyről sokan abban a téves tudatban vannak, hogy az valamelyest pejoratív jelentéssel bír. A héber Bibliában a goj egyértelműen népet, méghozzá akármilyen népet jelenthet, sőt, a Kivonulások könyvében (közvetlenül a Tízparancsolat elhangzása előtt) Isten egyenesen így szól a zsidókhöz: *Ti pedig legyetek számomra papi birodalom és szent nép* (héberül: *goj kados*). Nem valószínű, hogy a Mindenható az adott történelmi pillanatban sértő kijelentést tett volna a választott népre. A goj csupán a római elnyomás idején (Kr. u. első évszázadokban) nyerte el mai jelentését, s akkor is általában csak többes számú alakjával (*gojim*=népek) találkozhatunk. A rómaiakat, elsősorban a római légiók katonáit nevezték így a zsidók: Ezek a katonák ugyanis a legkülönbözőbb népek ivadékaik voltak: akadtak köztük dákok, trákok, illírek, észak-afrikai feketék, szőke britek és kemény hispaniaiak, a parancsnokaik pedig latinul vagy inkább görögül beszéltek.

Ha egy zsidó és egy goj mégis házasságot akar kötni, akkor a gojnak előbb be kell térni. A betérésnek megvannak a maga szabályai.¹⁶⁸ A Talmud *Kiddusin* c. traktátusában olvashatjuk, hogy minden esetben, ha egy nő egy zsidóval érvényesen köthetne házasságot, a születendő gyermek annak ellenére, hogy az apa zsidó, olyan lenne, mint az anya. „Milyen gyermek tehát?” – kérdezi a rabbi. És rögtön válaszol is: „egy rabszolgának számít és nem zsidó

¹⁶⁸ „Nyilvánvaló hát, hogy a betérés lényege a zsidóság elsajátítása, elfogadása és kötelezettségvállalás a törvények betartására. A körülméltetés és a mikvában való megmerítkezés fontos, de csupán külsődleges, technikai eleme a zsidóság elfogadásának. Ha a férfi nem hajlandó körülméltetni magát, vagy ha egy nő nem hajlandó elmenni a mikvába, ezzel kinyilvánítja, hogy betéresi szándéka nem komoly. Ha azonban elvégzi ezeket a teendőket, s ugyanakkor kijelenti vagy érzékelteti, hogy formalitásnak tekinti őket, s nem tartja fontosnak a zsidóság alaptörvényeinek betartását, akkor mindez fikció csupán. Az angol királyi ház férfi leszármazottait is körülméltetik, mert abban hisznek, hogy ez egészséges dolog – de ettől még az angol hercegek nem lesznek zsidók.

Magyarországon ma a leggyakoribb indíték a betérésre a vegyes házasság: a már létrejött és a leendő egyaránt. Mindkét helyzet szerencsétlen a zsidóság szempontjából, és mindkettő magában hordja a kudarcot, ha a betérés csak formális. A betérés, mint a vegyes házasság katalizátor, abszurdum. Ha viszont a vegyes házasságban élő, nem zsidó asszony – akinek így a gyermekei sem zsidók – komoly, alapos mérlegelés után határozza el, hogy ha már zsidó férfihoz ment feleségül, életét a zsidósághoz köti, akkor a rabbik manapság enyhébb elbírálásban részesítik a betéresi szándékot, hiszen a vegyes házasság *de facto* már megtörtént.

Az izraeli bevándorlás szempontjából a dolognak – úgy vélem, sajnos – nincs jelentősége. Ugyanis a jelenleg érvényben lévő izraeli hazatérési törvény, a *Chok HáSvut* szerint az igazolhatóan zsidók családtagjai automatikusan megkapják a beutazási engedélyt, az állampolgárságot és mindazokat a jogokat, amelyek a zsidó új bevándorlókat illetik.

A törvény liberálisnak tűnik, de időzített bombát rejt magában. A családtagja révén bevándorolt nem-zsidó ettől állampolgár lesz ugyan, de nem válik zsidóvá: a zsidóságot ugyanis nem állami intézmény, a belügy- vagy a befogadási minisztérium állapítja meg, hanem a rabbinátus. A belügyminisztérium tisztviselője ezekben az esetekben nem tölti ki a személyi igazolvány „nemzetisége”, illetve „vallása” rovatát. Ha ilyen előzmények után az illető, vagy a gyermeke házasodni készül, és a rabbinátussal akad dolga, kiderül, hogy nem zsidó – amit ő eddig is tudott –, és az időzített bomba robban. Köztudott, hogy a betérés elismerten vallási aktus.” (*Hogyan [nem] lehet betérni a zsidóságra?*) Internet.

gyermeknek.” Így tehát egy nem-zsidó nő nem köthet érvényes házasságot egy zsidóval. „Egy nem-zsidó rabszolgánővel nem köthet házasságot.”¹⁶⁹ Rabszolgának nevezi ezeket a nőket a Talmud, ugyanis ilyen goj nőhöz vagy úgy jutott a zsidó ember, hogy a hadban ő maga ejtette rabságba, nyilvánvalóan az ellenséges nép lányai közül, vagy mástól vásárolt egy fogságba esett nőt. A rabszolgát tehát itt elsősorban úgy kell értelmezni, hogy „nem szabad ember”. Maga a Tóra is így értelmezi, mert amikor arról beszél, hogy miként vehetné mégis feleségül ezt a nőt, aki annyira megtetszett neki, első feltételként azt szabja meg, tegye le ruháját, amelyben fogságba esett, s maradjon házában.¹⁷⁰ Az, hogy leteszi a ruhát, amelyben fogságba esett, a felszabadítást jelképezi. A házba való bevezetés úgy történjék, hogy a mikvában merítkezzen meg az asszony, azaz vegyen egy rituális fürdőt, és ha emellett elfogadta a Tórát is (az írott és szóbeli Tant egyaránt!), úgy a zsidóságnak is tagjává lett. Persze ezzel még mindig nem lehet a zsidó ember felesége. „Aztán – folytatja a Tóra – egy hónapig gyászolja apját és anyját.” Ez mit jelent? Első gondolatunk talán az lenne, hogy sirassa meg azt, hogy elkerült a szülői házból. Ám nem erről van szó. A Talmud értelmezése szerint a szülői házban lévők bálványimádását kell megsiratnia.¹⁷¹ Ilyen előzmények után a betért asszony most már felesége lehet a zsidó férfinak.

A zsidók számára a vegyes házasságról a zsidó jogrendszer, a *háláchá* rendelkezik. A *háláchá* a zsidó törvény általános megnevezése: magában foglalja a mértékadó végső döntéseket éppúgy, mint a legspecifikusabb kérdéseket. A *háláchá* mindenekelőtt az írott és a szóbeli Tórában szereplő bibliai jogszabályokkal és parancsolatokkal foglalkozik,¹⁷² ezenkívül a rabbinikus törvénykezéssel

¹⁶⁹ Vö. Kiddusin 3,12.

¹⁷⁰ Vö. MTörv 21,13.

¹⁷¹ Vö. STRACK–BILLERBECK: *Kommentar zum Neuen Testamen aus Talmud und Midrasch*, IV. 379–380.

¹⁷² Zsidó felfogás szerint Isten a Sínai hegyen két formában nyilatkoztatta ki Mózesnek a Tórát. Az egyik az *írott Tóra*, vagyis a Biblia első részét képező Mó-

és jogalkotással,¹⁷³ beleértve a vallási bíróságok döntéseit, amelyeket az idők folyamán a nagy rabbinikus tudósok responzumok¹⁷⁴ és kommentárok formájába öntöttek, de a háláchá ugyancsak magába foglalja a bölcsek vitáit is.¹⁷⁵ Mindez mérvadó alappal és törvényi precedensként szolgál a vallási törvénykezés folyamatos működéséhez.

A háláchá szó azt jelenti: *járt út*. A háláchá nem elmélet, hanem gyakorlat. A háláchá nem filozófia, hanem jog. Bár a hit alapján fejlődött ki, a hangsúlyt a cselekvésre helyezi. A háláchá a parancsolatok – *micvot* (*micvák*) – minden helyzetnek és körülménynek megfelelő alkalmazásával foglalkozik. A bibliai eredetű *micvák* megváltoztathatatlanok. A rabbinikus eredetűek bizonyos

zes öt könyve, a másik a *szóbeli Tóra*, amely az írott Tóra értelmezésével foglalkozik.

¹⁷³ A szóbeli Tórát a zsidó bölcsek szájhagyományként adták tovább. Miután a római légiók megszállták Júdeát (Kr. u. 6–66), de különösen Jeruzsálem pusztulása után (Kr. u. 70), a rabbik felismerték annak veszélyét, hogy a zsidóság szétszóródik és diaszpórában fog élni, és ezért okvetlenül szükséges a hagyományokat írásban rögzíteni. Több generáció (Kr. u. 40–220) rabbinikus munkájának gyümölcsei a midrások, Misna és a Toszefta. A midrások bibliai szövegekből kiinduló jogi kérdéseket boncolgatnak. A Misna tematikusan „misnákból” (paragrafusokból) szerkesztett törvénygyűjtemény. Ennek kiegészítése a Toszefta.

¹⁷⁴ *Responzum*: halachikus, tehát zsidó jogi problémával foglalkozó szöveg, amelyben egy személy vagy közösség olyan esetben, amikor nem tud, vagy nem akar önállóan dönteni, kérdést intéz egy halachikus szaktekintélyhez, azzal kapcsolatban, hogy egy adott helyzetben a halacha alapján hogyan kell dönteni. A döntés nehézsége adódhat a helyzet speciális voltából, különböző halachikus előírások konfliktusából, vagy esetleg olyan helyzetből, amelyre a meglévő halachikus előírások nem adnak egyértelmű választ. A responzum írója az eddigi források alapján, valamint a helyzet ismeretében mérlegeli a szempontokat, és döntést hoz. Döntése többnyire egy adott helyzetre, illetve személyre vagy közösségre vonatkozik, máskor viszont, főként olyan esetekben, amikor alapelvek kialakításáról van szó, mint esetünkben is, egy-egy responzum könnyen precedenssé válhat. Internet („szómagyazat”).

¹⁷⁵ Mindezeket a vitákat rögzíti a Talmud, amely formailag nézve nem más, mint egy terjedelmes kommentár a Misna traktátusainak a többségéhez. Az egy-egy misnához tartozó diszkussziót „*gemará*”-nak nevezzük, és így a „*Gemara*” szó egyben a Talmud szinonimájává is vált.

körülmények és feltételek között módosíthatók, de csak tekintélyes és erre felhatalmazott rabbik által. A háláchá elkötelezett magatartást kíván. Az etikai kötelességekkel és a vallási engedelmességgel foglalkozik. Mint zsidó jogrend, a háláchá felöleli az élet minden aspektusát és viszonylatát, az ember és ember közötti kapcsolatokat éppúgy, mint az ember és Isten közöttieket. Ily módon a háláchá nemcsak olyasmivel foglalkozik, amiről általában úgy vélik, hogy a rituálé és a vallás területéhez tartozik, hanem azokkal a dolgokkal is, amelyeket a nem zsidó tudósok többnyire az erkölcs és az etika, vagy a polgári és büntetőjog szférájába sorolnak. Így és ebben az értelemben foglalkozik a vegyes házasság kérdésével is.¹⁷⁶

Gyakorlatilag Izraelben a házassági törvények nem sokat változtak mind a mai napig, legalábbis abban az értelemben, hogy polgári házasság ma sem létezik Izraelben.¹⁷⁷ Ám 1950 óta Izrael államban a *Kiddusín* által szabályozott privát formában, ti. csak két tanú jelenlétében ma nem lehet érvényes házasságot kötni.¹⁷⁸ Házasságot a felek vallása által előírt eljárás színe előtt kell kötni.¹⁷⁹ Ez annyit

¹⁷⁶ Vö. DONIN: *Háláchá: a zsidó út*.

¹⁷⁷ Vö. EPSTEIN: *Marriage Law in the Bible and the Talmud.*; KORNFIELD: *Studien zum Heiligkeitsgesetz*; FALK: *Religious Law and the modern family in Israel.*; PRADER: *Il matrimonio nel mondo*, 320.

¹⁷⁸ *A Talmud könyvei*. In: *A hagyomány gyöngyei* (az eredeti Talmud szöveg alapján: Dr. Molnár Ernő) Budapest: Paginarum, 1997. 242. Vö. A Jeruzsálemi Legfőbb Bíróság 150/1966 sz. ítélete, amely elutasította egy házasság elismerését, amelyet két tanú jelenlétében kötöttek egy kibucban (In: *The Jerusalem Post* 30. 11. 1967).

¹⁷⁹ Hivatalosan elismert vallások: a zsidó vallás, görög-keleti, latin-katolikus, örmény-ortodox, örmény-katolikus, szír-katolikus, kald-katolikus, maronita (katolikus), melkita (katolikus), szír-ortodox, és az evangélikusok közül az episzkopális közösség, a drúz vallási közösség (közel-keleti vallási szekta, mintegy félmillió taggal; tanításuk, hogy az utolsó fatimida kalífa Isten, akinek visszajöttét várják; szent írataikat részben a Bibliából, részben a Koránból állították össze, főleg Libanonban élnek), a Bahái hit (A bahái vallás /bahá'í, bahaizmus/ a Bahá Ulláh /1819–1850/, arabul: „Isten fényessége” néven ismert *Mírzá Hoszein Alí Núrí* által, a 19. század közepén, Perzsiában alapított Haifa központú, egyistenhívő vallás. A baháizmus alapvető tanítása az, hogy az egy-

jelent, hogy Izraelben a zsidók házasságkötését (és a válását) ma is a zsidó vallás hagyományai, intézményei és törvényei szabályozzák.¹⁸⁰ A diaszpórában élő, házasuló zsidókat kötelezik ugyan a világi törvények, de persze a zsidó jog előírásai is. A rabbinátus nem ismeri el a zsidó vegyes házasságot, vagyis kupa alatt nem köthető vegyes házasság (ha házasságot köt, az érvénytelen), sőt Izraelben – nem lévén polgári házasság – zsidó nem zsidóval egyáltalán nem köthet házasságot (ha mégis megkísérli, az nem létező).¹⁸¹

Röviden összefoglalva: a zsidó és nem zsidó között kötött „házasság” a zsidó törvény szerint nem bír összekötő erővel, és a vallás szempontjából nem tekinthető érvényesnek, akkor sem, ha ezt a kapcsolatot rabbi áldotta meg. Témánkat tekintve a valláskülönbőség akadályá abszolút, sem egy katolikus, sem egy muszlim nem köthet zsidóval érvényes házasságot. Felmentés nincs.

3.2.2 Valláskülönbőség az iszlám házasságban

A muszlim ember életét a legapróbb részletekig a törvényekből álló rendszer, a saría szabályozza.¹⁸² A saría Allah előírásainak összessége az

házak és az emberek egyenlőek, ezért a vallás nyitva áll mindenki előtt, aki hajlandó követni Bahá Ulláh tanításait).

¹⁸⁰ Vö. BLAU, Ludwig: *Die jüdische Ehescheidung und der jüdische Scheidebrief*. Erster Teil, 1911.

¹⁸¹ A Talmud idejében a házasság „szentség” lett, pontosabban a házasság lényege a megszentelés lett. „Íme nekem vagy szentelve...” Ennek megfelelően a házasságot már nem nevezik úgy, hogy „kinjanin” azaz megszerzés vagy úgy, hogy „likuchin” azaz vásárlás, hanem „kiddusin” vagyis a (férfinak) szentelés, vagy egyszerűen „megszentelt kapcsolat” (vö. *Der babilonische Talmud*. [übertragen und erläutert von FROMER, Jakob], Köln: Komet Verlag, 2000, 342).

¹⁸² A Korán 114 fejezetre (szúra), ezen belül 6230 verse oszlik. Ezekből mintegy 500 vers az, melynek jogi jellege van. Ezek a versek adják a saría? alapját. Nagyjából tizenkét és fél százalék tehát az, ami a saríára? vonatkozik. A Korán előírásaihoz kapcsolódik a szunna, vagyis a hagyomány. A későbbiekben ez kiegészül a tudósok konszenzusával és az analógiával. Ezek összessége adja a saríát.

emberek tevékenységére vonatkozólag.¹⁸³ A saría az élet aprólékos szabályozása „egészen addig a kérdésig elmegy, hogy melyik evőeszközzel esznek, és közben melyik kezüket használják, vagy hogyan hálnak a feleségükkel. Az imádságnak nem csak a szavai, hanem a közben végzendő mozdulatai is szabályozva vannak stb.”¹⁸⁴ Az iszlám tanítása szerint a Paradicsomba az jut el, aki betartja Allah törvényeit. Minél inkább betartja, annál kedvezőbb sorsa lesz a Paradicsomban. Ám a betartandó törvények nem mind találhatóak meg a Koránban. Ugyan a Korán sok parancsot és tilalmat tartalmaz, de ezek legtöbbször nem alkalmas arra, hogy belőlük egyszerű emberek számára is érthető törvényt lehessen levezetni. A probléma úgy oldódik meg, hogy mivel Allah prófétája, Mohamed, tökéletes ember volt, ezért az ő példáját kell követni a törvények teljesítésében. Erre maga a Korán buzdít ezekkel a szavakkal: *Allah küldöttében pedig szép példaképek van.* (Korán 33:21) Ezért dicséri a Korán azokat, akik követik Mohamedet, a küldöttet, *aki megparancsolja nekik, ami helyénvaló, és megtölti nekik, ami elvetendő.* (Korán 7:157) Tehát meg kellett vizsgálni, miként vetette alá magát Mohamed Allah akaratának. Erre úgy derült fény, hogy Mohamed halála után rögtön nekiláttak összegyűjteni Mohamed tetteit, parancsait és mondásait.¹⁸⁵ A gyűjtemény egy-egy részét *hadit*nak nevezzük. A haditok összessége adja a *szunnát*.¹⁸⁶ A muszlimok nagyobb része, az ún. szunniták,¹⁸⁷ a szunna-t Mohamed prófé-

¹⁸³ SCHIMMEL: *Die Religion des Islam*, 54.

¹⁸⁴ AL-SAIN/SCHRUPP: *Allahért harcoltam*, 123.

¹⁸⁵ Akik Mohamed mondásait és tetteiről szóló hagyományokat gyűjtötték, azok nagy segítséget kaptak feleségeitől és lányától, Fatimától, valamint közelebbi munkatársaitól és barátaitól. A gyűjtők felkutatják, hogyan viselkedett a próféta kínos helyzetekben. A haditok közé tartozik a Ramadán havi böjt, a Mekkába történő zarándoklat stb.

¹⁸⁶ A szunna közel 6000 hadit-ot tartalmaz. A két leghitelesebb hadit gyűjtemény al-Bukhari (AH 194–256), amely 2.602 haditot tartalmaz, és Muslim (AH 202–261), amely 4.000 haditot ölel fel. Természetesen sok átfedés is van (vö. GABRIEL: *Jesus und Mohammed*, 261–262).

¹⁸⁷ A szunniták szerint az igaz tanítás a kalifák hivatalos tanítása (Medina, Damaszkusz, Bagdad, Kordoba és Konstantinápoly). Vö. CHORHERR, Christa: *Mohammed – Eine kurze Geschichte des Propheten*. Wien: Ueberreuter, 2006, 118–119.

ta cselekedeteinek és tanításának összességéként ismerik el.¹⁸⁸ Ezzel szemben a *súta* irányzatban¹⁸⁹ a szunna kibővül az imámok tanításával és cselekedetével.¹⁹⁰ A Korán és a szunna együttesen képezik az iszlám jogot, a saríát.

A saría szabályozza a vegyes házasságot is. A vegyes házassággal kapcsolatban mások a nők jogai az iszlámban. Ennek hátterében a Korán szavai állnak: *A férfiak fölötte állnak a nőknek, mivel Allah előnyben részesített közülünk egyeseket másokkal szemben...*” (Korán 4:34)¹⁹¹ *A férfiak egy fokkal fölöttük állnak [ti. a nőknek].*” (Korán 2:228) Ibn Kathir neves Korán-komentátor¹⁹² így értelmezte ezeket a szavakat: „A férfiak fölötte állnak a nőknek, és egy férfi

¹⁸⁸ Érdeemes párhuzamot vonni a szunna és a Szent Hagymány között. Itt a Szent Hagymány kapja a magasabb minősítést. A Szent Hagymányról tanítja a II. Vatikáni Zsinat, hogy „a Szent Hagymány pedig Isten szavát, melyet Krisztus Urunk és a Szentlélek bízott az apostolokra, sértetlenül származtatja át ezek utódaira, hogy igehirdetésükkel az igazság Lelkének fényénél hűségesen őrizték, kifejtették és terjesszék” (*Dei Verbum* nr. 9). Az Egyház tanítása értelmében a Szent Hagymány a Bibliához viszonyítva nem másodrangú valami. „Mindkettőt egyforma áhítattal és megbecsüléssel kell tehát elfogadni és tisztelni” (*DV* uo.).

¹⁸⁹ Ali ibn Abí Tálib (Mekka 599. július 29. – Kúfa AD. 661. január 24/AH 40) volt az iszlám negyedik kalifája. Mohamed unokatestvére és veje. A síiták őt tekintik az egyetlen jogos kalifának, illetve az első imámnak. Egy síita hadit szerint a Próféta azt mondta Alinak: „Ó, Ali! Te és a síád (pártod) a Paradicsomba fog kerülni!” A hadit áthagyományozója Umm Szalama, Mohamed felesége.

¹⁹⁰ A síiták szerint az imám olyan szellemi vezető, aki tudását Mohamedtől kapta, és így egyedül az imámok képesek a Korán mélyebb szintű értelmezésére. A síiták között megoszlik a vélemény arról, hogy hány valódi imám volt az iszlám történelmében: a zajditák szerint öt, az iszmáiliták szerint hét, míg az iszná-asaríja (azaz „tizenkettesek”) szerint tizenkettő.

¹⁹¹ Ennek a versnek magyarázata, hogy Allah az iszlám vallásban is hímnemű. A vallás nagy alakjai, Ábrahám, Mózes, Jézus, Mohamed férfiak voltak. Egyetlen női próféta sem létezik az iszlámban. Mégis a Korán több nőt említ, s ezek között szerepel Szűz Mária, akit a Sátán nem érinthetett meg, mert Isten egy falat húzott Mária, Jézus és a Sátán közé (vö. HEINE: *Der Islam*, 290–291).

¹⁹² *1300/699–†1373/774 AD/AH.

jobb, mint egy nő.” Abu Bakr ar Rasi¹⁹³ így kommentálta a szúra szavait: „A férfi minden tekintetben tökéletesebb, mint a nő: alakjában, intelligenciáját tekintve és a vallásosság területén is, alkalmasabb a bírói hivatal betöltésére, a híveknek az imádságot bevezetni. Ennek megfelelően a férfi tanúvallomása kétszer annyit ér, mint egy nőé. Akire tehát ilyen nagy felelősséget ruháztak rá, az joggal követelheti a megfelelő előjogokat.”¹⁹⁴

Ám az iszlám nem csak a férfi és a nő között tesz ilyen különbséget. Az iszlám megkülönbözteti a muszlim embereket és a nem-muszlim embereket. Ez utóbbiakat két nagy csoportra osztja: az írások népe (a zsidók és a keresztények), valamint a pogányok. Ez a felosztás rendkívül fontos a muszlim vegyes házasság kérdésében.

- Az iszlám alapállása az, hogy egy muszlim muszlimát vegyen feleségül.

- Mégis előfordulhat, hogy egy muszlim zsidó vagy keresztény nőt vesz feleségül, hiszen magának Mohamednek is volt zsidó és keresztény felesége is. Allah ugyanis így rendelkezett: *És [megengedettnek nektek az, hogy megházasodjatok] tisztes hívő asszonyokkal azok közül, akik előttetek kapták az Írást, ha megadjátok nekik a fizetségüket, és tisztes házasemberek módjára [éltek velük], nem pedig úgy, mint azok, akik paráználkodnak, vagy szeretőket tartanak!* (Korán 5:5)

- Ugyanakkor a muszlimnak tilos pogány asszonyt feleségül venni. *Ne házasodjatok pogány asszonyokkal, amíg nem lesznek hívők. Egy hívő rabszolganő bizony jobb egy pogány asszonynál – még akkor is, ha ez tetszik nektek.* (Korán 2:221) Ez ma már a Magyarországon tartózkodó közel 30 000 muszlimnak problémát jelenthet, hiszen már több olyan magyar lánnyal találkozhat, aki nincs megkeresz-

¹⁹³ *865/250–†925/312 AD/AH.

¹⁹⁴ Kommentár a Korán 4:11-hez. Ma már hallhatók olyan követelések, hogy muszlim nők is lehessenek bírák, bár az iszlám véleménye az, hogy a bírói hivatal olyan gondokat jelent, amivel nem kívánják a nőket terhelni. Tehát nem diszkriminálásról van szó, hanem éppen ellenkezően, a női nem védelméről (vö. HEINE: *Der Islam*, 295).

telve, valamilyen nem keresztény közösség tagja, vagy „felekezeten kívüli”.

A nők esetében a valláskülönbség törvénye így alakul:

- Az iszlám alapállása az, hogy egy muszlima muszlimhoz menjen feleségül.
- Ám – ellentétben a férfiakkal – muszlima nem mehet feleségül sem zsidóhoz, sem keresztényhez, hacsak ezek nem térnek át muszlimnak.

Ez utóbbi pontnak magyarázata az, hogy a férfi az, aki a családban a vallást meghatározza, a gyerekeknek a vallási kérdésekben eligazítást adhat. A valláskülönbséggel kötött házasságból született gyermekek automatikusan muszlimok, és mint ilyeneket kell őket felnevelni. Lehetetlen, hogy a vegyes házasságból született gyermekeket megkereszteljék, ez ugyanis az *umma* megrövidítését és hitehagyást jelentene, annak minden következményével.¹⁹⁵

Röviden összefoglalva: a muszlim és nem-zsidó vagy nem keresztény között kötött „házasság” a saría értelmében nem bír összekötő erővel, és a vallás szempontjából nem tekinthető érvényesnek, csak akkor, ha az asszony hívővé (muszlima) lesz. Muszlima csak muszlimmal köthet házasságot (*in fieri*). Ha a házasságban (*in esse*) a férfi hitetlenné válik, a házasságot az asszony akarata ellenére is felbontják.

3.2.3 Valláskülönbség a katolikus házasságban

A kereszténység a legelterjedtebb világvallás. Gyökerei a zsidósághoz nyúlnak vissza. Az Ószövetség jövendöléseinek beteljesedésén, Jézus és tanítványainak az Újszövetségben leírt életén és tanítá-

¹⁹⁵ SCHIRMACHER: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*, 42–43. A müncheni egyetem valláspedagógia professzora elég irreális nézeteket vall ezzel kapcsolatban (vö. LEIMGRUBER: *Feinde oder Freunde*, 143–158).

saikon alapszik. A kereszténység három fő ága a katolikus egyház, az ortodox egyházak és a protestáns egyházas jellegű közösségek.¹⁹⁶ Ez utóbbiak elismerik a házasság szent voltát, de nem ismerik a valláskülönbség akadályát. Ennek nyilván az áll a háttérben, hogy a protestánsoknak nincs házassági jogrendjük, hiszen Luther a házasságot az állam hatáskörébe utalta.¹⁹⁷ Ahol a világi fórumon létezne a valláskülönbség akadály, ott természetesen ez a protestánsokra is vonatkozna, hiszen ebben az esetben nem létezne a házasság, amit megáldjanak. A protestáns tanítás szerint házasság ugyanis az anyakönyvvezető előtt jön létre (*in fieri*), és ezt, a már megkötött házasságot áldja meg a lelkész.

Szent Pál említést tesz a hívő és a hitetlen közötti házasságról, és azt tanácsolja, ha képesek együtt élni, maradjanak együtt, mert *a hitetlen férjet megszenteli felesége, és a hitetlen asszonyt megszenteli férje*.¹⁹⁸ A hitetlen a keresztelemlent kell érteni. Az apostol állásfoglalása érthető volt, hiszen a kereszténység még nem volt annyira elterjedve, és szinte lehetetlenné tette volna sok tagjának, hogy megházasodjon, másrészt, amint azt az Apostol is hangsúlyozza, ez a kapcsolat a hittérítésnek is eszköze lehetett.

A házasságban a hit közösségének fontosságát gyönyörűen írja le Tertullianus.¹⁹⁹ „Mily nagyszerű az iga, amelyet a hívő pár visel. Egy a reményük, egy a fegyelmiük és ugyanaz a szolgálatuk. Testvérek ők mindketten, szolgatársak mindketten, sem testben, sem lélekben nincsen különbség közöttük. Valóban ketten egy testben élnek ők. Ahol egy a test, egy a lélek is. Együtt imádkoznak, együtt borulnak térdre, együtt böjtölnek. Tanítják egymást kölcsönösen... Hasonló

¹⁹⁶ *Dominus Jesus*. In: EV 19/1184.

¹⁹⁷ „Es kann ja niemand leucken, das die Ehe ein eusserlich, weltlich Ding ist, wie Kleider und Speise, Haus und Hoff weltlicher Oberkeit unterworfen.” LUTHER, Martin: *Von Ehesachen*, 1530. In: *Martin Luthers Werke*, Kritische Gesamtausgabe XXX, Weimar: Böhlau 1910, 205.

¹⁹⁸ Itt találkozzunk a zsidó gondolattal, amely szerint az asszony a férfinak van szentelve; 1Kor 7,14.

¹⁹⁹ AD 160 k. – 230 k.

módon viselkednek az Isten egyházában, hasonlóképpen az Isten lakomáján, egyazon lelkülettel a szorongatásokban, az üldözések idején s a verőfényes napok nyugalmán... Örül Krisztus, ha lát és hall ilyeneket s békéjét küldi rájuk. Ahol ketten vannak, ő is ott van, s ahol ő van, ott a gonosznak helye nincsen.”²⁰⁰

Kezdetben tehát a valláskülönbséget nem tekintették bontóakadálynak. Sőt a szakkönyvek gyakran hivatkoznak Szent Mónika²⁰¹ esetére, aki egy pogány patríciussal kötött házasságot, vagy a későbbi korokban Szent Klotild²⁰² példájára, aki a pogány Klodvig²⁰³ frank királyhoz ment feleségül.²⁰⁴ Ezek a példák úgy jelennek meg az Egyház történelmében, mint a házasságban való misszionálás kiemelkedő példái.

Amikor a kánonjogban vegyes házasságról beszélünk, akkor – mivel Szent Pál apostol tanítása szerint *nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad* (Gal 3,28) –, csak a különböző vallási közösségekhez tartozó és a felekezeten kívüli személyek házasságára kell gondolnunk. Ebben az értelemben azonban magát a *vegyes házasság* kifejezését sem a Szentírás,²⁰⁵ sem az ókeresztény kor egyházfegyelme,²⁰⁶ de Gratianus mesterműve sem ismerte, sőt először a 19. században a civil jogban jelent meg.

Ám már korábban egy szigorúbb irányzatnak is tanúi lehetünk. Tertullianus²⁰⁷ így fogalmazott: „nyilvánvaló dolog, hogy a pogányokkal házasságra lépő hívők a fajtalanság vádjá alá esnek és távol kell tartanunk őket a testvéri közösség minden érintkezésétől.”²⁰⁸ Ugyancsak ez idő tájt Szent Cyprianus²¹⁰ az ilyen kapcsolatokról azt

²⁰⁰ TERTULLIANUS: *Ad uxorem* II, IX,7–9.

²⁰¹ Kr. u. 332–387.

²⁰² Kr. u. 470–545.

²⁰³ Kr. u. 466–511.

²⁰⁴ HELFERT: *Handbuch des Kirchenrechts*, 468.

²⁰⁵ Vö. Aa.Vv.: *Concordantiarum SS. Scripturae*, 443.

²⁰⁶ Vö. ERDŐ: *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*.

²⁰⁷ Tertullianus, Quintus Septimus Florens Karthágó Kr. u. *155 k.–†ugyanott, 225 k.

²⁰⁸ TERTULLIANUS: *Ad uxorem*. Lib. II., III. 1;

²⁰⁹ Kr. u. *200/210 k.–†258.

írja: „Hitetlenekkel kötöttek házasságot, kiszolgáltatták Krisztus tagját a pogányoknak.”²¹⁰ A bizonyítékok három könyve Quirinushoz c. írásában pedig Szent Pálra hivatkozva egyenesen azt írja, hogy az ilyen ember leválasztja Krisztus tagját és a parázna nő tagjává teszi.²¹¹

Nem csoda tehát, ha a régi időkben, amikor a kiházasítás a szülők, a szülők hiányában a gyám, illetve a gondnok feladata volt,²¹² az ősegyház zsinatai kemény büntetést helyeztek kilátásba azokkal a szülőkkel szemben, akik leányukat zsidókhöz vagy eretnekekhez adják férjhez, mert – indokolják tilalmukat – a „hívőnek a hitellessel nem lehet semmi közössége.”²¹³ Vagyis a 3–8. században már nem csak pogányokról volt szó, hanem a zsidókról és az eretnekekről is.²¹⁴ A zsinati döntésekből egyértelműen kitetszik, hogy nem antiszemitizmuson, esetleg más kultúrkörök lenézésén van a hangsúly, hanem, amint ezt a zsidóság történelmében is láttuk, hogy a hit védelméről volt szó, így az Egyház is egyszerűen a katolikus fél és az utódok hitét féltette. Az Egyház a zsidóval kötött házasságot nem tekintette érvénytelennek, fordítva azonban nem így állt a helyzet. A rabbinátus érvénytelennek tartotta és tartja a nem-zsidóval kötött házasságot.

A penitenciárius könyvek nem tesznek említést a vegyes házasságról, ill. csak annyiban, hogy a privilegium paulinumra utalva kijelentik, hogy a megkeresztelt fél kizárólagos jogában áll a megkereszteletlen felet megtartani vagy elhagyni.²¹⁵

²¹⁰ „Jungere cum infidelibus vinculum matrimonii prostituere gentilibus membra Christi.” (CYPRIANUS: *De lapsis*, c. 6.)

²¹¹ Vö. CYPRIANUS: *Testimoniorum libri tres ad Quirinum*, III, 62.

²¹² RITZER: *Formen, Riten*, 30–33.

²¹³ Elvirai Zsinat (AD 300?), XVI. kánon, továbbá Laodikeai zsinat (IV. sz. 2. fele) X. és XXXI. kánon. In: ERDŐ: *Az őkeresztény kor egyházfegyelme*, 250, 320, 324.; a II. Orleans-i Zsinat 533-ban (vö. HEFELE: *Conciliengeschichte*. Bd. II, 758); a III. Orleans-i Zsinat 538-ban; a III. Toledói Zsinat 589 (vö. HEFELE: i. m. 776); a 743-as Római Zsinat (vö. HEFELE: i. m. 516).

²¹⁴ Vö. ERDŐ: *A valláskülönbség házassági akadályá*, 26–28.

²¹⁵ Vö. FREISEN: *Geschichte des kanonischen Eherechts*, 639–640.

Az igaz viszont, hogy már korábban, a római Egyház jogrendjétől függetlenül a világi jogrendben a monofizitizmust támogató hírhedt rablózsinatot²¹⁶ is összehívó II. Teodoziusz császár²¹⁷ törvényben tiltotta meg, hogy keresztény és zsidó házasságot kössön.²¹⁸ Fontos hangsúlyozni a császár monofizita beállítást, hiszen így gyakorlatilag tagadta Jézus emberi mivoltát és ezzel zsidó származását is.²¹⁹

Az Úr 1054. (AH 445) évében a Bizánci Császárság és a nyugat-Római Birodalom területe egyházi joghatóság szempontjából szétvált. A katolikus egyház és az ortodox egyházak azóta is fenntartják a valláskülönbség akadályát, jóllehet más és más kiterjedéssel. Ortodoxok esetében a valláskülönbség akadályát alól csak akkor adható felmentés, ha a megkereszteletlen fél ígéretet tesz arra, hogy ortodox lesz.²²⁰

Gratianus, a Mester²²¹ Dekrétuma²²² két cikkelyében foglalkozik a valláskülönbséggel kötött házassággal. Az elsőben Szt. Ambrosius²²³ *De Patriarchis* c. könyvét idézi, aki ezeket írta: „őrizkedj keresztény ember attól, hogy leányodat pogánynak vagy zsidónak add feleségül. Őrizkedj, mondom, pogányt, vagy zsidót, vagy elidegene-

²¹⁶ Kr. u. 499.

²¹⁷ Kr. u. *408–†450.

²¹⁸ „Ne quis christianam mulierem in matrimonium iudaeus accipiat neque iudaeae christianus coniugium sortiatur. Nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterii vicem commissi huius crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata” (*Codex Theodosianus* 9,6).

²¹⁹ A monofizitizmus (görög: egy természetet valló tan) ősegyházi eretnokség, amely szerint Krisztusban csak egy természet van, mégpedig az istenség. Krisztus nem Istenember, csak Isten. Az V. század elején *Eutychész* (Kr. u. *380 k.–†456 k.) bizánci archimandrita (a görög rítusban egy vagy több kolostor előjárója) tanította, a Khalkedoni Zsinat (Kr. u. 451) azonban elítélte. A monofizitizmus máig megmaradt az abesszineknl, a szír jakobitáknál és a nem egyesült örményeknél.

²²⁰ *Aa.Vv.: Handbuch der Ostkirchenkunde*. Bd. 3, 167. 267.

²²¹ AD *11. sz. vége–†1160 előtt / AH 554.

²²² AD 1140 k. / AH 534.

²²³ Kr. u. *333–†397.

dettet, azaz eretneket és minden más a hitedtől eltérőt feleségül venni.”²²⁴ Amint látjuk, tartalmilag átveszi a Tóra tanítását. Ismét hangsúlyozni szeretném, hogy nincs szó antiszemitizmusról. Arról van szó, hogy a pogány is és a zsidó is megkereszteletlen. Az egyházatya nem akarta a zsidókat a pogányokkal egy kalap alá venni.

A következő cikkelyben Gratianus az Arles-i Szt. Caesarius püspök²²⁵ pápai legátus által vezetett Agdei Zsinatra²²⁶ hivatkozik, ahol az atyák úgy rendelkeztek, hogy „Keresztény embernek nem szabad semmiféle eretnekkal házasságot kötni, sem fiát vagy leányát eretnekekkel összeházasítani, kivéve, ha megígérik, hogy keresztények, illetve katolikusok lesznek.”²²⁷ A tilalom ellenére a házasság érvénytelenségéről nem esett szó sem az eretnekekkel vagy szakadárokkal (megkeresztelt akatolikusok), sem a zsidókkal vagy pogányokkal (megkereszteletlen akatolikusok) kötött házasság esetében, az iszlám pedig ezen rendelkezések korában még nem létezett.

Először a 12. század végén jelentek meg Petrus Lombardus,²²⁸ Paviai Bernárd²²⁹ és a bolognai dekretalista Tankred²³⁰ munkái nyomán olyan vélemények, hogy a megkeresztelt és a megkereszteletlen közötti házasság érvénytelen.²³¹ Ezek nyomán lassan kialakul az Egyházban egy jogszokás, amely az ilyen házasságokat érvénytelennek nyilvánította. Pontosabban XIV. Benedek pápa²³² az, aki *Singulari* kezdetű apostoli levelében említést tesz egyes, Gratianus által idé-

²²⁴ C. XXVIII, q. I, c. XV.

²²⁵ Kr. u. *469–†542.

²²⁶ Kr. u. 506.

²²⁷ C. XXVIII, q. I, c. XVI.

²²⁸ Petrus Lombardus (*1100/492 k.–†1160/554 AD/AH) részletesen felsorolja az Ó- és Újszövetség vegyesházasságról szóló részeit, majd összefoglalja: „Ex his aliisque pluribus testimoniis apparet, non posse contrahi conjugium ab his, qui sunt diversae religionis et fidei” (Lib. IV D 39 § a).

²²⁹ Pavia püspöke. Születési dátumát nem ismerjük. † 1213/609 AD/AH.

²³⁰ * Bologna 1185/580–†uo. 1234 és 1236/631 és 633 AD/AH között.

²³¹ Vö. FREISEN: *Geschichte des kanonischen Eherechts*, 640.

²³² AD 1740–1758.

zett, tartományi zsinatokról, amelyek érvénytelennek mondják a valláskülönbséggel kötött házasságokat, ám a pápa hozzáteszi, hogy ezeknek a határozatoknak a dolog természeténél fogva nem volt kötelező ereje az egyetemes Egyházban.²³³ Az apostoli levél folytatásában mégis megállapítja, hogy az elmondottak ellenére a valláskülönbséggel kötött házasság az Egyház több évszázados jogszokása értelmében valóban érvénytelen.²³⁴ Megjegyzendő, hogy a valláskülönbség akadályát úgy tekintették, mint ami a megkeresztelt nemkatolikusokra is érvényes, vagyis pl. egy protestáns és egy meg nem keresztelt esetében.²³⁵ A kánonjogászok a következőképpen érveltek: a valláskülönbséget illetően csak a keresztség felvétele az egyik fél részéről, és a keresztség hiánya a másik fél részéről érdekes, függetlenül attól, hogy a megkeresztelt fél melyik keresztény egyházhoz vagy egyházas jellegű közösséghez tartozik.²³⁶ Ugyanakkor a keresztség hiányát illetően ugyancsak nem számított, hogy milyen vallásúnak vallja magát a megkeresztelt fél, tehát zsidó, muszlim, vagy pogány.²³⁷

A 18. század második felétől a 20. század elejéig a kánonjogászok egybehangzóan XIV. Benedek pápa apostoli levelére hivatkoztak, és valláskülönbség akadályá ellenére megkísérelt házasságokat semmisnek mondták.²³⁸ Az akadály alól felmentést csak a Szentszék adhatott, illetve missziósterületeken egyes püspökök megkapták a jogot, felmentést adni.

²³³ Vö. C. XXVIII, q. I, c. X.

²³⁴ „...omnes sentiunt, ob cultus disparitatem irrita matrimonia esse, non quidem iure sacrorum Canonum, sed generali Ecclesiae more, qui pluribus abhinc saeculis viget, ac vim legis obtinet.” Benedictus XIV, ep. *Singulari* § 10. In: GASPARRI: *Fontes*, vol. 2. 196.

²³⁵ Vö. Benedictus XIV, ep. *Singulari* § 11. Ennek háttérében persze a korabeli egyházkép áll, amely még az első Kódex gondolatvilágát is áthatotta.

²³⁶ Alapállás ugyanis, hogy a keresztség által az ember a Katolikus Egyház tagjává lesz, függetlenül attól, hogy annak tanítását elfogadja vagy sem.

²³⁷ Vö. SCHNITZER: *Katholisches Eherecht*, 476.

²³⁸ Vö. SZOKOLOCZY: *Tribunal ecclesiasticum*, 268–269.

Az első egyházi törvénykönyvet XV. Benedek pápa²³⁹ hirdette ki 1917-ben.²⁴⁰ Ez a Kódex a valláskülönbség tiltó akadályát negatív törvényként úgy fogalmazta meg, hogy a tisztán egyházi törvényeket csak azoknak *nem kellett betartani*, akik nincsenek megkeresztelve.²⁴¹ A *semel catholicus, semper catholicus* elv alapján így rendelkezett: *Semmis a meg nem keresztelt személynek házassága a katolikus Egyházban megkeresztelt személlyel, vagy olyannal, aki oda eretnekségből vagy szakadásból tért meg.* (CIC-1917 1070. kán. §. 1) Legfőbb Törvényhozó a törvény megfogalmazásakor a keresztség teológiai hatását tartotta szem előtt, vagyis a keresztség által mindenki Krisztus titokzatos testének, az egy, szent, katolikus és apostoli egyháznak a tagjává lesz.²⁴² Az akadály alól, halálveszélyen kívül, csak az Apostoli Szentszék adhatott felmentést.²⁴³ A felmentés feltételei voltak: 1) Jogos és súlyos okok sürgetik; 2) A nemkatolikus fél biztosítékot ad arra nézve, hogy a katolikus házastárs számára nem áll fenn a hittagadás veszélye és mind a két házastárs kötelezettséget vállal(?) arra nézve, hogy az összes gyermeket csak katolikus módon keresztelik és nevelik; 3) Erkölcseileg biztos, hogy betartják a biztosítékokat.²⁴⁴

Problémát jelentett azonban, hogy a katolikus egyház nem csak a latin rítust jelenti, hanem több, egyesült keleti rítus is a katolikus egyházhoz tartozik.²⁴⁵ Márpedig a régi Kódex eleve azzal kezdte, hogy *Bár a Kánonjogi Kódexben a keleti egyház fegyelme is gyakran szerepel, mégis egyedül a latin egyházra vonatkozik, s nem kötelezi a*

²³⁹ AD 1914–1922.

²⁴⁰ 1914/1332–1922/1340 AD/AH.

²⁴¹ CIC-1917 12. kán.

²⁴² Vö. DSH 150 (Konstantinápolyi hitvallás); 1314 („*Exultate Deo*” bulla); 4188 (II. Vatikáni Zsinat, „*Unitatis redintegratio*” kezdetű határozata).

²⁴³ SIPOS: *Enchiridion* 457. Az Apostoli Szentszék alatt a Szent Officiumot kellett érteni (vö. Bánk, József: *Kánoni jog, II.* Budapest: Szent István Társulat, 1962, 181).

²⁴⁴ CIC-1917 1061. kán. 1. §.

²⁴⁵ *Annuario Pontificio* 2007, 1167–1170.

keletit, hacsak nem azokról van szó, melyek a dolog természeténél fogva a keletit is illetik. (CIC-1917 1. kán.) Ezért érthető, hogy már XI. Pius pápa²⁴⁶ sürgős feladatnak látta ezt a kettősséget megszüntetni, és az egyesült keleti egyházak részére történő kodifikációról gondoskodni. Bár a Keleti Kódex (CICO = Codex Iuris Canonici Orientalis) már 1948-ban teljesen elkészült, XII. Piusz pápa²⁴⁷ mégsem hirdette ki. A pápa a Keleti Kódex egyes részeit *motu proprio* módjára kiadott pápai levelek formájában hirdette ki. A házassági részt 1949. február 22-én jelentette meg a *Crebrae allatae* kezdetű *Motu proprio*val,²⁴⁸ amely kimondja: *Semmis egy megkereszteltlennek egy megkeresztelttel kötött házassága.* (CA 60. kán. 1. §) Felmentést itt is az Apostoli Szentszéktől kellett kérni.²⁴⁹

A megszorításon változtatott az 1963-ban kiadott *Pastorale munus* kezdetű *motu proprio* – legalábbis a latinokat illetően –, amikor általános felhatalmazást adott a püspököknek, hogy súlyos és megfelelő ok esetén felmentést adhassanak.²⁵⁰

Az ugyancsak VI. Pál pápa²⁵¹ által kiadott *Matrimonia mixta* kezdetű *motu proprio* a *Pastorale munus* és az ökumené jegyében fogalmazta meg a valláskülönbség akadályát. Eszerint „A helyi ordinárius előzetes felmentése nélkül érvénytelen a házasság két olyan személy között, akiknek egyikét a katolikus egyházban keresztelték, vagy oda fölvtették, és a másika pedig nincs megkeresztelve.”²⁵²

Az 1983-ban kihirdetett hatályos Kódex így fogalmaz: *Érvénytelen a házasság két olyan személy között, akiknek egyikét a katolikus egyházban keresztelték, vagy oda fölvtették, és abból formális aktussal*

²⁴⁶ 1922/1340–†1939/1358 AD/AH.

²⁴⁷ 1939/1358–†1958/1377 AD/AH.

²⁴⁸ AAS 41(1949)89–117.

²⁴⁹ Vö. CA 32. kán. 4. §.

²⁵⁰ Vö. A *Motu proprio* kifejezetten említi a latin Kódex kánonjait, amelyeket be kell tartani (CIC-1917 1061–1064 kán.). In: EV 2/106.

²⁵¹ 1963/1382–1978/1398 AD/AH.

²⁵² Vö. EV 3/2432.

nem távozott el, másika pedig nincs megkeresztelve.” (CIC 1086. kán. 1.§) A II. János Pál pápa által kihirdetett Kódex – szemben az előző Törvénykönyvvel – pozitív törvényt fogalmaz meg, abban az értelemben, hogy a tisztán egyházi törvények csak a katolikus egyházban keresztelteket, vagy az oda fölvetteket kötelezi.²⁵³ Mivel a keresztség teológiai hatásáról szóló tanítás semmit sem változott, ám jogi értelemben változott a törvény címzetteinek a köre, jogos a kérdés, hogy mit is jelent a címzettek körének szűkítése? Törvényhozó kiváltságot vagy felmentést adott azoknak, akiket nem a katolikus egyházban kereszteltek meg? Esetleg arról van szó, hogy tudomásul veszi, hogy a jogalany egyoldalúan kivonja magát a törvény hatálya alól? Elképzelhető lenne, hogy Törvényhozó egyszerűen nem akarja, hogy őket is kötelezze a tisztán egyházi törvény?²⁵⁴ Úgy tűnik, a helyes választ II. János Pál pápa a Kódexet kihirdető *Sacrae disciplinae leges* kezdetű apostoli rendelkezése adja meg. A pápa kijelenti, hogy ez a törvénykönyv „teljességgel megfelel a II. Vatikáni Zsinat tanítóhivatalának és jellegének.”²⁵⁵ A Zsinat pedig az ökumené szellemében így tanít: „Akik azonban most ilyen közösségekben születnek és részesülnek Krisztus hitében, nem vádolhatók az elkülönülés bűnével, s a katolikus Egyház testvéri tisztelettel és szeretettel öleli át őket. Azok ugyanis, akik hisznek Krisztusban, és szabályszerűen részesültek a keresztség szentségében, már bizonyos – jóllehet nem tökéletes – közösségbe kerültek a katolikus Egyházzal. Azonban köztük és a katolikus Egyház között mind a tanítás és a fegyelem dolgában, mind az Egyház szervezetét illetően több eltérés van, ami nem kevés, s olykor súlyos akadályt jelent a teljes egyházi közösség útjában; az ökumenikus mozgalom ezeket az akadályokat akarja leküzdeni.”²⁵⁶

²⁵³ Vö. CIC 11. kán.

²⁵⁴ Vö. URRUTIA: *De normis generalibus*, 15.

²⁵⁵ Vö. II. JÁNOS PÁL: *A szent fegyelem törvényeit* kezdetű apostoli rendelkezés. In: ERDŐ: *Az Egyházi Törvénykönyv*, 35.

²⁵⁶ UR 3,1.

A kötelezetteket tekintve a következő fordulat azoknak a csoportját említi, akik a keresztség után a katolikus egyházba fölvételt nyertek. Világos és nem szükséges részletesen elemezni, hogy csakis érvényes keresztségről lehet szó. Ha ugyanis a keresztség nem volt érvényes (pl. az unitáriusoknál),²⁵⁷ akkor nyilvánvaló, hogy nem a „keresztség után” nyertek felvételt a katolikus egyházba, hanem magával a katolikus egyházban elnyert keresztséggel, és így ebben az értelemben kötelezettek a tisztán egyházi törvények betartására.

A hatályos törvény kialakulásának rövid vázlata ez:²⁵⁸ néhány hónappal a II. Vatikáni Zsinat befejezése után²⁵⁹ a Hittani Kongregáció egy instrukciót adott ki, amely az ökumené szellemében immár nem az akatolikus félhez szól, hanem a felmentés feltételként a katolikus felet figyelmezteti arra, hogy hitét megőrizze és születendő gyermekeit a katolikus egyházban kereszteltesse meg és nevelje.²⁶⁰ A nemkatolikus felet tisztelettel, de világos szavakkal ki kell oktatni a házasság méltóságáról és lényeges tulajdonságairól, a katolikus fél ígéretéről. Ha akatolikus fél ezt összeegyeztethetetlennek tartja a lelkiismeretével, úgy az ügyet fel kell terjeszteni az Apostoli Szentszékhez.²⁶¹ VI. Pál pápa 1970-ben úgy rendelkezett, hogy a nyilatkozatot a katolikus félnek kell tennie, megígérve, hogy minden erejével mindent megtesz (se omnia pro viribus facturam esse), hogy minden gyermekét a katolikus egyházban kereszteltethesse meg és nevelhesse. Ehhez kapcsolódik,

²⁵⁷ Vö. SZABÓ, Péter: *A magyar unitárius keresztség érvényességének mai megítélése és ennek kihatása a katolikus házassági jogi gyakorlatra*. In: *Kánonjog* 8 (2006) 39–48.

²⁵⁸ LÜDICKE, Klaus: *Münsterische Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Bd 5, Münster: Ludgerus, 1125/1–2.

²⁵⁹ A II. Vatikáni Zsinat időtartama: 1962. október 11.–1965. december 8.

²⁶⁰ Ennek másrészt az a magyarázata, hogy a régi Kódex egyházképe értelmében minden megkeresztelt tartozott a katolikus egyház törvényeit betartani.

²⁶¹ SACRA CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: *Instructio Matrimonii sacramentum de matrimonii mixtis*, 18 martii 1966. In: *EV* 2/662.

hogy mindkét felet meg kell tanítani a házasság céljaira és lényegi tulajdonságaira, melyeket egyik fél sem zárhat ki.²⁶²

Ez a motu proprio lett egyik forrása a ma hatályos kánonnak, amely a feltételeket így szabta meg:

1. a katolikus fél nyilvánítsa ki, hogy kész a hittől való eltávolodás veszélyeit elhárítani, továbbá ígérje meg őszintén, hogy erejéhez képest mindent megtesz azért, hogy minden gyermeke a katolikus egyházban keresztelkedjen és nevelődjék;

2. ezekről a katolikus fél által teendő ígéretekről a másik felet idejében értesítsék, hogy biztos legyen, hogy ő valóban tudatában van a katolikus fél ígéretének és kötelezettségének;

3. mindkét felet meg kell tanítani a házasság céljaira és lényegi tulajdonságaira, melyeket egyik fél sem zárhat ki.²⁶³

II. János Pál pápa 1990. október 18-án hirdette ki a *Sacri canones* kezdetű apostoli konstitúciójával²⁶⁴ a Keleti Egyházak Törvénykönyvét (CCEO – Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium). A valláskülönbséggel kapcsolatban röviden így rendelkezik: *Keresztleletlenekkel nem lehet érvényes házasságot kötni.* (CCEO 803. kán. 1. §) A kánon forrásaként a törvénykönyv a *Crebrae allatae* kezdetű motu proprio mellett a Khalkedóni egyetemes zsinat 14. kánonjára hivatkozik.²⁶⁵ Tény, hogy a Keleti Kódex nem mentesíti az akadály alól azokat, akik elhagyták a katolikus egyházat. A latin Kódex szerkesztő bizottsága abból az elvből indult ki, hogy nincs értelme olyan embert a kánoni formára kötelezni, aki nem akar közösséget az egyházzal. Másrészt igaza van a Keleti Kódex szerkesztő atyáinak, hiszen a dolog egy kicsit úgy néz ki, mintha a közösség tagja maga dönthetné el, hogy elfogadja-e a közösség előírásait vagy sem. A valláskü-

²⁶² PAULUS PP. VI: Litterae apostolicae motu proprio datae *Matrimonia mixta* quibus Normae de matrimoniis mixtis statuuntur, 31 martii 1970. In: EV 3/2434–2436.

²⁶³ CIC 1125. kán.

²⁶⁴ EV 12/507–530.

²⁶⁵ Vö. DSH 305; Kr. u. 451. október 8.–november eleje.

lönbség akadály a egyházi akadály.²⁶⁶ Prandernek ez a megállapítása azonban bizonyos esetekben vitatható. Akkor mindenképpen, ha fennáll a veszélye a katolikus fél részéről a hitehagyásnak és az utódok nem-keresztény nevelésének. Így érthető, hogy az 1980. évi séma az akadály alóli felmentést még fenntartotta volna a pátriárkának,²⁶⁷ ám a kihirdetett törvény általában az akadályok alóli felmentés jogát messzemenően kibővítette, s a valláskülönbség alóli felmentés jogát a helyi hierarchia is megkapta.²⁶⁸

3.2.4 A valláskülönbség akadály a magyar jogban

A magyar jogrend is ismerte a valláskülönbség akadályát, ami már azért is természetesnek tűnik, hiszen a magyar jogrend a házasság ügyeit az egyházra bízta. Szent László király (1048/435 k.–1095/487 AD/AH) úgy rendelkezett: „Ha zsidó keresztény asszonyt vesz társul, vagy valamely keresztény személyt szolgaságban tart, vegyék el tőle és adják vissza szabadságát; aki pedig eladta, attól az árát vegyék el és legyen az a püspökök jövedelme.”²⁶⁹ Noha gyakran holmi antizemita felhangot adnak ennek a törvénynek, ám ismételten és újra hangsúlyoznunk kell, a királyi törvény ugyanúgy védte a zsidó embert, mint a keresztényt, hiszen a zsidó jog szerint zsidó ember nem is vehetett érvényesen feleségül egy keresztény leányt. Az csak ágyasa lehetett volna a zsidó embernek. Az ilyen kapcsolatból született gyermek – nem lévén törvényes – nem örökölhette a magyar jogrend értelmében. Ám zsidó sem volt, mivel az anya nem volt zsidó, tehát hátrányba került a zsidó jogrend szerint is.

²⁶⁶ Vö. PRADER: *Il matrimonio nel mondo*, 95.

²⁶⁷ Vö. *Nuntia* 10(1980) 44; 15 (1982) 65.

²⁶⁸ Vö. PINTO: *Commento al Codice dei Canoni delle Chiese Orientali*, 668–669; CCEO 795. kán. 1. §.

²⁶⁹ Szt. László, *Első könyv*, 10. fejelet. In: *Magyar Törvénytár 1000–1526. évi törvényzikkék*. Budapest: Franklin-Társulat, 1899, 53.

Szent László utódának, Könyves Kálmán királynak (1095/487–1116/509 AD/AH) törvényhozásában találkozunk először az izmaeliták házasságát érintő törvénnyel.²⁷⁰ A törvény így szól: „az izmaeliták közül senki ne merje a leányát valakihez a maga nemzetéből házastársul adni, hanem csak a mi nemzetünkől való emberhez.”²⁷¹ Ennek a rendeletnek nyilvánvalóan az állt a háttérében, hogy a keresztény király azt akarta, hogy a születendő gyermekek keresztények legyenek. Az iszlám tanítás értelmében a gyermek apja határozza meg az utód vallását és nevelését, márpedig világos, hogy egy muszlim muszlimnak akarja tudni a gyermekeit.

A Beregi Egyezmény (1233/619 AD/AH) már nem csak szaracén²⁷² lányok házasságáról rendelkezik, hanem egyszerűen megtiltja, hogy szaracénok keresztényekkel házasodjanak.²⁷³

El kell ismernünk, hogy a 16. századtól a házasságkötés kérdésében komoly problémák voltak Magyarországon. Katolikusok (olyan területei az országnak, ahol kihirdették a Tridenti Zsinatot és olyan területek, ahol nem hirdették ki), ortodoxok, evangélikusok, reformátusok, unitáriusok, zsidók és muszlimok más és más követelményekkel álltak elő. A legtöbb problémát a egyes házasság okozott.

²⁷⁰ Izmael Ábrahám és Hágár fia (vö. Ter 16,1–16). Izmaeliták nevezték a Magyarországra a 9–12. sz. betelepített muszlimokat. Vö. In: *Magyar Katolikus Lexikon V.*, Budapest: Szent István Társulat, 2000, 526.

²⁷¹ Ismaelitarum vero nullus audeat filiam suam jungere matrimonio alicujus de gente sua, sed nostra. Kálmán, Első könyv, 48. fejt. In: *Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvényczikkek*. Budapest: Franklin-Társulat, 1899, 111.

²⁷² Szaracén, szerencsen: az Árpád-kori Magyarországon a latin szövegekben az iszlám híveinek a neve az izmaeliták mellett. Vö. In: *Magyar Katolikus Lexikon XII.*, 575.

²⁷³ „Et siqui inuenti fuerint contra hoc xpiani cohabitantes sarracensis, uel sarraceni mancipia xpisna habentes, Item xpiani sarracenorum, uel sarraceni xpianorum quomodocumque mulieribus copulati, siue sub specie matrimonij, siue alio modo; bonorum omnium publicacionum tam christiani, quam iudei uel pagani mulctentur, et nichilominus in seruitutem christianorum per regem perpetuo deputentur.” (*Beregi egyezmény*, 12. pont. In: KNAUZ: *Monumenta*, 293).

Ám a vegyes házasságon a vitát folytatók csak a vegyes vallást (mixta religio) értették, azaz a megkeresztelt katolikus és megkeresztelt akatolikus közötti házasságot. A nehézség gyakran abban mutatkozott, hogy a helyi plébános nem volt hajlandó közreműködni, mert az akatolikus fél nem vállalta a gyermekek katolikus keresztségét.²⁷⁴ Nem csoda, ha már a 18. században felvetődött a gondolat, hogy a házasság kérdését vegye át a polgári jog.²⁷⁵

A 19. században a házassági jogról szóló törvény megalkotásának vitájában sok javaslat született a valláskülönbséggel kapcsolatban. Az egyik törvénytervezet kizárólag a keresztények és a megkereszteletlenek házasságáról értekezett, mégpedig az 1562. évi debreceni hitvallás értelmében, és azt javasolta, hogy ilyen esetben ne legyen egyházi közreműködés, hanem az alispánt javallja a házasságnál közreműködőnek.²⁷⁶ A magyar magánjog egészen az 1894-es rendezésig²⁷⁷ a valláskülönbséget (disparitas cultus) bontóakadályként tartotta.²⁷⁸ A házasságról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk a vallásszabadságra hivatkozva – amelyet már Irányi Dániel 1873-ban előterjesztett a képviselőházban²⁷⁹ – megszüntette a valláskülönbség akadályát.

²⁷⁴ A nyitrai szentszék a plébános döntését 1793. augusztus 16-án kelt ítéletével jóváhagyta, hivatkozással az 1790/91. évi XXVI. törvénycikk 13. szakaszára, amely szerint: „senki se merjen egy katolikuszt bármilyen eszközzel az evangéliumi vallás követésére csábítani”.

²⁷⁵ GROSSCHMID: *A házasságjogi törvény*, I. kötet. 295–297.

²⁷⁶ Vö. KOVÁCS, Gyula: *Házasságkötés Magyarországon*, 325–326.

²⁷⁷ Vö. 1894: XXXI. tc. II. fejezet, házassági akadályok.

²⁷⁸ Vö. KELEMEN, Emericus: *Institutiones iuris privati Hungarici*, lib. I., *De personis*, Pestini: Trattner 1814, 364–365; SZLEMENICS, Paolo: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*, Ed3, tom. I, lib. I, *De personis*, Posonii: Snischek, 1837, 137–138.

²⁷⁹ GROSSCHMID: *A házasságjogi törvény*, I. köt. 7.

4. A KATOLIKUS ÉS MUSZLIM HÁZASSÁGA

Noha az iszlám már a 8. század óta sok ősi keresztény területet kebelezett be, nem nagyon találkozunk egyházi törvényekkel, amelyek keresztények és muszlimok közötti házasságról rendelkeztek volna. Igaz, erre így külön nem is lett volna nagy szükség, hiszen voltak rendelkezések a megkereszteltek és a kereszteleetlenek házasságáról, s ezek magukba foglalták a zsidókkal, a muszlimokkal és a pogányokkal kötendő házasságokat.

Rövid áttekintés érdekében érdemes összefoglalni a valláskülönbség akadályát a három ábrahámi vallásnál.

Zsidó csak zsidóval köthet rabbinikus házasságot. Ha zsidó nem zsidóval szeretne kupa alatt házasságot kötni, úgy az egyetlen megoldás lenne a nem zsidó részéről a betérés. Ha külföldön kötnek polgári házasságot, az Izrael állam elismeri, de a rabbinátus nem. Köztudott, hogy Ciprusra irányul a „házassági turizmus”.

Muszlim muszlimával, zsidóval és kereszténnyel köthet házasságot. Pogányokkal csak akkor, ha a pogány hajlandó letenni a hitvallást és elfogadni a Koránt, mint Allahtól adott könyvet. Ám egy muszlima csak muszlimmal köthet házasságot. Ellenkező esetben veszélyben van az élete.

Keresztények esetében leszűkítjük a kört és csak a katolikusok oldaláról beszélünk.²⁸⁰ Nyilvánvaló, hogy nálunk is alapállás, hogy katolikus katolikkal kössön házasságot. De lehetséges a vegyes házasság is (*matrimonium mixtum*). Amint láttuk, erre utal Szent Pál a Korinthusiaknak írt első levelében (vö. 1Kor 7, 13–16.). Ezt hangsúlyozzák a francia püspökök, amikor kijelentik, az egyház igen is respektálja, ha két ember Isten színe előtt akarja összekötni az életét.²⁸¹ Végül a vegyes házasságok lehetősége kifejezésre jut

²⁸⁰ Protestánsoknál nem kérdés, hiszen ők csak megáldják a már korábban megkötött házasságot. Az orthodoxoknál egyszerűen nem lehet megkeresztelelennel házasságot kötni. Felmentés nincs.

²⁸¹ CEF: *I matrimoni islamo-cristiani*, 113.

az Egyházi Törvénykönyvben is. A Kódex IV. könyvének I. részében, a VII. cím szó VI. fejezete tárgyal *De matrimoniis mixtis*, azaz a vegyes házasságokról. A hatályos Kódex ugyanazt a szakki-fejezést használja két tényállásra, ti. a katolikus és megkeresztelt nem-katolikus (mixta religio, vegyes vallás) valamint a katolikus és a megkereszteletlen (*disparitas cultus*, valláskülönbség) közötti házasságra. Pedig nem lett volna szabad megfélekedni a kereszt-ség és a szentségi házasság ontológiai gazdagságáról, és így arról a jelentős különbségről, ami a vegyes vallással és valláskülönbséggel kötött házasság között fennáll. A keresztények közötti házasságban ugyanis nem csak azok az elemek vannak jelen, amelyek a házasságnak, mint természeti intézménynek a sajátjai. Azok is! De ezeket Krisztus Urunk megváltó erejével és az Egyház üdvözítő tevékenységével a megkereszteltek egymás közötti házasságában természetfeletti szintre, azaz szentségi rangra emelte (vö. CIC 1055. kán. 1. §). Kapcsolatukat „beemelte” az isteni szeretetbe, és a Zsinat szavaival élve Krisztus és az Egyház szeretetszövetségében részesíti őket.²⁸²

Minden missziós vallás célja mindenkit megtéríteni. Ez így igaz a kereszténységre is. Az apostolok ezt a parancsot kapták *Tegyétek tanítványommá mind a népeket* (Mt 28,19a). Az iszlám végcélja is az, hogy mindenki muszlimmá legyen. Minden ezzel ellentétes állítás hamis. A különbség legfeljebb az, hogy a muszlimok mindmáig komolyan veszik missziós, térítő kötelezettségüket (*dava*), hiszen csak így lehet meg mindenhol Allah akarata. A Koránra hivatkoznak, amely így szól: *Akik hisznek és elvégzik a hidzsrát,*²⁸³ *és harcba szállnak Allah útján, azok reménykedhetnek Allah könyörületében. Allah megbocsátó és könyörületes.* (Korán 2:218) Először meg kell győzni a másikat. *Hívjál a te Urad útjára bölcsességgel és szép buzdítással! És szállj*

²⁸² NAVARRETE: *L'impedimento di „disparitas cultus”* (can. 1086), 117.

²⁸³ A hidzsrát (higra) az európai nyelvekre többnyire átvonulással, kivonulással fordítják. Értelme: elhagyni a téves utat.

perbe velük úgy, ahogy az a legjobb... (Korán 16:125). Ám jaj annak, aki nem hallgat a szép szóra! Allah szava világos: *Harcoljatok azok ellen – azok között, akiknek az Írás adatott –, akik nem hisznek Allahban és a Végső Napban és nem tekintik tilalmasnak azt, amit Allah és az ő küldötte megtiltott és nem vallja az igazság vallását – [harcoljatok ellenük] ...* (Korán 9:29). Ennek megvan az anyagi háttere is. Mert igaz ugyan, hogy az iszlám negyedik oszlopa a szegényadó (*zakát*), mely eredetileg a szűkölködők ellátásának fedezésére, segítésére szolgált, ám a Korán kifejezetten megengedi, hogy – bár a *zakát* a szegényeket illeti, de – azoknak is juttatni lehet belőle, *akiknek szívét barátságra kell hangolni [az iszlám iránt]* (Korán 9:60), azaz jut belőle a missziós tevékenységre is.

Mivel muszlim felfogás szerint a *saría* Isten akarata, ahol ez nincs érvényben, ott Isten akaratát nem veszik figyelembe. Így a muszlimok szemében a világ három területre oszlik: az Iszlám Háza (*dár al-Iszlám*) az iszlám államok, amelyekben a muszlimok szabadon és békében élhetnek, a Háború Háza (*dár al-Harb*) az iszlámmal ellenséges országok, amelyekben a muszlimok élete és vagyona veszélyben van, illetve a kettő közötti Megegyezés Háza (*dár al-Ahd*), azok a nem muszlim államok, amelyek az iszlámot nem tekintik ellenségnek, és a muszlimok békében élhetnek, noha az ott élő nem muszlimok még nem fizetik a *dzsízja* nevű védelmi adót.

A legújabbkor népvándorlása következtében igen sok muszlim telepedett le, de legalábbis vállalt munkát a már, vagy még keresztény Európában. 1975 és 2000 között 24 millió muszlim volt Európában, ezek közül megközelítőleg 6 millió volt, aki valamelyik európai országban állampolgárságot szerzett. Érthető, hogy ezek a

tények magukkal hozták a katolikus-muszlim vegyes házasság problémáját²⁸⁴, és egyben a válások számának megnövekedését is.²⁸⁵

A problémák növekedése arra indította egyes országok egyházi hatóságait, hogy eligazításokat adjanak ki a katolikus-muszlim házasságokkal kapcsolatban. Elsősorban azokon a területeken, ahol jelentős volt, vagy ugrásszerűen megnövekedett a valláskülönbséggel kötött házasságok száma. Az alábbi helyeken adtak ki ilyen eligazításokat:²⁸⁶ Senegal-Mauritania (1972), Belgium (1983),²⁸⁷ California (1983), Kuwait (1986), Spanyolország (1987),²⁸⁸ Anglia és Wales (1990), Itália (1990), Németország (1993), Brescia (1995)²⁸⁹, Franciaország (1996),²⁹⁰ Észak Afrika (1998) Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa (1997),²⁹¹ Kanada középső vidékén (2001).²⁹²

²⁸⁴ 1975–1985 között vegyes házasságok – Franciaország: 7000 algériai férfi és francia nő, 1400 algériai nő és francia férfi; Belgium: 1718 házasság belga és muszlim; Németország: 60 000! ilyen házasság volt. Svájc: 3500; Spanyolország 841 (ebből 79 muszlím); Olaszország: Egyedül 1996-ban 12 000 vegyes házasság. Ám itt hozzá kell tenni, hogy nagyobb részt Itáliában tanuló egyetemisták között jött létre a kapcsolat, akik visszatértek hazájukba (Közép-Európából származó nők 40% – Közép-Amerikai nők 25% – Kelet-Ázsia 5,6% – Afrika 27% – USA és Nyugat-Európa 2,4%).

²⁸⁵ 1995-ben Olaszországban minden 27. házasságkötésből egy valláskülönbséggel kötött házasság volt és minden 13. válásból egy volt ilyen házasság felbomlása.

²⁸⁶ MONTAN, Augustino: *Disciplina canonica particolare circa il matrimonio tra cattolici e islamici*, 121–122.

²⁸⁷ Commission interdiocésaine pour les relations avec l'Islam: *Les mariages islamo-chrétiens*, 211–222.

²⁸⁸ Conferencia Episcopal Española: *Orientaciones para la celebración de los matrimonios entre católicos y musulmanes en España*, 223–240.

²⁸⁹ Diocesi di Brescia (DB): *I matrimoni tra cattolici e musulmani*, Instruzione, 241–270.

²⁹⁰ Conferenza Episcopale Francese (CEF): *I matrimoni islamo-cristiani*, 111–157.

²⁹¹ Conferenza delle Chiese Europee-Consiglio delle Conferenze Episcopali d'Europa: *I matrimoni islamo-cristiani*, 317–356.

²⁹² Centre canadien d'oecuménisme (Montreal, QC): *Guide pastoral des mariages islamo-chrétiens*, 357–444.

4.1 Vegyes vallás: engedélykérés

Visszaulva a vegyes házasság két formájára, a *vegyes vallás* (mixta religio) tilalmára és a *valláskülönbség* (disparitas cultus) akadályára megjegyzendő, hogy a Kódexben azért meg lehet különböztetni a két tényállást és azok jogkövetkezményeit. A vegyes vallás esetében tilalomról van szó. Ez a közreműködőnek szól, azaz neki tiltja meg a közreműködést. Jogkövetkezményét illetően ma csak a házasság megengedtségét (liceitatem) érinti.²⁹³ Ahhoz, hogy a felek házasságot köthessenek, a közreműködőnek van szüksége engedélyre. *Az illetékes hatóság kifejezett engedélye nélkül tilos két olyan megkeresztelt személy házassága, akiknek egyikét a katolikus egyházban keresztelték, vagy keresztség után oda fölvtették, és onnan formális aktussal nem távozott, a másik pedig olyan egyháznak vagy egyházi közösségnek a tagja, amely nincs teljes közösségben a katolikus egyházzal* (CIC 1108. kán.). A helyi ordinárius megfelelő és ésszerű okból megadhatja az engedélyt az 1125. kánonban felsorolt feltételek teljesítése esetén.²⁹⁴

4.2 Valláskülönbség: felmentéskérés

A vegyes házasság másik esete a valláskülönbség akadály. A valláskülönbség (disparitas cultus) akadályától felmentést kell kérni. A felmentés nem a közreműködőnek, hanem a feleknek szól, és megkapása a szerződés érvényességét (ad validitatem) érinti. Az Egyházi Törvénykönyv kimondja: *Érvénytelen a házasság két olyan*

²⁹³ A vegyes vallás tilalmának történetéről teljes részletességgel ld.: Roskovány, Augustinus de: *De matrimonii mixtis inter catholicos et protestantes*. I–III Quinque –Ecclesiis: 1842; IV–V. Pestini: 1872, VI. Nitriae: 1877, VII. Nitriae: 1882.

²⁹⁴ Az engedélyre ortodox esetben is szükség van, más kérdés a kánoni forma betartásának szükségessége (vö. CIC 1127. kán. 1. §).

személy között, akiknek egyikét a katolikus egyházban keresztelték, vagy oda fölvezték, és abból formális aktussal nem távozott el, másika pedig nincs megkeresztelve. (CIC 1086. kán. 1. §) Ez alól az akadály alól csakis az 1125. és 1126. kánonokban előírt feltételek teljesítése után adjanak felmentést. (CIC 1086. kán. 2. §)²⁹⁵

a) A kánon első paragrafusát elemezve katolikus részről az akadály akkor áll fenn, ha a házasulandó felek közül az egyik az alábbi három csoport egyikéhez tartozik: 1) a katolikus egyházban keresztelkedett meg, 2) vagy ha nem ott keresztelték, de keresztség után oda fölvezték, 3) és abból (ti. a katolikus Egyházból) formális aktussal nem távozott el,²⁹⁶ míg a másik fél nincs megkeresztelve. A 3. pontot illetően hangsúlyoznunk kell, hogy az nem érvényes az egyesült keleti egyházak tagjaira (vö. CCEO 834. kán. 1. §). Az első latin Kódexben sem szerepelt a formális aktussal való távozás kitétele. A hatályos Kódex kihirdetése után hosszú éveken keresztül vita tárgya volt, hogy mit is jelent ez a kifejezés, „az egyházat formális aktussal elhagyni.”²⁹⁷ Az egyházat legfeljebb jogi értelemben lehet elhagyni.²⁹⁸ Mára a vitát lezárta a Törvényszövegek Pápai Tanácsa, amikor XVI. Benedek pápa jóváhagyásával tájékoztatta a világ püspöki konferenciáit, hogy a formális aktusnak három összetevője van:

aa) az illető belső döntése, hogy a katolikus egyházat el kívánja hagyni;

ab) e döntés megvalósítása és külső formában történő kinyilvánítása;

²⁹⁵ Az elmondottakból következik, hogy az akadály eo ipso megszűnik, ha a megkereszteletlen fél megkeresztelkedik. Vö. KUMINETZ, Géza: *Katolikus házasságjog*. Budapest: Szent István Társulat, 2002, 152–155.

²⁹⁶ CIC 1117. kán. A formális aktussal való távozás kifejezés háromszor fordul elő a hatályos Kódexben (1086 § 1, 1117. és 1124. kánonok).

²⁹⁷ KUMINETZ, uo.

²⁹⁸ Teológiailag az ember a keresztség által lesz az egyház tagjává, és csak a keresztség elvesztésével szűnhet meg az egyház tagjának lenni (vö. LG 11,14). Ám a keresztség eltörölhetetlen jegyet hagy az ember lelkében (vö. DSH-2004, 781). Ebből következik, hogy a megkeresztelt ember örökre tagja marad Krisztus titokzatos testének, az Egyháznak.

ac) e döntés illetékes egyházi tekintély részéről történő tudomásul vétele.²⁹⁹

b) A megkereszteletlen felet illetően, az egyház részéről, elméletileg nincs jelentősége annak, hogy az illető zsidó, muszlim, hogy olyan vallási közösség tagja, ahol nincs keresztény értelemben vett kereszttség, vagy éppen felekezeten kívüli személyről van szó.³⁰⁰ Hangsúlyozzuk, hogy az Egyház részéről, hiszen láttuk: más a helyzet a muszlim és a muszlíma esetében A muszlíma nem köthet vegyes házasságot, a muszlim is csak zsidóval vagy kereszténnyel.

c) Ahhoz, hogy a muszlim férfi valláskülönbséggel kössön házasságot, szüksége van a nagycsalád hozzájárulására. Ahhoz pedig, hogy a valláskülönbséggel kötött házasságot az egyház érvényesnek tekintse, szükség van a felmentésre. A felmentés megadása a helyi ordinárius jogkörébe tartozik, ugyanis *A helyi ordinárius a saját alárendeltjeinek, akárhol tartózkodnak is, és a saját területén mindenkinnek, aki éppen ott tartózkodik, az összes egyházi akadály alól felmentést adhat.* (CIC 1078. kán. 1. §) *A helyi ordinárius fogalmát az Egyházi Törvénykönyv így határozza meg: A jogban az ordinárius név jelöli a római pápát, a megyéspüspököket és azokat is, akik – még ha csak ideiglenesen is – valamely részegyház vagy a 368. kán. szerint azzal egyenrangú közösség élén állnak, valamint azokat, akik ezekben általános, rendes végrehajtó hatalommal rendelkeznek, vagyis az általános és a püspöki helynököket, továbbá a tagok vonatkozásában a pápai jogú klerikusi szerzetes intézmények és az apostoli élet pápai jogú klerikusi társaságai nagyobb előljáróit, akik legalább rendes végrehajtói hatalommal rendelkeznek.* (CIC 134. kán. 1. §) *Helyi ordináriusnak nevezzük mindazokat, akik az 1. §-ban szerepelnek, kivéve a szerzetes intézmények és az apostoli élet társaságai nagyobb előljáróit.*

²⁹⁹ Actus formalis defectionis ab ecclesia catholica, Prot. n. 10279/2006, 13.03.2006.

³⁰⁰ Talán érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy ez érvényes a katekuménekre is, hiszen még nincsenek megkeresztelve (vö. CIC 206. kán.).

(CIC 134. kán. 2. §) A felmentés fogalmából kifolyólag nem lehetséges (akár pozitív, akár természeti) isteni törvény alól.³⁰¹

Nincs jelentősége, hogy a felmentést kérelmező fél a férfi vagy a nő, tekintettel arra, hogy a kánonjog értelmében *Mindkét házaspár félnek egyenlő kötelezettségei és jogai vannak mindahhoz, ami a házastársi életközösséggel együtt jár.* (CIC 1135. kán.) Nem egészen így van ez az iszlám családban. Az iszlám család felépítése hierarchikus. A csúcson az apa, mint *paterfamilias* áll. A feleség, a gyermekek és más családtagok (pl. meny) engedelmességgel tartoznak neki.³⁰² A mindennapi életben az a gyakorlat, hogy katolikus nő kéri az akadály alóli felmentést, hiszen egy muszlima nem mehet férjhez egy zsidóhoz vagy keresztényhez anélkül, hogy az életét ne kockáztatná. Csak az elmúlt időben öt ilyen becsületgyilkosság történt Németországban. Mindegyiküknek a család „tisztességének megőrzése” miatt kellett meghalnia. A valós számadatok pedig jóval magasabbak lehetnek: a tübingeni *Terre des Femmes* nőszervezet jelentése szerint az áldozatok nagy részét be sem jelentik. Ők 1996 óta 40 ilyen esetről tudnak.³⁰³

A legtöbb szerelmes katolikus nő teljes naivitással ragaszkodik a felmentéshez. Ha akarata ellenére, az egyház és az ő érdekeit védve, az ordinárius nem adja meg a felmentést, akkor többnyire felháborodva írnak leveleket jobbra-balra, felemlegetve, hogy elhagyják Istent, egyházat, mindent. De nézzük a felmentés feltételeit.

³⁰¹ ERDŐ: *Egyházjog*, 123.

³⁰² Az engedelmességet olyan mértékben megkövetelheti, hogy akár halállal is büntetheti a család női tagjainak engedetlenségét. Vö. UDINK: *Allah & Eva*, 44–47.

³⁰³ Index.hu/politika. Internet.

4.3 A felmentés feltételei

A felmentés megadásának feltételei azt célozzák, hogy elhárítsák azokat a veszélyeket, amelyek a katolikus fél és gyermekei, illetve születendő gyermekeinek hitét és hitének gyakorlását fenyegetik. Igaz ugyanis, hogy a valláskülönbség akadály a katolikus fél és a megkereszteletlen közötti házasság esetében tisztán egyházi akadály, mégis „gyakran a megkeresztelt és a megkereszteletlen közötti házasságot a természetjog sem engedélyezi, a hívő fél és a gyermekeinek a hittől való eltérésének veszélye miatt. Ez a természetjogi tilalom összhangban van a pozitív isteni joggal. Szent Pál ugyanis inti a híveket: *Ne húzzatok egy ígát a hitetlenekkel! Mi köze az igazságnak a sötétséghez?* (2 Kor 6, 14) Ezeket a szavakat a legtöbb szentírásmagyarázó a hitetlenekkel kötendő házasságra vonatkoztatja. Ennek megfelelően a Kódex 1125. kánonjában előírt feltételek egy része isteni jogon akadályozza a valláskülönbséggel kötendő házasságot, mások egyházi törvényként. Ez utóbbiak az idők változásával megváltoztathatók.”³⁰⁴

A Legfőbb Törvényhozó maga határozza meg a felmentés megadásának feltételeit, amikor az 1086. kánon 2. §-ában kimondja: *Ez alól az akadály alól csakis az 1125. és 1126. kánonokban előírt feltételek teljesítése után adjanak felmentést.* A kánon szövegét egyesek úgy értelmezik, hogy a feltételek fennállása a felmentés lényegét érinti. Ezt azzal indokolják, hogy a közigazgatási intézkedésekben foglalt feltételek akkor tekintendők az érvényességhez szükségesnek, ha a *ha, hacsak nem, hacsak* szócska fejezi ki őket (vö. CIC 39. kán.), márpedig a felmentésekről rendelkező 90. kánon 1. §-ában ezeket olvashatjuk: *Egyházi törvény alól csakis megfelelő és ésszerű okból, az ügy körülményeinek és az illető törvény fontosságának figyelembevételével adjanak felmentést; ennek hiányában a felmentés tilos, és ha nem maga a törvényhozó vagy annak felettese adta, érvénytelen*

³⁰⁴ A Rota Romana Palazzini előtt 1971. július 7-én hozott ítélete.

is.³⁰⁵ Mások egyszerűen a törvény fontosságát mérlegelve azt mondják, hogy amennyiben hiányoznak a feltételek, a felmentés már akkor érvénytelen.³⁰⁶ Vannak azonban olyan nézetek is, hogy csak az a kitétel érinti a diszpenzáció érvényességét, hogy *megfelelő és ésszerű okból* adják, ám a felsorolt feltételek csak a megengedettségét érintik.³⁰⁷

4.3.1 A hit megőrzése és a gyermeknevelés

A feltételek között az első, hogy *a katolikus fél nyilvánítsa ki, hogy kész a hittől való eltávolodás veszélyeit elhárítani*. A Bresciában kiadott instrukció kijelenti, hogy bár ma már nem kell a megkeresztelt félnek ígéretet tenni, ám informálni kell őt kötelezettségeiről, amelyeket ha megtagad, nem adható felmentés.³⁰⁸ Tény, hogy a muszlim fél részére felállított követelmények közvetlen veszélynek teszik ki a katolikus fél (asszony) hitét és annak gyakorlását. Az asszony részéről követelmény, hogy vallásos legyen. Ezen az iszlám értendő, függetlenül attól, hogy a nő katolikus. Ezt világosan olvashatjuk egy, az iszlám házasságról szóló alapvető műben.³⁰⁹ Márpedig ebben az esetben isteni jog tiltja a házasságot. Olyan követelményeket, mint amiket az iszlám szab meg a másik féllel szemben (jelen esetben a katolikus féllel), sem a buddhisták, sem a hindi, sem az ateisták, sem a zsidók nem állítanak fel. Sajnos, ezzel sokan nincsenek tisztában, és elvárnák az egyháztól, hogy ilyen kapcsolatot áldjon meg.

³⁰⁵ A CIC-1917 1061. kán. 1. §, 1° jogos és súlyos okot kíván meg.

³⁰⁶ MOGAVERO, Dominicó – idézi: MONTAN, Agostino: *Disciplina canonica particolare circa il matrimonio tra cattolico e islamici*, 137.

³⁰⁷ NAVARRETE: *L'impedimento di „disparitas cultus” (can. 1086)*, 131.

³⁰⁸ DB: *I matrimoni tra cattolici e musulmani*, 24–26.

³⁰⁹ AL GHAZALI: *Das Buch der Ehe*. Hildesheim: Spohr, 2000, 89–91.

Ugyanebben a pontban szerepel, hogy a katolikus fél *ígérje meg őszintén, hogy erejéhez képest mindent megtesz azért, hogy minden gyermeke a katolikus egyházban keresztelkedjék és nevelődjék*. Márpedig keresztény asszony ebben a kérdésben semmit sem tehet. Az iszlám teológia abból indul ki, hogy az iszlám minden ember *veleszületett* vallása. Ha az illető nem iszlám környezetben nőtt fel, akkor elhomályosulhat ez a vallás és a gyermekből zsidó vagy keresztény lehet, de ezt meg kell akadályozni. A gyermeket fokozatosan be kell vezetni az iszlám öt oszlopába. Ezek közé tartozik a tanúságtétel (*saháda*: „Tanúsítom, hogy nincsenek istenek, csak Allah, és Mohamed Allah küldöttje”), a napi ötszöri imádság az előírt formában (*szalát*), a szegények számára rendelt közadó (*zakát*), a böjt (*szauum*) és végül a zarándoklat (*haddzs*).³¹⁰ Amint a gyermek megszületik, egy Abu Rafi-tól³¹¹ áthagyományozott hadit értelmében a jobb fülébe súgják a *sahada*-t, az iszlám hitvallást: *Tanúsítom, hogy nincs más isten Istenen kívül, és tanúsítom, hogy Mohamed Isten Prófétája*. A bal fülébe az *iqamát*, az imádságra hívást kell súgni.³¹² Ettől a pillanattól kezdve a gyermek muszlim és minden kísérlet a gyermeket elidegeníteni az iszlámtól, büntetendő cselekmény, hiszen ezzel az ummát kisebbiti meg valaki. Az iszlám alaptétele, hogy a férj hatarozza meg a vallást, a gyermekek vallásos nevelését felügyeli, a család irányítását átveszi, úgy, hogy egy nem muszlim asszonynak vallási kérdésben semmi szava sincs a családban. A saríja értelmében lehetetlen, hogy egy nem muszlim személy örököljön egy muszlim után.³¹³ Ha az anya titokban mégis megkereszteltetné a gyermeket, vagy az később a keresztény hitet választaná, mindkető az életével játszana. Az iszlám rendelkezései ezzel kapcsolatban

³¹⁰ SCHIRRMACHER, Christine: *Kindererziehung im Islam*. Stuttgart: Lausanner Bewegung Deutschland, 2007, 3.

³¹¹ †1203/660 AD/AH.

³¹² AL GHAZALI, i. m., 2000, 151.

³¹³ SCHIRRMACHER, Christine: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*, Holzgerlingen: Hänssler 2002, 42–43.

világosak. Bukhari híres hadit gyűjteményében olvashatjuk:³¹⁴ „Hallottam a Próféta-t mondani: »A világ utolsó napjaiban megjelennek majd fiatal emberek, akiknek ostoba gondolataik és elképzeléseik vannak. Jól beszélnek majd, de elhagyják az iszlámot, mint egy nyíl, amely eltéveszti a célját. De a hitük nem terjed tovább a torkuknál (értsd: csak beszélnek). Öljétek hát meg őket, bárhol is találtok rájuk. Akik ilyen embereket megöltek, az utolsó ítéleten megkapják jutalmukat.«”³¹⁵ „Ali megégettetett néhány embert és ennek híre eljutott Ibn’Abbas-hoz, aki így szólt: »Ha az ő helyében lettem volna, nem égettem volna el őket, hiszen a Próféta azt mondta: »Ne büntessél meg senkit Allah büntetésével« (ti. a pokolban égnék majd). De kétségkívül megöltem volna őket, hiszen a Próféta mondta: »Ha valaki (egy muszlim) elhagyja a hitét, azt öljétek meg.«”³¹⁶

4.3.2 A muszlim félnek tudnia kell az ígéretekről (a takija = színlelés)

A második feltétel: Ezekről a katolikus fél által teendő ígéretekről a másik felet idejében értesítsék, hogy biztos legyen, hogy ő valóban tudatában van a katolikus fél ígéretének és kötelezettségének. (CIC 1025. kán. 1. §)

A Szent X. Piusz által meghirdetett és XV. Benedek pápa által kihirdetett Kódex feltételei között az szerepelt, hogy az akatolikus fél tegyen ígéretet arra nézve, hogy a katolikus félnek nem lesznek nehézségei vallásának gyakorlásával. A gyermekek katolikus nevelésére mindketten ígéretet tettek. A felmentéshez erkölcsi bizonyosság kellett ahhoz, hogy betartják ígéretüket és mindezt írás-

³¹⁴ Muhammad ibn Isma’il ibn Ibrahim ibn al-Mughira al-Buchari al-Dschu’fi, *1407/810 AD/AH †1467/870 AD/AH Chartanuk zbegisztán). Fő műve az „*al-Dschami’ as-sahih*” vagy egyszerűen „Sahih”, egy közel 2800 haditból álló gyűjtemény.

³¹⁵ BUKHARI: *Sahih*, 6. kötet, 61. könyv, 577. sz. hadit.

³¹⁶ BUKHARI: *Sahih*, 4. kötet, 63. könyv, 260. sz. hadit.

ba kellett fektetni. (CIC-1917 1061. kán.) A hatályos Kódex szerint az ígéreteket a katolikus fél teszi, és a muszlim felet csak tájékoztatni kell arról, hogy milyen ígéreteket tett a katolikus fél.

Nyilvánvaló, ha a muszlim fél tiltakozik, akkor a felmentési kérelmet a *szimulálás* veszélye miatt el kell utasítani. (vö. CIC 1101. kán. 2. §) Ám fennáll a veszély, hogy a muszlim fél nem szimulál, hanem *disszimulál*, vagyis *takiját* gyakorol,³¹⁷ azaz él azzal a *jogával*, hogy elrejtse a másik elől egy nagyobb jó, jelen esetben a békeség kedvéért, a meggyőződését.³¹⁸ A *taqiya* (a szó jelentése: félelem vagy elővigyázatosság) az iszlámban egy engedmény, kényszerűségből felvállalt rituális cselekményeket figyelmen kívül hagyni vagy a saját hitet elkendőzni.³¹⁹ Három esetben szabad a *takiját* gyakorolni: 1) háborúban az ellenség megtévesztésére; 2) házasságban, hogy lehetősége legyen a felek kiengesztelődésének (ebből egyesek azt következtetik, hogy szabad a nőnek, akivel házasságot akar kötni úgy hazudni, hogy az „megtérjen”); 3) A házastárs tetszését elnyerni. A mindennapi életben is más jelentése van az *igen*-nek és *nem*-nek, tehát az igen akár nemet is jelenthet és fordítva. Általában minden elutasítást egy pozitív formába csomagolnak. „In sha’ Allah – Ahogy Isten akarja.” Ha pedig nem teszem, akkor nem én vagyok a hibás, egyszerűen Isten nem így akarta.³²⁰

A *takija* forrásának a Korán két versét és egy hadit-ot tartanak. A Korán két verse így szól: *Akik nem hisznek Allahban, miután már hívők voltak – kivéve, aki kényszerből cselekszik, és így nyugodt az ő szíve a hitben –, ám akik [önként] kitárják keblüket a hitetlenségnek:*

³¹⁷ SOOKHDEO, Rosemary: *Warum Frauen zum Islam übertreten*, Holzgerlingen: Hänssler, 2006, 73–74.

³¹⁸ TABATABAI: *Die Schia im Islam*, 223–225.

³¹⁹ GOLDZIHNER Ignaz: *Das Prinzip der Takijja im Islam*. In: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. 1906, 213–226; SPULER-STEGEMANN, Ursula: *Müssen Muslime ehrlich sein?* In: SPULER-STEGEMANN, Ursula: *Die 101 wichtigsten Fragen. Islam*. München: Verlag C. H. Beck, 2007, 62–63.

³²⁰ GABRIEL: *Motive islamischer Terroristen*, 167.

azokon Allah haragvása lesz és szörnyű büntetés lesz az osztályrészük. (Korán16:106) A hívőknek nem szabad hitetleneket (nem muszlimokat) testvérbarátoknak fogadniuk hívők helyett. ... Kivételt képez az, ha komoly félni valótok lenne tőlük. (Korán 3:28)

A hadit pedig arról szól, hogy a *hidzsa* után Mekkában a hitetlenek bezárták és kínozták Mohamed néhány követőjét, kényszerítve őket hitük megtagadására és arra, hogy térjenek vissza korábbi vallásukhoz. A hagyomány lejegyezte néhány fogoly muszlim történetét, akik Musailima rabságában sínylődtek.³²¹ Az egyik vállalta a vértanúhalált, a másik, hogy megmentse az életét, behódolt. Ammar ibn Yasir (AD 570–657) a megkínzottak között volt. Ammar szülei vállalták a vértanúságot, ő azonban nem. Később Ammar titokban Medinába menekült és bűnbánattal tért meg Mohamedhez. Mohamed ezeket mondta, amikor hírül vette a vértanúk halálát: *A megölt igazsága és hite tudatában bement a dicsőségbe; Üdv neki! A másíknak azonban Allah könnyebbséget adott. Ne érje ezért megvetés. Sőt! Mohamed még hozzátette: Ha ismét jönnek, tedd meg újra (azaz ha ismét elfognak és kínozni akarnak, ne vonakodj újra hazudni.)* Egy modern ortodox iszlám teológus (Al Mansour) találóan jegyezte meg: *Ha az ember nincs abban a helyzetben, hogy az ellensége kezét levágja, akkor csókolja meg azt.*³²²

Az elmondottak nyilvánvalóvá teszik, hogy egy muszlim válaszolhat a kérdésre, hogy vállalja a gyermekek katolikus (keresztény) nevelését, ill. megengedi a gyermek keresztény nevelését, nyugodt lélekkel válaszolhat igennel, de természetesen *takiját* gyakorolva, vagyis semmi szín alatt nem teljesítheti ezt az engedményt.³²³

³²¹ Mohamed korából való hamis próféta.

³²² GABRIEL, Mark A.: *Motive islamischer Terroristen*, 170.

³²³ SCHIRRMACHER: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*, 68–72.

4.3.3 Utódok nemzése és nevelése

Vegyük harmadik feltételnek a házassági kapcsolatnak a gyermeknemzésre és nevelésre való irányultságát. A gyermekáldással kapcsolatban közismert az Egyház tanítása, amit VI. Pál pápa *Humanae vitae* kezdetű enciklikájában foglalt össze.³²⁴ Eszerint a házasságban az egyesülés és a nyitottság egymástól szétválaszthatatlan lényeges elem. A nyitottság annyit jelent, hogy senkinek sincs joga arra, hogy korlátozza Isten ajándékozó jóságát. A hívő muszlim számára maga a belső házaseset is az istentisztelethez tartozik. Egy hadit értelmében a házaseset kezdetén így imádkozzon a férfi: *Istenem, add, hogy jó utódot támasszak, ha úgy határoztál, hogy ágyékból most utód fakadjon.*³²⁵ A sterilizálás és a magzatelhajtás az iszlám-ban is tilos. Így érthető, hogy az Egyesült Nemzetek 3. Népesedési Konferenciáján Kairóban (1994) a katolikus egyház mellett az iszlám képviselő sem volt hajlandó a dokumentumot aláírni.

Régen, amikor a gyermekhalandóság 50%-os volt, a „családtervezés” vagy védekezés ismeretlen fogalmakként szerepelt. Ma a jövedelmek, az iskoláztatási problémák, az asszony egészségi állapotja (a Korán két évet javasol a szülések között) már elgondolkodtatják az embereket. Az iszlám mégsem nézi jó szemmel, ha valaki anyagi okokra hivatkozik. Az alapállás, hogy Allah minden állatról gondoskodik. Vitatott kérdés, hogy a megszakítással való közösülés megengedett-e. Egyesek úgy vélik, hogy igen (főleg a hanbaliták), mások szerint tilos (a hanafiták, akik közé a törökök is tartoznak). Van olyan nézet is, hogy csak akkor engedélyezett, ha az asszony is beleegyezik. Végül a negyedik csoport úgy vélekedik, hogy rabszolganő esetében megengedett, de szabad nő esetében tilos. Mohamed szerint „*a coitus interruptus titkos gyermekgyilkosság*”. (vö. Korán 81:8) Ennek ellenére a kérdésről komoly

³²⁴ PAULUS VI.: *Litterae encyclicae Humanae vitae*, Roma, 1968. In: EV 3/587–617.

³²⁵ Vö. *De usu matrimonii*. In: AL GHAZALI, i. m., 2000, 130.

disputa folyik. Ennek magyarázataként arra hivatkoznak: az iszlám „egészséges”, azaz „autentikus” hagyományokkal is rendelkezik. Ám a fogamzásgátlás minden más módszerét (pl. spirál használatát) abortuszként kezelik és az tilos. Az iszlám tanítása szerint ugyanis attól a pillanattól kezdve beszélünk emberről (már van lelke), amikor az ondó bekerül a női testbe (tehát nem, amikor egyesül a petesejttel!).³²⁶ Ma már egyes országokban, ahol eddig tiltották, a születésszabályozást már propagálják (pl. Irán), noha egyesek tiltakoznak ellene az iszlám terjedésének szükségszerűségére hivatkozva.³²⁷

Említést kell tenni az utód neveléséről. *A szülők, mivel életet adtak gyermekeiknek, súlyosan kötelesek és jogosultak is nevelésükre; ezért elsősorban a keresztény szülők feladata, hogy gyermekeik keresztény neveléséről az egyház által adott tanítás szerint gondoskodjanak.* (CIC 226. kán. 2. §) *Nálunk, keresztényeknél a férjnek és feleségnek egyenlő jogaik vannak. Mindkét házastársnak egyenlő kötelezettségei és jogai vannak mindahhoz, ami a házastársi életközösséggel együtt jár.* (CIC 1135. kán.) A nevelés kötelezettségét olyan szigorúan értelmezi az Egyház, hogy büntetőjogában ezt a kötelességet elhanyagoló szülőt cenzúrával vagy más megfelelő büntetéssel fenyíti meg. (vö. CIC 1366. kán.) Ám az iszlám abból indul ki, hogy a nő intelligenciában és jámborságban messze alatta áll a férfinak. Mohamed az „éjszakai utazás” alkalmával felkereste a paradicsomot és a poklot. Egy hadit így számol be róla: *A Próféta mondta: „Benéztem a Paradicsomba és láttam, lakóinak többsége a szegény emberek voltak, és benéztem a tűzbe (a pokolba) és láttam, hogy lakóinak többsége nő volt.”*³²⁸ Az értelmi képességeit tekintve bizonyítékként hozta fel a Próféta, hogy lám, csak két asszony vallomása ér fel egy férfiével.³²⁹

³²⁶ AL-GHAZALI: *Das Buch der Ehe*, Hildesheim: Spohr, 2000, 138–142

³²⁷ SCHIRRMACHER, Christine: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*. Holzgerlingen: Hänssler 2002, 91–92

³²⁸ BUKHARI, 456. hadit. (Idézi: GABRIEL: *Jesus und Mohammed*, 200).

³²⁹ BUKHARI, 301. hadit. (Idézi: GABRIEL: *Jesus und Mohammed*, 201).

Az iszlám abból indul ki, hogy az iszlám vallás „természetjogi vallás”, vagyis mindenki, aki megszületett, muszlimnak született. Ha valaki „szerencsétlenségére” nem muszlim környezetbe született, akkor ez a természeti vallás „elhomályosul” benne, és zsidó vagy keresztény lesz. Egy vegyes házasságban tehát „csak” arról van szó, hogy azt, aki muszlimnak született, hagyják muszlimként felnőni. Ehhez tartozik a hagyományos muszlim nevelés. A nevelés azzal kezdődik, hogy a gyermek az iszlám ünnepeket megtartsa, ilyen ételeket fogyasszon, a tisztasági törvényeket betartsa, megtanulja, hogy mit szabad (halal) és mi az, ami tilos (haram), a napi imádságokat elvégezze, a Ramadam hónapban böjtöljön, a nemek elkülönítését megismerje, a muszlim erkölccsant magáévá tegye. A patriarkális muszlim családban a nevelés joga kizárólagosan az apáé. Az asszonynak semmiféle beleszólása nincs. Ha az asszony megökönyösködne, akkor a férfi családjának férfi tagjaira száll ez a jog.³³⁰

4.3.4 A házasság tulajdonságai és célja

Esetünkben a negyedik feltétel: *mindkét felet meg kell tanítani a házasság céljaira és lényegi tulajdonságaira, melyeket egyik fél sem zárhat ki.*

A házasság tulajdonságai: egység (monogámia) és a kölcsönös hűség. A Francia Püspöki Konferencia a házasság céljairól és tulajdonságairól így írt: A házasság első lényeges tulajdonsága az egység.³³¹ Erről a Trienti Zsinat a katolikus Egyház tanítását hirdetve ünnepélyesen így nyilatkozott: *E kötelekkel csakis két embernek lehet összekapcsolódni és összefűződni, amit Krisztus Urunk még világosabban tanított, midőn... mintegy az Istentől kimondott szavakat megis-*

³³⁰ SCHIRRMACHER Christine: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*. Holzgerlingen: Hänssler 2002, 42–43.

³³¹ CEF, *Il matrimonio islamo-cristiani*, 113. Vö. CIC 1056. kán.

mételte és megmagyarázta: „Így már nem ketten vannak, hanem egy test.”³³² Ezzel szemben a Korán így rendelkezik: *házasodjatok meg a néktek tetsző nőkkel: kettesével, hármásával, négyesével!* (Korán 4:3) A poligámiát megnehezíti, hogy a férjnek egyenlőképpen kell kezelni az asszonyokat. Az előbb idézett szúra 129. verse meg is alapítja: *Képtelenek lesztek arra, hogy igazságosak legyetek asszonyaitok iránt, bármennyire is törekednétek erre.* Ma előírás, hogy a férfinak meg kell mondania, hány felesége van már. Nem mindig teszik meg. Az európai asszonyok gyakran csak akkor tudják meg, hogy valójában hányadik „feleség”, amikor férjük hazájába költöznek. Felháborodnak, de ez nem használ semmit, ugyanis az adott országban a *saría* előírásai érvényesülnek. Bár a poligámia lassan eltűnőben van, pl. Törökországban már 1926-ban eltörölték, ám Anatóliában még mindig találkozunk a poligámiával. Bizonyos megszorításokkal, de érvényben van még a következő országokban: Indonézia, India, Pakisztán, Afganisztán, Irán, Irak, Szíria, Líbia, Szomália, Kuvait, Jordánia, Egyiptom, Marokkó, Szudán, Nigéria, Uganda, Malária, Algéria.³³³ Ehhez hozzá kell még számítani, hogy egyelőre párhuzamosan él még a konkubinátus intézménye is. A muszlim apológia szerint a poligámia a törvényes biztosíték az álnok nyugati világgal szemben, ahol napirenden van a házasságtörés és a házasságon kívüli kapcsolatok.³³⁴ A muszlimok kiállnak a poligámia mellett, részben, mert Mohamednek is több felesége volt, és így példát adott minden muszlimnak. A poligámia – mondják – Mohamed szunnájához tartozik. Másrészt azzal érvelnek, hogy háború és katasztrófa esetében a több feleség gazdasági háttérrel is biztosít. Az is szempont szerintük, hogy egy asszony nem képes kielégíteni a férfi szexuális vágyait.³³⁵

³³² DSH-2400 1798.

³³³ PRADER: *Il matrimonio nel mondo*, 17.

³³⁴ AKASHE-BÖHME: *Die islamische Frau ist anderes*, 46–48.

³³⁵ SCHIRRMACHER, Christine: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*, 44–45.

Szent Ágoston a házasság hármias javáról ír. Ezek: a felbonthatatlanság, a hűség és a gyermekáldás.³³⁶ Ezek közül a kölcsönös hűséget így írja le XI. Pius pápa: *ami az isteni törvénnyel szabályozott házasságkötésből kifolyólag egyedül a hitvestárs joga, azt a másik hitves tőle meg ne tagadja, másnak meg ne engedje, sőt magának a hitvestársnak se engedjen meg olyasmit, ami az isteni joggal és törvényekkel ellenkező és a hitvesi hűséggel összeférhetetlen.*³³⁷ Persze a férfi részéről ez annyit jelent, hogy 1-4 asszonyhoz legyen hűséges, az asszony az aktuális férjhez. Az asszony esetében már a legkisebb gyanú is komoly következményekkel jár.³³⁸ A „házasságtörést” a Korán bünteti. *Mindegyiküket száz korbácsütéssel korbácsolják meg.* (Korán 24:2)

A monogámián és a hűségen túl a házasság második tulajdonsága a felbonthatatlanság. (vö. CIC 1056. kán.) A katolikus egyház tanítását nagyszerűen foglalja össze XIII. Leó pápa.³³⁹ Az Egyház tanítása alapján fogalmazta meg a Legfőbb Törvényhozó: *A megkötött és elhált házasságot semmiféle emberi hatalom és semmiféle ok nem bonthatja fel, kivéve a halált.* (CIC 1141. kán.) Az iszlám azon az elven, hogy „megelőzni jobb, mint gyógyítani”, tehát már a házasság előtt gondol a válásra. Elsősorban azzal, hogy a házasságra neveléssel fel kell készíteni a gyerekeket.³⁴⁰ Házasság előtt a fiú és a lány között nem lehet semmi kapcsolat. Nem *próbálhatják*

³³⁶ AUGUSTINUS AURELIUS: *De bono conjugii*, 24,32.

³³⁷ PIUS XI., *Litterae encyclicae Casti connubii*, Roma, 1930, II. In: OCHOA-Xaverius: *Leges Ecclesiae*, vol.1, Roma: Commentarium pro Religiosis, 1966, n. 566.

³³⁸ Vö. UDINK, Betsy: *Allah & Eva, Die Islam und die Frauen*, 2. Auflage, München: C. H. Beck, 2007, 75–93.

³³⁹ LEO XIII., *Enciklika Arcanum divinae sapientiae*, Roma, 1880.

³⁴⁰ A haditot áthagyományozó Al-Buháryy (194–256/610–870 AH/AD) Pásztorok vagytok, és minden pásztor felelős a nyájáért: a férfi a család pásztorra és felelős a nyájáért; és az asszony a férje házában pásztor és felelős a nyájáért. In: AL MUHARRAM: *Die Scheidung nach islamischen Recht*. Ed⁹, Köln: Islamische Bibliothek AH/AD 1420/1999, 22.

ki, hogy tudnak-e majd együtt élni.³⁴¹ A kipróbált erkölcsök a biztosítékok – mondja az iszlám apológia. Szerződéssel kell biztosítékokat nyújtani a másik félnek. Ha ennek ellenére sor kerül a válásra, szem előtt kell tartani az iszlám jog alapelveit, miszerint: 1) nincs válás, amelynek ne legyen oka 2) a válás nem büntetés 3) a válás nem baj, hanem egy baj megszüntetése 4) a válás nem okoz problémát, hanem problémát old meg 5) a válás nem sértheti az emberi méltóságot.³⁴² Magának a válásnak négy módja van: 1) a férfi (a nő, csak ha illet kikötött a házassági szerződésben) egyoldalúan 2) kölcsönösen 3) bírói ítélettel (pl. sokáig távol van a férfi) 4) a törvény alapján: 4a) *ila* esetében (a férfi megesküszik, hogy tartózkodik az asszonytól); 4b) *ridda* (valamelyik fél aposztata lett); 4c) *rada* (tej-testvérek); 4d) *Lijan* (a férj megesküszik, hogy az asszony hűtlen lett – az asszony az ellenkezőre esküszik; nem házasodhatnak újra).³⁴³

A válás megelőzésének ugyancsak egy jó formája az *időre kötött* házasság. Ez 10 perctől 99 évig tarthat. Ha ugyanis egy fiatal párt házasságlevél nélkül elkapnak, hogy akár csak kéz a kézben sétáltak, azok pénzbüntetésre, börtönre vagy korbácsolásra számíthatnak. Ezt a kérdést oldja meg a *sigé*, azaz a meghatározott időre szóló házasság. Megjegyzendő: a *sigé*-t valójában a csak a sűtők ismerik el. A Korán szavaira hivatkoznak: *És tilalmas nektek a tisztas asszo-*

³⁴¹ A próbaházasságról XI. Pius pápa Casti connubii kezdetű enciklikájában ezeket írja: Ilyen elvek alapján egyesek odáig jutottak, hogy az egybekelésnek új módjait találták ki, melyek szerintük az emberiség és korunk mai helyzetének megfelelnek, s ezeket, mint a házasság új formáit ajánlják: egyesek az ideiglenes, mások a próba-, ismét mások a baráti házasságot. E formák a házasság minden szabadságát és jogát igénylik, kivéve a fölbonthatatlanságot és a gyermeket, hacsak a felek később az életközösséget teljes jogú házassággá nem változtatják. Olyanok is vannak, akik az effajta szörnyűségeknek törvényes elismerését, vagy legalábbis a népek közfelfogása és általános szokása révén a tisztesség polgárjogát követelik és sürgetik. In: LE I/1208–1230.

³⁴² AL MUHARRAM: *Die Scheidung nach islamischen Recht*. Ed⁹, Köln: Islamische Bibliothek AH/AD 1420/1999, 61–66.

³⁴³ A haditot áthagyományozó Al-Bukhari – nr. 5259.

nyok, kivéve azokat, akiket [mint rabszolganőket] jobbotok birtokol. ... És megengedett nektek, ami ezen kívül van, [az,] hogy tisztességes házasságok – és nem paráználkodók – gyanánt keressetek [feleséget] javaitokkal. Ha egyesekben közülük [időleges házasságban] élvezeteket lététek, azoknak adjátok oda a fizetségüket megszabott jegyajándék gyanánt. ... (Korán 4:24). Az időleges házasság időterjedelme néhány órától 99 évig tarthat. A szerződésben le kell fektetni a menyasszony pénzösszegét, amelyet a házasság végén nem kell az asszonynak visszafizetni. Ezt az időre szóló házasságot a Korán szavai szerint „élvezeti házasságnak” is nevezik. Ennek a számunkra furcsa házasságnak a hátterében az áll, hogy szexuális kapcsolat csak a házasságon belül megengedett. A síták azért tartják ezt megengedhetőnek, mert a házasságon kívüli kapcsolat bűn. A bűn Allahot sérti. Csakhogy egy férfiban olyan erős szexuális vágy ég, hogy azt kell, hogy „törvényes” úton kiélhesse. Ám ha sokáig, pl. egy kereskedelmi úton távol van otthonról, a feleségétől, akkor csak így lehet meg a lehetősége erre. Különösen Iránban divat a fiatal egyetemisták között az ilyen időleges házasság. Ámbár Nyugaton is – bár nem nevezik időleges házasságnak, mégis – de facto számtalan ilyen házasságot kötnek az egyetemisták. Tény, hogy a szuniták ellenkezése ellenére Khomeini ajatollah 1979-ben Iránban ismét bevezette az időleges házasságot. Az európai egyetemeken tanuló muszlimok előszeretettel kötnek ilyen „ad tempus” házasságokat, a fiatalasszonyok későbbi legnagyobb megdöbbenésére.³⁴⁴

4.3.5 *A katolikus felet meg kell ismertetni a muszlimok házasságfogalmával*

Erről ugyan a Kódex nem rendelkezik, mégis helyes lenne megismertetni a keresztény menyasszonyt az iszlám jog előírásaival, és

³⁴⁴ Vö. HEINE, Peter: *Der Islam*, Düsseldorf: Patmos, 2007, 301–302.

figyelmeztetni, hogy a mi római-germán-szocialista keverékű jogrendünk nem tud segítséget nyújtani olyan vidékeken, ahol mutatis mutandis a saríja van érvényben, sőt lassan már saját országainkban sem. Bár világbotrány lett belőle, mégis előfordult már, hogy 2006. június 20-án egy frankfurti bírónő a saríja-ra hivatkozva megtagadta a válást, mondván: az asszonynak tudnia kellett volna, hogy mire vállalkozik. A történet a következő: Berlinben 2006 májusában egy asszony kénytelen volt rájönni, hogy házassága zátonyra futott. A férje ismét kegyetlenül megverte. A rendőrségnek kellett a férfit megfékezni. Az asszony egész életében németországi lakos volt, ám a férj és annak családja Marokkóból származott. Az asszony gyorsított eljárással kérte a válást. Soha nem gondolt arra, hogy egy német bíróság ezt megtagadja, azzal az indokolással, hogy a Korán alapján számolnia kellett volna a veréssel. A német jogásztársadalom felháborodott. „Saríja Németországban?” – tették fel a kérdést.

A fiatalok 2001-ben Marokkóban házasodtak össze. A férj nem tudta elviselni a család „nyugati” életstílusát. A férj veréssel próbálta „regulázni” az immár kétgyermekes családját. Amikor már kibírhatatlaná váltak az ütlegek, egy frankfurti bíróság gyors ítélettel kimondja, hogy a férfinak el kell hagyni a lakást és 50 méter távolságon belül nem közelítheti meg sem az asszonyt, sem a gyermekeket, de még a lakást sem. A döbbenetes ezután következett. Ugyanez a bírónő megtagadta, hogy az előírt egyévi különélés előtt, gyorsított eljárással kimondja a válást. A német jogrendben a kibírhatatlan durvaság elégséges ok arra, hogy különélés nélkül, gyorsított eljárással kimondják a válást. Ám a bírónő így érvelt: „A fegyelmezési jog gyakorlása nem elviselhetetlen durvaság a BGB 1565. paragrafusa értelmében. A felek egy más kultúrkörből érkeztek, ahol nem szokatlan dolog, hogy a férfi az asszonnyal szemben fegyelmezési jogot gyakoroljon. Ezzel számolnia kellett volna a Németországban született nőnek, amikor a marokkói férfival házasságot kötött.” A példát azért érdemes felemlíteni, mert a katolikus nőnek tudnia

kell, mire számíthat. Egyébként egyre többször fölhangzik a követelmény, hogy jogrendjeinkbe építsék bele a saríját is.

Ugyancsak problémának látszik, hogy valójában egy egészen más kultúrkörben való életre vállalkozik az asszony. Mert igaz ugyan, hogy a férfi ígéretet tehet arra, hogy nem hagyják el Európát ill. Amerikát, ám nem szabad elfelejtenünk, hogy az iszlámon belül komoly viták vannak arról, hogy egyáltalán egy muszlim hosszú ideig élhet-e nem iszlám országban. Mivel a muszlimok évszázadok óta nem képesek elfogadni, hogy *kisebbség* lennének, ezért hiányzik minden teológiai háttere a válasznak. Három feltétel biztos: 1) Legyen jobbiztonság a muszlimok számára 2) Szabadon gyakorolhassák a vallásukat 3) Minden gátlás nélkül misszionálhassanak, gyakorolják a *dava*-t. Természetes, ha a férfi egy iszlám országba akar visszatérni, az asszony és a gyermekek kötelesek vele tartani. A visszatérésre és a gyermekeinek vizontlátására nem sok garancia van.

4.4 A felmentés megadásának elhalasztása

Amint láttuk, egy megkeresztelt katolikus és egy megkeresztetlen muszlim kánoni házasságának útjában áll a valláskülönbség akadálya.³⁴⁵ Elméletileg az akadály alól felmentést lehet kérni.³⁴⁶ Felmentést adhat a helyi ordinárius.³⁴⁷ A helyi ordinárius fogalmát a törvénykönyvek egyértelműen meghatározzák.³⁴⁸ Halálveszély esetén a plébános, a pap vagy diakónus is jogosult lenne a házasságnál közreműködni.³⁴⁹ A krisztushívók lelki java a jogos és ésszerű ok.³⁵⁰

³⁴⁵ Vö. CIC 1086. kán. 1. §; CCEO 803. kán. 1. §.

³⁴⁶ Vö. CIC 90. kán. 1. §; CCEO 1536. kán. 1. §.

³⁴⁷ Vö. CIC 1078. kán. 1. §; CCEO 795. kán. 1. §.

³⁴⁸ Vö. CIC 134. kán. 2. §; CCEO 984. kán. 2. §.

³⁴⁹ Vö. CIC 1116. kán. 1. §; CCEO 832. kán. 1. § kiegészítve a 3. §-sal.

³⁵⁰ Vö. CCEO 1536. kán. 2. §.

A részegyházak dokumentumaiban szerepel, hogy a helyi ordináriust okvetlenül tájékoztatni kell arról a tényről, hogy a katolikus fél letette-e a sahada-t. Ez abban az esetben szokott előfordulni, ha a férfi katolikus, ugyanis egy muszlimra nem mehet feleségül egy nem muszlimhoz. A Francia Püspöki Konferencia titkársága szerint a helyi ordináriusnak mérlegelnie kell, hogy ez vajon *formális aktussal* való elhagyása-e az egyháznak vagy sem.³⁵¹ Ha annak minősül, akkor egyrészt nincs szükség felmentésre, másrészt felek nincsenek kötelezve a kánoni formára.³⁵² A bresciai egyházmegye instrukciója szerint ebben az esetben a formát tekintve a polgári házasság is elégséges.³⁵³

A belga püspökök *jegyzetükben* felteszik a kérdést, hogy mennyiben van értelme felmentést adni, ha valaki de facto nem tudja majd a vallását gyakorolni, ha nem él majd egy olyan házasságban, amelynek keresztény jellege van, nem kereszteltetheti meg a gyermekeit, nem nevelheti őket kereszténynek? Javasolják, hogy elégedjenek meg a polgári kötéssel.³⁵⁴

Az Észak-afrikai püspökök javaslata az, hogy nem kell felmentés. Algériában, Tunéziában, Marokkóban a katolikus félnek úgyis le kell tenni a *sahadát*, ha ezek után – még ha a legnagyobb titokban is – kánoni házasságot kötnek, a saríja értelmében a házasság eo ipso felbomlott.³⁵⁵

A kanadai püspökök két utat látnak. Az egyik: az előkészületkor a lelkipásztor átbeszéli felekkel a lehetőségeket, és ha úgy látja, akkor felterjeszti a felmentésre a kérést. A második: abban az esetben, ha bizonytalanok látja a keresztény fél részéről az ígéretetek teljesíthetőségét vagy teljesítését, javasolja inkább a pusztán

³⁵¹ CEF: *I matrimoni islamo-cristiani*, 128–129.

³⁵² Vö. CIC 1108. kán. 1. §.

³⁵³ DB: *I matrimoni tra cattolici e musulmani*, 31.

³⁵⁴ Conférence Episcopale de Belgique: *Note, Les mariages islamo-chrétiens*, III, C, 2.

³⁵⁵ Conférence des Evêques de la Région Nord de L’Afrique, *Pastorale des foyers mixtes*, p. 3.

polgári kötést (a házasság nélküli együttélést a muszlim fél sem fogadhatja el).³⁵⁶

Összegezve mindazokat a nehézségeket, amelyeket a katolikus és muszlim közötti vegyes házasság felvet, magam részéről csatlakozom Urbano Navarrete bíboros véleményéhez, aki a *disparitas cultus*ról írt tanulmányában ezeket írja: *Lelképásztori szempontból inkább a polgári házasságot kellene előnyben részesíteni, mintsem engedélyezni a kánoni házasságot, amely a katolikus felet egy visszafordíthatatlan házastársi kapcsolatba kötné meg.*³⁵⁷

A megoldás újabb, immár erkölcsi problémát vet fel, hiszen katolikus felet megfosztja a szentségektől. Másrészt, ha a körülmények úgy hozzák, a későbbiekben élni lehet a gyökerében való orvoslással, vagy szükség esetén a katolikus fél – megfelelő vizsgálat után – szabadállapotúnak nyilvánítható.³⁵⁸

Az elmondottakat megfontolva nem javasoljuk a felmentés megadását. A felmentés elhalasztása ellen nem léphet fel a muszlim fél, hiszen ő a feltételekbe csak színlelve egyezhet bele. Valójában aktívan részt venni egy kánoni házasságon nem vehet részt (még tanúként sem). Biztos, hogy minden felmentés esetében figyelembe kell venni a körülményeket, a személyeket, a vidéket stb. Éppen ezért nem javasolt a felmentés eleve megtagadása, elutasítása, de minden esetben javasolt a felmentés (határozatlan időre szóló) elhalasztása. Íme egy példa:

³⁵⁶ Centre Canadien Oecumenisme: *Guide pastoral des mariages islamo-chrétiens*, Montreal, 2001.

³⁵⁷ NAVARRETE: *L'impedimento di „disparitas cultus” (can. 1086)*, 131.

³⁵⁸ Megfelelő vizsgálat után, hiszen a mondottak szerint felek polgári házassága bizonyos körülmények között érvényes lehet.

Főtisztelendő Plébános Úr!

Köszönettel vettem felterjesztését, amelyben kéri a N. N. katolikus szabadállapotú asszony és N. N. szabadállapotú muszlim férfival kötendő házassághoz a valláskülönbség akadálya alóli felmentést.

Az iszlám jogrendben, a saríjában előírtak értelmében a katolikus fél nem tud és nem tehet eleget a Kódex 1125. kánonjában megfogalmazott követelményeknek, amelyekre bizonyára nagy jószándékkal ígéretet tett, és a muszlim fél ilyen ígéreteket (születendő gyermekek keresztsége és keresztyén nevelése) nem tehet a magáévá.

Az elmondottak értelmében a kért felmentés megadását el kell halasztanom.

Ha a későbbiekben bizonyóságot nyer, hogy katolikus fél ebben az életközösségben szabadon gyakorolhatja a vallását, a született gyermekek részesültek a keresztségben, akkor a felmentés megadható. Persze ezek a feltételek bonyolultak, mert illetékesek gyakran felelőtlenül elhalasztják a keresztséget, mondván, hogy ha a szülőknek nincs kánoni házassága, akkor nem látják biztosítva a gyermek keresztyén nevelését. A törvényre hivatkoznak, ámbar a törvény egyetlen szóval sem követeli meg a keresztség feltételeként a szülők kánoni házasságát. A törvény értelmében az egyik feltétel, hogy *spes habeatur fundata*, vagyis legyen meg a katolikus nevelés megalapozott reménye (vö. CIC 864. kán. 1. §. n. 2). Nos, amikor egy ilyen helyzetben a szülők – önmagukat életveszélynek kitéve – kérik a gyermek keresztségét, biztos, hogy megvan a keresztyén nevelés megalapozott reménye. A „*spes habeatur fundata*” kifejezés először a Congregatio Consistorialis egy 17. századi iratában jelent meg. Afrikában egy férfi 200 km-t gyalogolt újszülött kislányával, akinek az édesanyja a szüléskor meghalt. Halála előtt megígértette a pogány férfival, hogy megkeresztelteti a gyermeket. A férj eleget tett az asszony kérésének és elvitte a gyermeket a „legközelebbi” misszionárius településre. Az atyák nem

akarták megkeresztelni a gyermeket, hiszen a férfi visszavitte volna a csecsemőt pogány környezetbe, ahol még alig hallottak valamit a kereszténységről. Rómához fordultak a kérdéssel: mit tegyenek? A válasz ez volt: meg kell keresztelni. Az indokolásban azt írták, hogy a keresztség egyik feltétele „*spes habeatur fundata eam in fide christiana eudacata iri*”, márpedig egy ilyen férfi szavának, aki így cselekedett, hinni kell, hogy valóban vállalja a kislány keresztény nevelését. Hogyan és miként tesz majd a férfi ígéretének eleget, az egy másik kérdés.³⁵⁹

Ellenvetésként sokszor halljuk a vonatkozás indokaként: a keresztség a hit szentsége. Ez mélységesen igaz megállapítás, ám elsősorban abból a szempontból, ahogy azt az Egyház tanítja: „A hit Isten ajándéka és tőle belénk öntött természetfölötti erény.”³⁶⁰ A hit belénk öntött erényének értelme, hogy *általa Isten bennünk, de a mi közreműködésünk nélkül cselekszik.*³⁶¹ A későbbiekben ez a hit belénk öntött erénye, ez a picinymustármag, nőhet majd hatalmas fává.

³⁵⁹ Vö. CSORDÁS, Eörs: *Adnotationes ad nr. 2. §. 1. can. 868.* Dissertatio apud PUG, 1983.

³⁶⁰ DJ n. 7.

³⁶¹ Szent Tamás: *Virtus est [...] quam Deus in nobis sine nobis operatur.* STh I-II. q. 55, a. 4.

RÖVIDÍTÉSEK

AD	= Anno Domini
Æ	= <i>Nostra aetate</i> kezdetű nyilatkozat a nem-keresztény vallásokról
AH	= Anno Hidjrae
CCEO	= <i>Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium</i>
CIC	= <i>Codex Iuris Canonici</i> (1983)
CIC-1917	= <i>Codex Iuris Canonici</i> (Codex Pii-Benedicti)
DJ	= <i>Declaratio Dominus Jesus de Jesu</i>
DSH-2004	= Denzinger, Heinrich; Hünermann
EV	= <i>Enchiridion Vaticanum</i>
GS	= <i>Gaudium et spes</i> kezdetű lelkipásztori konstitúciója
KEK	= <i>A Katolikus Egyház Katekizmusa</i>
KEKK	= <i>A Katolikus Egyház Katekizmusának Kompendiuma</i>
LG	= <i>Lumen gentium</i> kezdetű dogmatikus konstitúció az Egyházzól
PUG	= Pontificia Universitas Gregoriana
STh	= Aquinói Szent Tamás: <i>Summa theologica</i> vagy <i>Summa theologiae</i>

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A *Katolikus Egyház Katekizmus*a. Budapest: Szent István Társulat, 1994.
- A *Katolikus Egyház Katekizmusának Kompendiuma*. Budapest: Szent István Társulat, 2006.
- A *Talmud könyvei*. In: *A hagyomány gyöngyei* (az eredeti Talmud szöveg alapján: Molnár Ernő). Budapest: Paginarum, 1997.
- AA.VV.: *I matrimoni misti*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1998.
- AA.VV.: *Nouvo Dizionario di Diritto Canonico*. Milano: San Paulo, 1993.
- AA.VV.: *A családjog kézikönyve*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 1995.
- AA.VV.: *Bibliai nevek és fogalmak*. Budapest: Primo Kiadó, 1988.
- AA.VV.: *Concordantiarum SS. Scripturae manuale*. Ed²⁰ Parisiis: Apud Victorem Lecoffre, 1929.
- AA.VV.: *Il matrimonio cattolico ed islamici*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2002.
- AA.VV.: *Harenberg Lexikon der Religionen*. Dortmund: Harenberg Verlag, 2002.
- AKASHE-BÖHME, Farideh: *Die islamische Frau ist anderes. Vorurteile und Realitäten*. Ed², Gütersloh: Gütersloh Verlag, 2002.
- AL MUHARRAM: *Die Scheidung nach islamischen Recht*. Ed9, Köln: Islamische Bibliothek AH/AD 1420/1999.
- AL-GHAZALI, Abu Hamid: *Das Buch der Ehe*. Hildesheim: Spohr, 2000.
- AL-SAIN, Johanna; SCHRUPP, Ernst: *Allahért harcoltam*. Budapest: Evangéliumi Kiadó, 2002.
- Annuario Pontificio 2007*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2007.
- ANTIÓCHIAI SZENT IGNÁC: *A Szent Polikarposzhoz írt levél*. In: *Ókeresztény írók*, III. kötet, *Apostoli atyák* (szerk.: Vanyó László), Budapest: Szent István Társulat, 1980.

- Babylonian Talmud Tractate Sanhedrin*; Formátum: PDF, Lehívás időpontja: 2008. 04. 05, Cím: <http://www.come-and-hear.com>, Navigáció: [sanhedrin/sanhedrin_106.html](http://www.come-and-hear.com/sanhedrin/sanhedrin_106.html)
- BÁNK, József: *Kánoni jog, II.* Budapest: Szent István Társulat, 1962.
- BENEDEK, Gyula: *Az asszimilációról mint statisztikus.* In: *Magyar kisebbség, Új sorozat, VIII. évfolyam, Kolozsvár, 2003*[27]1.
- BENEDICTUS XIV: ep. *Singulari.* In: GASPARRI, Petri: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol.2. Romae: Typis Polyglottis Vaticanis, 1924.
- BERSINI, Francesco: *Il diritto canonico matrimoniale.* Ed⁴. Torino: Editrice Elle di Ci, 1994.
- BLAU: Ludwig: *Die jüdische Ehescheidung und der jüdische Scheidebrief. Erster Teil,* Budapest, 1911. (Reprint: Farnborough: by Gregg International Publishers, 1970).
- BUKHARI: *Sahih*, 4. kötet, 63. könyv.
- BUKHARI: *Sahih*, 6. kötet, 61. könyv.
- CANER, Ergun Mehmet; CANER, Emir Fethi: *Das Islam-Handbuch. Antwort auf die wichtigsten Fragen aus christlicher Sicht.* Wuppertal: R. Brockhaus Verlag, 2004.
- CHENG, Zoe: *Ein großer Sprung.* 2006.
- Codex Theodosianus cum perpetuis commentariis Iacobi Gothofredi.* – Nachdruck. der Ausg. Leipzig 1736–43. Hildesheim [ua.]: Olms, 1975.
- CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA FEDE: *Declaratio Dominus Jesus de Jesu Christi atque Ecclesiae unicitate et universalitate salvifica.* 6 agosto 2000. In: EV 19/1142–1200.
- CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA FEDE: *Nota Diverse questioni, Considerazioni circa i progetti di riconoscimento legale delle unioni tra persone omosessuali* 3 giugno 2003. In: EV 22/371–387.
- CYPRIANUS: *De lapsis.* In: *Ókeresztény írók. XV. kötet. Szent Cyprianus művei* (szerk.: Vanyó László). Budapest: Szent István Társulat, 1999.
- CYPRIANUS: *Testimoniorum libri tres ad Quirinum.* In: *Ókeresztény írók. XV. kötet, Szent Cyprianus művei* (szerk.: Vanyó László). Budapest: Szent István Társulat, 1999.

- CSORDÁS, Eörs/PORVAN I. Scholastica: *A valláskülönbség akadályai*. Budapest: Szent István Társulat, 2003.
- CSORDÁS, Eörs: *Annotationes ad nr. 2. §. 1. can. 868*. Dissertatio apud PUG, 1983.
- CSORDÁS, Eörs: *Bevezetés a Krisztus misztériumba*, Budapest: PPKE Hittud. Kar, 2003.
- CSORDÁS, Eörs: *Párbeszéd az iszlámmal*. Budapest: Szent István Társulat, 2001.
- DAMM, Jens: *Diskurse der Homosexualität: Über das Entstehen sexueller Identitäten im globalisierten Taiwan und im postkolonialen Hongkong*. In: *Berliner Chinaheft* 18 [2000].
- DE BONALD: *Concordantiarum SS. Scripturae manuale*. Ed²⁰ Parisiis: Apud Victorem Lecoffre, 1929.
- DE PAOLIS, Velasio: *I matrimoni misti*. In: Gruppo Italiano docenti di diritto canonico (cura): *Matrimonio e disciplina ecclesiastica*. Milano: Glossa, 1996.
- DE ROSA, Giuseppe: *Christen im Islam*. In: *La Civiltà Cattolica*, 18. October 2003.
- DE VRIES, Simon Philip: *A zsidó rítusok és jelképek*. Budapest: Talentum, 2000.
- DENZINGER, Heinrich/HÜNERMANN, Peter: *Hítvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Budapest, Örökmécs Kiadó – Szent István Társulat, 2004.
- Der babilonische Talmud*. [übertragen und erläutert von Jakob FROMER], Köln: Komet Verlag, 2000.
- DONIN, Hayim Halevy: *Háláchá: a zsidó út*. Budapest: Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.
- ELLUL, Jacques: *Iszlám és zsidó-kereszténység*. Pannonhalma: Bencés Kiadó és Terjesztő, 2007.

- Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. In: KOVÁCS, István/SZABÓ, Imre: *Az emberi jogok dokumentumokban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976, 371–379.
- EPSTEIN, Louis M.: *Marrige Law in the Bible and the Talmud*. Cambridge: Harvard University Press, 1942.
- ERDŐ, Péter/SCHANDA Balázs: *Egyház és vallás a mai magyar jogban*. Budapest: Szent István Társulat 1993. In: *Egyház és jog*. I. kötet (Szerk.: Erdő Péter).
- ERDŐ, Péter: *A valláskülönbőség házassági akadályai a kánonjogban*. In: *Szombat* 8/2 (1996) 26–28.
- ERDŐ, Péter: *Az Egyházi Törvénykönyv*, Ed⁴, Budapest: Szent István Társulat, 2001.
- ERDŐ, Péter: *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*. In: *Ókeresztény írók*, V. kötet (szerk.: VANYÓ László). Budapest: Szent István Társulat, 1983.
- ERDŐ, Péter: *Egyházjog*. Ed⁴. Budapest: Szent István Társulat, 2005.
- ERDŐ, Péter: *Legislazione nel diritto canonico. Un esempio per radici ebraiche: l'impedimento della disparità di culto*. Roma: Pontificia Università Gregoriana 2007. In: *Periodica de re canonica* 96 (2007) 377–400.
- FALK, Z. W.: *Religious Law and the modern family in Israel*. In: *Family in Asia and Africa*, London: by J. N. D. Anderson, 1968.
- FARAHIAN, Edmond S.J.: *Breve introduzione all' Islam*. Ed³, Roma: Pontificia Universitas Gregoriana, 1999.
- FARAHIAN, Edmond S.J.: *Il caso del Prof. Nasr Abu Zeid in Egitto*. In: *Civiltà Cattolica*, 148 [1997/1] 346.
- FÖLDI, András/HAMZA, Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- FREISEN, Joseph: *Geschichte des kanonischen Eherechts bis zum Verfall der Glossenliteratur*. (A második kiadás 1893, változatlan utánnyomása.) Paderborn: Scientia Aalen, 1963.
- GABRIEL, Mark A.: *Jesus und Mohammed*. Münche: Verlag Dr. Ingo Resch, 2006.

- GABRIEL, Mark A.: *Motive islamischer Terroristen*. München: Dr. Resch-Verlag, 2007.
- GÁL, Ferenc: *Dogmatika II*. Budapest: Szent István Társulat, 1990.
- GAUDEMET, Jean: *Storia del diritto canonico*. Milano: San Paulo, 1998.
- GNILKA, Joachim: *Biblia és Korán, ami összeköti és ami elválasztja őket*. Budapest: Szent István Társulat, 2007.
- GOLDZIHNER, Ignaz: *Das Prinzip der Takijja im Islam*. In: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. 1906, 213–226.
- GROSSCHMID, Béni: *A házassági törvény, I–II. kötet*. Budapest: Politzer-féle Könyvkiadó vállalat, 1908.
- GUNDERMANN, Eva: *Das Schweigen brechen*, Berlin: Querverlag, 1998.
- HAASE, Eckart: *Haben Moslems und Christen denselben Gott?* Internet. Formátum: URL, Lehívás időpontja: 2007. október 2., Cím: <http://www.christliche-autoren.de>, Navigáció: [moslems_und_christen.html](http://www.christliche-autoren.de/moslems_und_christen.html).
- HEFELE, Carl Joseph von: *Conciliengeschichte*. Bd. II, Ed². Freiburg in Br.: Herder, 1879.
- HEINE, Peter: *Der Islam*. Düsseldorf: Patmos, 2007.
- HELPERT, Joseph: *Handbuch des Kirchenrechts*. Prag: Thabor, 1849.
- HENDRIKS, Jan: *Diritto matrimoniale*. Milano: Editrice Ancora, 1999.
- HIERZENBERGER, Gottfried: *Der Glaube der Muslime*. Kevelaer: Verlagsgemeinschaft Topos plus, 2003.
- Hogyan [nem] lehet betérni a zsidóságba? In: *Egység* 10. szám, 1992. június, Sziván 5752 – Formátum: PDF, Lehívás időpontja: 2008. 04. 06., Cím: <http://www.zsido.com>, Navigáció: [egyseg/egyseg10/egyseg10.htm](http://www.zsido.com/egyseg/egyseg10/egyseg10.htm)).
- HOLLÓ, János: *Jegyzetek a Keleti Egyházak Törvénykönyvéhez, I–II*. A szerző magánkiadása. h. n. 2001.
- II. Vatikáni Zsinat: *Dei Verbum* kezdetű dogmatikus konstitúció. In: CSERHÁTI József/FÁBIÁN Árpád: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Budapest: Szent István Társulat, 1975. 145–155.
- II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója. In: CSERHÁTI József; FÁBIÁN Árpád: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Budapest: Szent István Társulat, 1975. 446–546.

- II. Vatikáni Zsinat: *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúció az Egyházzól. In: CSERHÁTI József; FÁBIÁN Árpád: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Budapest: Szent István Társulat, 1975. 42–90.
- II. Vatikáni Zsinat: *Nostra Aetate* nyilatkozat. In: CSERHÁTI József; FÁBIÁN Árpád: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Budapest: Szent István Társulat, 1975. 410-413.
- II. Vatikáni Zsinat: *Unitatis redintegratio* kezdetű határozat. In: CSERHÁTI József; FÁBIÁN Árpád: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Budapest: Szent István Társulat, 1975. 391-403.

JANSEN, Hans, *Mohammed: Eine Biographie*. München: C. H. Beck, 2008.

KELEMEN, Emericus: *Institutiones iuris privati Hungarici*, lib. I., *De personis*, Pestini: Trattner 1814.

KHOURY/HAGEMANN/HEINE: *Islam-Lexikon A–Z*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2006.

KHOURY, Adel Theodor: *Der Koran erschlossen und kommentiert*. Ed³, Düsseldorf: Patmos Verlag, 2007, 65.

KHWAJA, Jamil Ahmad: *Hundred Great Muslims*, Lahore: Feozesons Ltd., 1984.

KNAUZ, Fernandus: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I*. Budapest: Ferdinandus Knauz, 1874.

KORNFELD, W.: *Studien zum Heiligkeitsgesetz*, Wien: Herder, 1952.

KOVÁCS, Gyula: *Házasságkötés Magyarországon*. Budapest: Az Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1883.

KUMINETZ, Géza: *Katolikus házasságjog*. Budapest: Szent István Társulat, 2002.

LADOCSEI, Gáspár: *Jézus, a Messiás, aki testben feltámadott*. In: *Vigilia*, 2002. április.

LANCELOTTI, Jo. Pauli: *Corpus Juris Canonici Gregorii XIII. Pont. Max. Jussu Editum*. Augustae Taurinorum: Apud Fratres Durenios, Caes, Bibliop., 1745.

- LAU, Méir Israel: *A zsidó élet törvényei*, Tel-Aviv: Rabbi Eisik Haberfeld, 2000.
- LEIMGRUBER, Stephan: *Feinde oder Freunde*. Kevelaer: Verlagsgemeinschaft Topos plus, 2008.
- LEO XIII., Enciklika *Arcanum divinae sapientiae*, Roma, 1880.
- LI, Zhissui: *Ich war Maos Leibarzt*. Lübbe, 1994
- LOHLKER, Rüdiger: *Islam. Eine Ideengeschichte*. Wien: Facultas Verlag, 2008.
- LUTHER, Martin: *Von Ehesachen*, 1530. In: LUTHER, Martin [Werke]: *D. Martin Luthers Werke*. – Kritische Gesamtausgabe. XXX. – Weimar: Böhlau, 1910
- LÜDICKE, Klaus: *Münsterische Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Bd 5, 1989.
- Magyar Katolikus Lexikon*, V. Budapest: Szent István Társulat, 2000.
- Magyar Katolikus Lexikon*, XII. Budapest: Szent István Társulat, 2007.
- Magyar Törvénytár 1000-1526. évi törvényczikkek*, Budapest: Franklin-Társulat, 1899.
- MARÓTH, Miklós: *Az iszlám*, In: *Magyar Tudomány (A Magyar Tudományos Akadémia lapja)*, 2(2002)134.
- MCLELLAND, Mark J.: *Male Homosexuality in Modern Japan: Cultural Myths and Social Realities*. Richmond: UK, 2000.
- MONETA, Paulo: *Matrimonio religioso e ordinamento civile*. Ed². Torino: G. Giappichelli Editore, 1996.
- MUNIER, Charles, *Matrimonio e vergenità nella chiesa antica*. Torino: Società Editrice Internazionale. 1990.
- NAVARRETE, Urbanus: *Matrimonio cristiano e sacramento*. In: *Quaedam problemata actualia de matrimonio*. Ed³, Romae: Pontificia Universitas Gregoriana 1980.
- NYSSSEN, Wilhelm; SCHULZ Hans-Joachim; WIERTZ Paul: *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Bd³, Düsseldorf: Patmos, 1997.

- OCHOA, Xaverius: *Index verborum ad locutionum Codicis Iuris Canonici*, Roma: Commentarium pro Religiosis, 1983.
- PAULUS pp. VI: Litterae apostolicae motu proprio datae *Matrimonia mixta* quibus Normae de matrimoniis mixtis statuuntur, 31 martii 1970. In *EV* 3/2434–2436.
- PAULUS VI., Litterae encyclicae *Humanae vitae*, Roma, 1968. In: *EV* 3/587–617.
- PINTO, Pio Vito: *Commento al Codice dei Canonici delle Chiese Orientali*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2001.
- PIUS XI., Litterae encyclicae *Casti connubii*, Roma, 1930, II. In: Ochoa Xaverius, *Leges Ecclesiae*, vol.1, Roma: Commentarium pro Religiosis, 1966.
- PIUS XII, *Crebrae allatae*. In: OCHOA, Xaverius: *Leges Ecclesiae*. vol. II. Roma: Commentarium pro Religiosis, 1969, nn. 2567–2586.
- PRADER, Giuseppe: *Il matrimonio nel mondo*, Ed², Padova: CEDAM, 1986.
- RADDATZ, Hans-Peter: *Allahs Schleier, Die Frau im Kampf der Kulturen*. München: Verlag Herbig, 2004.
- RAJ, Tamás: *A rabbi válaszol*; Formátum: PDF, Lehívás időpontja: 2008. 02. 28., Cím: <http://www.interdnet.hu>, Navigáció: Zsidó, rabbi.html.
- RAJ, Tamás: *Bibliaiskola. A Szentírás kulcsszavai és szállóigéi*. Budapest: Makkabi, 2003.
- RASSOUL, Abu-r-Rida Muhammad: *Allahs letzte Botschaft. (Argumente für den Dialog mit Christen.)* Köln: Islamische Bibliothek, AH 1415 (AD 1995).
- RASSOUL, Abu-r- Rida Muhammad: *Die Scheidung nach islamischen Recht*. Ed⁹, Köln: Verlag Islamische Bibliothek, 1999.
- RASSOUL, Abu-r-Rida Muhammad: *Jesus, Sohn der Maria*. Ed³. Köln: Islamische Bibliothek, 2006.
- RASSOUL, Abu-r Rida Muhammad: *Lan Tabur Themenregister des Al-Quran Al-Karim*. Köln: Islamische Bibliothek, 14–13/1993 AH/AD.
- RASSOUL, Abu-r Rida Muhammad: *Von der Sunna der Propheten*. Ed². Köln: Islamische Bibliothek, AH 1414.

- RITZER, Korbinian: *Formen, Riten und religiöses Brauchtum der Eheschließung in den christlichen Kirchen des ersten Jahrtausends*. Ed². Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1962.
- ROSKOVÁNY, Augustinus de: *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*, I-III Quinque–Ecclesiis: 1842; IV-V. Pestini: 1872, VI. Nitriae: 1877, VII. Nitriae: 1882;
- RÓZSA, Huba: *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, Budapest: Szent István Társulat, 2001.
- SACRA CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: *Instructio Matrimonii sacramentum de matrimonii mixtis*, 18 martii 1966. In: EV 2/662.
- SCHÄFER, Peter: *Jesus im Talmud*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007.
- SCHIMMEL, Annemarie: *Die Religion des Islam: Eine Einführung*. Stuttgart: Reclam, 1999.
- SCHIRRMACHER, Christina: *Kleines Lexikon zur islamischen Familie*. Holzgerlingen: Hänssler, 2002.
- SCHIRRMACHER Christine: *Kindererziehung im Islam*. Stuttgart: Lausanner Bewegung Deutschland, 2007.
- SCHIRRMACHER Christine: *Kindererziehung im Islam*. Stuttgart: Lausanner Bewegung Deutschland, 2007.
- SCHIRRMACHER, Christine / STEGEMANN, Ursula Spuler: *Frauen und die Scharia*. München: Dieterichs Verlag, 2004.
- SCHNITZER, Joseph: *Katholisches Eherecht*. Freiburg i. Br.: Herder, 1898.
- SHORROHS, Anis: *Islam Revealed. A Christian Arab's View of Islam*. Nashville: Dr. Adrian Rogers, 1988.
- SIMON, Róbert: *Korán. A Korán világa*. Ed³, Budapest: Helikon Kiadó, 1997.
- SIPOS, István/GÁLÓS László: *A katolikus házasságjog rendszere a Codex Juris Canonici szerint*. Ed⁴. Budapest: Szent István Társulat, 1960.
- SIPOS, Stephanus: *Enchiridion Iuris Canonici*. Romae: Herder, 1954.
- SOOKHDEO, Rosemary: *Warum Frauen zum Islam übertreten*, Holzgerlingen: Hänssler, 2006.

- SPULER-STEGEMANN, Ursula: *Die 101 wichtigsten Fragen, Islam*. München: Verlag C. H. Beck, 2007.
- STERN, David H.: *Kommentar zum Jüdischen Neuen Testament*. Holzgerlingen: Hänslers 1996.
- STRACK, Hermann L./BILLERBECK Paul, *Exkurse zu einzelnen Stellen des Neuen Testament*, Ed³. In: *Kommentar zum Neuen Testamen aus Talmud und Midrasch*, IV. Band, Erster Teil, München: C. H. Beck'sche Buchverhandlung, 1961.
- STRACK, Hermann L./BILLERBECK, Paul: *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte*, Ed³ In: *Kommentar zum Neuen Testamen aus Talmud und Midrasch*, II. Band, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1961.
- SZABÓ, Péter: *A magyar unitárius keresztség érvényességének mai megítélése és ennek kihatása a katolikus házasságjogi gyakorlatra*. In: *Kánonjog* 8 (2006) 39–48.
- SZABÓ, Péter: *Matrimoni misti ed ecumensimo. Prospettive del riconoscimento ortodosso dei matrimoni misti con speciale riguardo al caso della celebrazione cattiloca*. In: *Congregazione per le Chiese Orientali: Jus ecclesiarum vehiculum caritatis*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2004, 235–259.
- SZENTPÉTERY, Imre: *A kronológia kézikönyve*. Budapest: Könyvértékesítő Vállalat, 1985.
- SZLEMENICS, Paolo: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*, Ed³, tom. I, lib. I, *De personis*, Posonii: Snischek, 1837.
- SZOKOLOCZY, Joannis Wenceslai: *Tribunal ecclesiasticum fori utriusque patriae quoque legibus*. Posonii: Apud Joannem Michaellem Landerer, 1762.
- TABATABAI, Allamah Sayyid Muhammad Husayn, *Die Schia im Islam*. Hamburg: Suhrkamp-Verlag, 1996.
- TABATABAI, Allamah Sayyid Muhammad Husayn: *Die Schia im Islam*. Hamburg: Suhrkamp-Verlag, 1996.

- TABUR, Lan: *Das Themenregister des Quran – Koran*. Köln: Islamische Bibliothek, 2005.
- TERTULLIANUS: *Ad uxorem*. In: *Ókeresztény írók*. XX. kötet, *Tertullianus művei* (szerk.: Vanyó László), Budapest: Szent István Társulat, 1986.
- UDINK, Betsy: *Allah & Eva, Die Islam und die Frauen*. Ed². München: C. H. Beck, 2007.
- URRUTIA, Francisco Javier: *De normis generalibus adnotationes in Codicem Liber I*. Romae: Pontificia Universitas Gregoriana, 1983.
- VÉCSEY Tamás: *A római jog institúciói*. Ed⁶, Budapest: Franklin Társulat, 1902.
- VIVIEN, W.Ng.: *Homosexuality and the state in late Imperial China*. In: *Du-berman et al., Hidden from History* [1989] 76–89.
- XII. Pius: *Mystici Corporis* kezdetű enciklikája. In: *DSH* 3800–3831.
- ZAICZ, Gábor: *Etimológiai szótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2006.
- ZSENGELLÉR, József: *Jézus feltámadása és a zsidó feltámadáshit interakciója a hellenisztikus-római korban*. In: *Vigila* 69. évf. 4. [2004] 247–255.

TARTALOMJEGYZÉK

1. A három monoteista vallás	3
1.1 Az egyistenhit	3
1.2 A kinyilatkoztatás	6
1.3 Az ábrahámi eredet	8
1.4 Jézus személye	10
1.5 A megígért Messiás	13
2. Az emberi kapcsolatok	14
2.1 A vallási közösségek	14
2.1.1 Jahve népe	14
2.1.2 Az Egyház	16
2.1.3 Az umma	17
2.2 A házasság	20
2.2.1 Mi a házasság?	20
2.2.2 Házasságkötés a zsidóknál	24
2.2.3 Házasságkötés a katolikusoknál	25
2.2.4 Házasságkötés az iszlámokban	28
3. A vegyes házasság	37
3.1 A vallástól független vegyes házasságok	37
3.2 A valláskülönbség	39
3.2.1 Valláskülönbség a zsidó házasságban	40
3.2.2 Valláskülönbség az iszlám házasságban	49
3.2.3 Valláskülönbség a katolikus házasságban	53
3.2.4 A valláskülönbség akadályai a magyar jogban	65
4. A katolikus és muszlim házassága	68
4.1 Vegyes vallás: engedélykérés	72
4.2 Valláskülönbség: felmentéskérés	72
4.3 A felmentés feltételei	76
4.3.1 A hit megőrzése és a gyermeknevelés	77

4.3.2 A muszlim félnek tudnia kell az ígéretekről (a <i>takija</i> = <i>színlelés</i>)	79
4.3.3 Utódok nemzése és nevelése	82
4.3.4 A házasság tulajdonságai és célja	84
4.3.5 A katolikus felet meg kell ismertetni a muszlimok házasságfogalmával	88
4.4 A felmentés megadásának elhalasztása	90
5. Rövidítések	95
6. Felhasznált irodalom	96
7. Tartalomjegyzék	107